

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1963 · 12

Számunk szerzői:

BENEY ZSUZSA
BERTÓK LÁSZLÓ
BIRKÁS ENDRE
CSORDÁS JÁNOS
DÉRY TIBOR
FODOR ANDRÁS
GULYÁS JÁNOS
HATVANI DÁNIEL
HORVÁTH ZSIGMOND
KARDOS TIBOR
KÁROLYI AMY
KASSÁK LAJOS
KESZTHELYI TIBOR
KODOLÁNYI JÁNOS
F. KOVÁCS FERENC
MIHALIK ZOLTÁN
B. NAGY LÁSZLÓ
PILINSZKY JÁNOS
PINTÉR ZOLTÁN
RÓNAY GYÖRGY
SERFŐZÓ SIMON
SIMOR ANDRÁS
SZABÓ SÁNDOR
SZÁSZ IMRE
SZÓDY SZILÁRD
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
VARGA IMRE
VIDOR MIKLÓS
VOLLY ISTVÁN

Rajzok:

BORSOS MIKLÓS
NAGY ISTVÁN
SIMON BÉLA

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VI. évfolyam 12. szám

1963. december

TARTALOM

DÉRY TIBOR: G. A. úr jegyzetei (regényrészlet) - -	1107
SERFŐZŐ SIMON: Psalmus Hungaricus (vers) - -	1114
TAKÁCS IMRE versei - - - - -	1115
SIMOR ANDRÁS: Mi őrzi majd, hogy jártam itt? (vers) - - - - -	1116
GULYÁS JÁNOS: Séta az időben (novella) - - -	1117
KÁROLYI AMY: A harmadik ház (vers) - - -	1120
BIRKÁS ENDRE: A kutya (novella) - - -	1126
TAKÁTS GYULA versei - - - - -	1132
VIDOR MIKLÓS versei - - - - -	1133
HATVANI DÁNIEL: Nyárutó (vers) - - -	1134
SZÁSZ IMRE: Utazás a gyerekkorral (novella) - -	1135
Yoruba népdalok (<i>Keszthelyi Tibor</i> fordításai) - -	1142

HORIZONT

CSORDÁS JÁNOS: A Szabó- és a Siket-ház között -	1145
---	------

MŰVÉSZET

PILINSZKY JÁNOS: Különös beszámoló egy különös be- mutatóról - - - - -	1151
SZABÓ SÁNDOR: Két új dráma egy régi témáról -	1152
MIHALIK ZOLTÁN: Theatrum 1962 - - - -	1154
TAXNER ERNŐ: A modern színpadkérő - - -	1156

VITA

MIHALIK ZOLTÁN: A művészi valóság - - -	1159
PINTÉR ZOLTÁN: A művészet tárgya, forrása -	1164

JEGYZET

RÓNAY GYÖRGY: Úti jegyzetlapok - - - - -	1170
KARDOS TIBOR: Emlékezés a Batsányi János Körre	1177
Ötéves a Jelenkor (<i>Kassák Lajos és Kodolányi János</i> levelei) - - - - -	1181

SZÉLJEGYZET

F. KOVÁCS FERENC: Glossza a glosszáról gúnár ügy- ben - - - - -	1184
VARGA IMRE: Párbeszéd - - - - -	1184
VOLLY ISTVÁN: Jugoszláviai csárdásdalok - - -	1185
BERTÓK LÁSZLÓ: Mégiscsak tolvaj - - - - -	1186

SZEMLE

HORVÁTH ZSIGMOND: Somlyó György: A költészet évada - - - - -	1188
B. NAGY LÁSZLÓ: Galambos Lajos: Késérő lapu -	1189
BENEY ZSUZSA-FODOR ANDRÁS: Csanádi Imre: Ördögök szekeren - - - - -	1191
SERES JÓZSEF: Bóka László: Nandu - - - - -	1197
SZÓDY SZILÁRD: Simor András: Tereld a felhőket	1198
Beküldött könyvek - - - - -	1199

RAJZOK

BORSOS MIKLÓS - - - - -	1119, 1125, 1131, 1141
NAGY ISTVÁN - - - - -	1183
SIMON BÉLA - - - - -	1200

Szerkeszti:
TÜSKÉS TIBOR
főszerkesztő

BERTHA BULCSU, CSORBA GYÖZŐ, LAZÁR ERVIN, PAKOLITZ ISTVÁN

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadóhivatal: Dunántúli Napló Lapkiadóvállalat. Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 55-91, 50-00. — Egyes szám ára 6,— Ft. Evi előfizetés díja 72,— Ft.
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta
Központi Hirlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.) Egyéni előfizetési
csekk számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy
átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

63-5359 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

G. A. ÚR JEGYZETEI

(Részlet)

G. A. úr úljegyzetei, melyeknek egyik részlete alant olvasható, véletlenül kerültek birtokomba. Bár mind különöc tartalmuk, mind kissé modoros stílusuk ellen sok jogos kifogást lehetne felhozni, úgy vélem egy-egy részletét – de végeredményben tán az egész jegyzetanyagot is – biteles adatai s megbízhatósága miatt a közönség ízlésének és erkölcsi érzékének veszélyeztetése nélkül nyilvánosság elé lehet bocsátani. A történelem tanúsága szerint az emberiség egyik legkedvesebb szórakozása, hogy gondosan megvizsgálja tapasztalatait és szüntelenül okuljon rajtuk; tán ezek a jegyzetek is valamennyire hozzá fognak járulni e hasznos időtöltéshez.

Az útleírás közvetlenül az első világháború után keletkezett, amikor is G. A. úr – bizonyára indokolatlan dőlýsből – bátat fordított a civilizációnak és egy számunkra ismeretlen földrész nagy kiterjedésű fővárosában telepedett le. Ha íteletében meg lehet bízni, e város még Londonnál és New Yorknál is nagyobb, jüllehet jelentős része rom, vagy legalább az volt G. A. úr ott tartózkodása idején és rokonszenves lakosai kevés gondot fordított arra, hogy akár házaikat, akár önmagukat megvédjék a pusztulástól, sőt! De ne vágjunk elébe a történetnek! Tény, hogy G. A. úr sok különös szokással találkozott X. városában s ezeket részletesen s tiszteletreméltó tárgyilagossággal jegyezte fel mindaddig, amíg maga is a város veszélyes vonzásába nem került s menekülni volt kénytelen, hogy el ne szédüljön. Hogy mi lett további sorsa, nem tudom. Európába való hazatérése után – jegyzetei itt kerültek kezembe – alighanem még egyszer visszautazott X-be, hogy folytassa vagy lezárja egy ottani szerelmi ügyét.

A jegyzetek 1957-ben kerültek a kezembe, három évet fordítottam rá, hogy sajtó alá rendezzem őket.

Vaksötét volt a szobában, amikor G. A. felébredt. Érezte, hogy ki van pihenve; alighanem 24 óráig aludt egyfolytában s újra ráesteledett. Gyomra is ezt bizonygatta, olyan éhes volt, mint aki 24 órája nem evett. Szellemi pihentsége mellett heves türelmetlensége is tanúskodott, mellyel kikívánczozott az öt körülölgő éjszakai sötétségből, az ágyból, a szobából. Minden érzéke elfoglaltságra vágyott. Mint minden egészséges fiatal embernek, aki először ébred fel idegen városban, vidám kíváncsi várakozás zsongott az idegeiben, mely alig várta, hogy kilégülhessen. Idegen környezetbe került, mely ismeretlen szokásaival és modorával ellentmondásra ingerelte, G. A. mielőbb meg akarta vizsgálni, hogy ítéletet mondhasson róla. G. A. hajlamos volt hosszas tündődésekre, higgadt, körültekintő megfontolásra, de nem tudott megenni határozott állásfoglalások nélkül. Ha valamiről nem volt véleménye, úgy érezte magát, mint aki iszapra lépett.

A szobában vaksötét volt. Az éjjeli szekrényen hiába tapogatódzott, nem talált lámpára. Az éjjeliszekrény egyébként sem látszott éjjeliszekrénynek, lapjának felülete nagyobb volt, mint amennyit az ágyban ülve körül lehetett tapogatni. G. A. nem emlékezett a szoba berendezésére, sem arra, hogy miképp került ágyba; úgy látszik, féleszméletlen állapotban botorkált be a szobába. Mindössze annyi rémlett fel emlékezetében, hogy mielőtt lefekhetett volna, több, véget nem érő hosszú folyosón haladt át, melyeknek egy része erősen, másik része csak homályosan volt kivilágítva s hogy a portás hosszan habozás és több sikertelen ajtónyitási kísérlet után, melyeket kimerítő magyarázatokkal látott el, végülis bevezette egy szobába, melynek berendezéséből G. A. csupán az ágyat látta meg; a megvetett ágyat. Hogy a lámpa mikor, s hogyan aludt ki a szobában, arra már nem emlékezett.

Felállt s mind a két kezét kinyújtva, elindult a sötétben. Az ágy mellett álló bútordarab alighanem egy nagyobb fajta asztal volt, melyet éjjeliszekrény helyett toltak az ágya mellé. Alighogy kikerülte, egy másik asztalfelének ütközött, melyen szintén nem állt lámpa. Olyan sötét volt, hogy a tárgyaknak még homályos körvonalai sem látszottak. G. A. egyenes irányban továbbhaladt: a falat igyekezett elérni, amelyen aztán körbe tapogatózhatik, amíg el nem jut az ablakhoz. Néhány óvatos lépés után újra belebotlott valamibe, ami azonban csak a térdéig ért; lehajolt s végigjárta tenyerével: megint egy üres sima felületet talált, mely négy rövid lábra támaszkodott, alighanem poggyásztartó volt. Minthogy a szállodaszobákban rendszerint a fal mellett szokott állni, G. A. előrehajolva körbelengette karjait, de keze sehol sem ütközött ellenállásba. Megkerülte a poggyásztartót, továbbment, vigyázva, hogy el ne térjen az eredeti iránytól. Szeme nem szokta meg

a sötétséget, amely olyan sűrű volt, amelyet a természet nem, csak az ember tud létrehozni; nemcsak hogy nem látta a tárgyakat, de még sem érezte jelenlétüket, melyet általában a szilárd testeket körülfogó teltebb, idegesebb levegőréteg jelezni szokott a közeledő emberi testnek. Hátrahémozott, majd lassan körülhordozta tekintetét, sehol a leghalványabb derengés! A látóhatár a szemébe húzódott. Újra felemelte lábát s előrelépett. Nem tudta eddig, hogy az ember sötétben hamar elszédül. Úgy látszik valamilyen rendkívüli tágas szobában szállásolták el, mert még mindig nem ért falat, noha már nem kevés idő telt el azóta, hogy elindult az ágytól. Az anyaméhben nem lehet ilyen sötét, gondolta G. A., s ott jobban tájékozódik az ember! Lassan rakta a lábát, egyiket a másik elé, miközben karjaival ide-oda kaszabolt a levegőben. Úgy látszik, egy különlegesen nagy vagy legalább is hosszú szobában helyezték el, mert számítása szerint már legalább nyolc-tíz métert tett meg egyenes irányban s még mindig nem ért a szoba végébe. Újra hátrahémozott: a sötétség úgy fogta körül, mintha többé nem akarná kiengedni. Előrelépett, a combja ismét valamilyen bútordarabnak ütközött. Megtapogatta: még egy asztal volt. Ezen sem állt lámpa. Tovább ment. A következő lépésével megint csak egy asztalhoz ért, már a negyedikhez. Egy asztalraktárba került? Az asztal mögött egy ágy állt. Nyilvánvalóan kétágyas szoba volt, jól felszerelve asztalokkal. Tenyerével belelapogattott az ágyba, egy dunyhához ért, egy gyűrött takaróhoz. Hirtelen visszarántotta a kezét: a lepedő még meleg volt. Az a képtelen gondolata támadt, hogy még egy ember tartózkodik rajta kívül a szobában, s csak néhány pillanat múlva értette meg, hogy hosszú felfedező útja során visszaért saját ágyához. Körben forgott, anélkül, hogy falat ért volna. Megállt s hallgatódzott: a legkisebb nesz sem vált ki a sötétségből. Egyedül volt a szobában.

Ezúttal ellenkező irányban indult el, az ágya mellé tolt asztal mentén. Néhány lépés után el is ért az ablakhoz, de az ablaknak nem volt kilincse. Nem találta meg a redőny hevederét sem, sem másfajta szerkezetet, amellyel az ablak külső borítását fel lehetett volna nyitni. Az utcai lámpafénynek egyetlen sugara sem hatolt át az ablakon. Tovább haladt a fal mentén, egy sarokhoz ért, befordult, kinyújtott keze egy szekrénynek ütközött, ezt megkerülte. Noha a szuroksötétségben semmit sem látott, nem hunyta be a szemét. A sötétség a térnek egy ismeretlen kiterjedése. Egyensúlyérzéke bizonytalan volt. Újra egy ágyhoz ért, de ez nem volt megverte s asztal sem állt előtte. Tehát mégis kétágyas szobába került. Az volt az érzése, hogy már órák óta vándorol a szobában. Néhány gyors lépést tett előre, végre elérte az ajtót. Rögtön lenyomta a kilincset, kinyitotta. Ugyanolyan földalatti sötétség fogadta, mint amilyenben eddig gázolt.

– Mi tetszik? – kérdezte egy vidám női hang.

G. A. állva maradt az ajtóban. – Bocsánat – mondta – azt hittem, ez az ajtó a folyosóra nyílik.

– Nem történt semmi baj – mondta az üde női hang nagyon kedvesen. – Még nem aludtam.

– Még egyszer elnézését kérem – mondta G. A. s behúzza az ajtót.

Újra elindult a fal mentén. Ha nem hagyja el a falat, másodszor már nem tévedhet el s előbb-utóbb eléri a folyosóajtót. A folyosón nyilván égnék a lámpák, de ha történetesen ott is sötét volna, az ajtó mellett a szállodai szokásának megfelelően bizonyára talál csengőt, amellyel felriaszthatja a szobalányt vagy a szobapincért. Egy újabb szekrényhez ért, emögött egy kerevet-féléhez, amely nyilván a sarokba volt állítva s részsűt kinyúlt a szobába, mellette ismét egy asztal állt. G. A. a kereveten áthajolva, kitapogatta a sarkot, hogy el ne tévessze az irányt, majd megkerülte az asztalt, ismét a falhoz érkezett. Ezen az asztalon sem állt lámpa. Még nem szokta meg a sötétséget, amely úgy látszik megszokhatatlan volt, még mindig nem tudott különbséget tenni a szeme elé tartott keze s az üres levegő között. Ha mozdulatlanul állt, semmilyen levegőáramlatot nem érzett a szobában, amelyből a falnak valamilyen részére vagy nyílására lehetett volna következtetni. Tovább tapogatódzott. Ez már a harmadik fal volt, amelyet végigkutatott. A kilincstelen ablakkal szemben lévő fal. Hosszabbnak rémlett, mint amaz, de talán csak azért, mert itt nem állt bútor, egy újabb asztalt kivéve, amely azonban talán csak egy varróasztalka volt, vagy apróbb útiholmik, vagy virágvázáik vagy egyéb dísz tárgyak elhelyezésére szolgáló kényelmi bútordarab. Lámpa nem volt rajta. Közvetlenül mögötte megint egy sarok következett s néhány lépéssel odébb egy ajtó. G. A. végigtapogatta az ajtó két oldalát, de nem talált csengőt. Abban már nem kételkedett, hogy a folyosó is sötét, különben valamennyi fény mégiscsak beszivárgott volna alul vagy felül az ajtóréseken, bármilyen pontosan csukódnak is az ajtószárnyak.

Megnyomta a kilincset, az ajtó kinyílt. Sötétbe nyílt.

– Mi tetszik? – kérdezte egy női hang.

G. A. megdöbbenve hallgatott.

– Tessék? – mondta a női hang nagyon kedvesen. – Mi tetszik?

– Igazán nem tudom már, hogy kérjek bocsánatot – mondta G. A. – Másodszor kelttem fel...

– Még nem aludtam, uram – mondta a női hang a sötétben. – Ágyban fekszem, de még nem aludtam el. Korán van még alváshoz, ha ugyan nem nagyon fáradt az ember.

– Még egyszer bocsánatot kérek – mondta G. A., kezét a kilincsré téve.

– Egyébként hogy érti azt, hogy másodszor kelt fel? – kérdezte a női hang.

G. A. egy pillanatra hallgatott. – Nem ide nyitottam be néhány perccel ezelőtt?
– Nem hiszem, uram – mondta a női hang. – Nem hiszem, hogy ide nyitott volna be. Úgy tudom, egész idő alatt ébren vagyok s bizonyára meghallottam volna, ha benyit. Ferenc, ugye még nem aludtam?

– Azt hiszem, még nem aludtál – mondta egy férfihang a szoba másik végéből. – Úgy emlékszem, én sem aludtam még el s ha az úr néhány perccel ezelőtt benyitott volna, bizonyára meghallom. Lehet, hogy valamilyen másik szobában járt.

– Lehet – mondta G. A. – Mindenesetre bocsánatot kérek.

A sötétben recsegés hallatszott, mintha valaki fejtült volna az ágyban. – Nyugodtan maradhat – mondta a női hang. – Még amúgy sem alszunk.

– Maradjon, uram – mondta a férfihang. – Megjegyzem, nekem olyan könnyű az álmom, hogy szinte alig érzek különbséget az ébrenlét és az alvás között. Holnap reggel például már könnyen el lehetne velem hitetni, hogy ezt a mostani beszélgetésünket álmomban folytattuk. Mi következik ebből? Az, hogy ön az előbb esetleg tényleg ide nyitott be, én azonban aludtam s azt álmodtam, hogy nem hallom.

– Én meg úgy vagyok – mondta a női hang – hogy gyakran elszundikálok s nem tudok róla. Felébredek s megesküszöm rá, hogy le sem húnytam a szememet.

– Az úr hozzám nyitott be – mondta vidáman egy női hang. G. A. háta mögött. A sötétben persze nem lehetett látni a beszélőt, de a hang nyilvánvalóan G. A. szobájának túlsó széléről jött, feltehetően másik szomszédja szobájából. – A zár nem jól csukódik s az összekötőajtó magától kinyílt, ezért vagyok bátor beavatkozni a beszélgetésbe – folytatta túlsó női hang. – Ide nyitott be az 518-as szobába.

– Az 518-as szobába? – mondta az innenső női hang. – De hiszen abban mi lakunk ketten, a férjemmel.

– Tévednék? – A túlsó női hang kedvesen, vidáman elnevette magát. – Pedig megesküdnek rá, hogy az 518-asba költöztem be. Kétszer is megnéztem a számat, hogy el ne tévedszem az ajtót.

– Alighanem mégis csak eltévesztette, asszonyom – mondta az innenső férfihang, jóízűen nevetve. – Mert mi ugyan nem az 518-asban vagyunk megszállva, ahogy a feleségem tévesen állítja, hanem az 541-esben, de ebből mi következik? Az, hogy ön két szobával arrébb vagy az 543-asban vagy az 539-esben fekszik most. Aszerint hogy jobb felé vagy bal felé haladnak-e a számok. Felretelezem, hogy az ágyból beszél?

– Onnét – mondta a túlsó női hang. – Ezek szerint én most egy idegen szobában fekszem?

– Vagy mi! – kiáltotta az innenső női hang jókedvűen, s ismét hangos nevetésbe tört ki. – Mert amikor az este hazajöttünk, jól megnéztem a számat az ajtón: az 528-as volt.

Újra nevetés hallatszott; ezúttal egy férfi s egy nő nevetett. – Az előbb 518-ast mondott – kiáltotta az üde női hang a harmadik szobából.

– 518-ast?

– Azt – hangzott G. A. háta mögött a sötétből. – 518-ast.

– Akkor tévedtem – mondta az innenső női hang. – 528-ast akartam mondani.

A sötét szobák visszhangoztak a nevetéstől. – Zavarban vagyok – mondta restelkedve a női hang a harmadik szobában. – Elnézésüket kérem, de úgy érzem, elpirultam. Most már csak közös szomszédunk segíthet rajtunk, ha megmondja a saját szobaszámát. Legyen szíves, uram!

– Sajnálom, nem tudom megmondani – felelte G. A. – Nem néztem meg a számat.

Egy pillanatra csend lett a három szobában, G. A. hangjának érezhető ingerültsége mintha megriasztotta volna jókedvű, beszédes, új ismerőseit. – Olyan fáradt voltam tudniillik, hogy a szememet sem bírtam nyitva tartani s 24 óráig aludtam egyfolytában – tette hozzá mentegerőzve.

– 24 óráig? Fogadja szerencsekívánataimat, uram – mondta a férfihang. – Akkor tán jobb volna, ha ön is ágyba fekdülnék s úgy folytatnók a beszélgetést.

G. A. összébbhúzta mellén az ingét. Még mindig egyformán sötét volt mind a három szobában. – Köszönöm, már ki vagyok pihenve.

– Istenem – mondta félig sóhajtvá, félig nevetve az innenső női hang – hogy tudjak én most elaludni, amikor esetleg másnak az ágyában fekszem?

– Azt könnyen meg lehet tudni, hogy másnak az ágyában fekszik-e – mondta G. A. elsimítva a hangjából kikívánczó önkénytelen bosszankodást.

– Hogyan, uram? – kiáltotta kíváncsian a női hang. – Hogy lehet azt megtudni, hogy nem foglaltam-e el valaki másnak a helyét?

– Mondja meg, gyorsan, uram! – kiáltotta a harmadik szobában is türelmetlen vidáman a kellemes női hang.

– Úgy, hogy meggyújtjuk a villanyt – mondta G. A.

Meglepett csend állt be. G. A. egyidő múlva megértette, hogy baklövést követett el, alighanem valamilyen ismeretlen udvariassági szabály ellen vétett. Meztelán volt, egész teste libabőrözött a hidegtől, de még csak fel sem öltözhett, mert nem tudta hová hárta el ruháját. – Én

már meggyújtottam volna, ha tudnám hol a kapcsoló – mondta. – Mennyivel kedélyesebben beszélgethetnénk, ha világos volna!

Senkisem felelt. – Bocsássa meg a kérdést, ön még nem lakott ebben a szállodában? – kérdezte a férfihang egyidő múlva.

– Nem – mondta G. A. – Nem tudna útba igazítani, uram, hogy hol találom meg szobámban a villanykapcsolót?

– Azt hiszem, sehol – mondta a férfihang kisvártatva. – A szobákban tudtommal nincs kapcsoló, gondolom, az önében sincs. Ez persze csak feltevés, mert elképzelhető, hogy önt kivételesen egy olyan szobába szállásolták el, ahol kapcsoló is van. Tudtommal, a miénkben nincs.

– Jobban mondva – tette hozzá a női hang – ha az 528-asban vagyunk...

– Illetve az 541-esben – javította ki a férfihang.

– Ha tehát az 541-esben vagy az 528-asban vagyunk – folytatta a női hang s újra elnevette magát, mint egy gyerek, aki nem tud betelni újonnan kapott játékaival – ha abban a szobában vagyunk, egyszóval, amelybe eredetileg beköltöztünk, akkor nincs kapcsolónk. S magának, kedvesem? – kiáltotta hangosabban a harmadik szoba felé. – Magának van?

G. A. háta mögött, a harmadik szobában az üde, kedves női hang is күszködött a nevetéssel. – Hát ha az 518-asban vagyok most, ahol az első éjjel aludtam, akkor nekem sincs – mondta. – Ha viszont az 539-esben vagy az 543-asban vagyok, ahogy tisztelt férje mondja, akkor nem tudom, hogy van-e vagy nincs, mert az este hazajövet nem néztem körül.

– A poggyászáról azonban megtudhatta volna, hogy a saját szobájában feküdt-e le vagy egy idegen szobában? – mondta G. A. szinte akarata ellenére, a logika ellenállhatatlan szenvedélyétől hajtva, jöllehet már a mondat legelején érezte, hogy megint tapintatlanságot követ el. – A poggyászmorról? – felelte az üde női hang hirtelen elkomolyodva. – Nincs poggyászom.

A sötétségben, mely mind a három szobában egyformán áthatolhatatlan volt, más hang nem hallatszott, mint olykor az egyik vagy másik ágynak a recsegése vagy egy sodrony csikorgása. Az utcáról sem hallatszott be semmilyen zaj. Sötétben jobban lehet érezni a szagokat: a szobából, amelynek küszöbén állt, G. A. orrát időnként meg-megcsapta a foszlányokban kilebegő dűnyhszag s az emberi bőr éjszakai kigőzölgése. Nyilvánvaló volt, hogy szomszédjai csak tapintatból nem intéznek hozzá kérdéseket. – Külföldről érkeztem – mondta G. A. – még nem ismerem az itteni szokásokat.

A női hangok nem jelentkeztek, a férfihang is hallgatott. – Ha valamilyen felvilágosításra volna szüksége, uram – mondta az utóbbi egy idő múlva – szíveskedjék csak kedvére kérdezősködni, akár egész éjszaka is rendelkezésére állunk. Sem én, sem a feleségem nem vagyunk álmosak. Itt talán más szokások vannak, mint külföldön s bizonyára szükségét érzi annak, hogy megismerkedjék velük.

– Fején találta a szőget, uram – mondta G. A.

– Istenem, külföldi! – kiáltotta elkésetten a női hang a harmadik szobában s kedves hangja majd kipukkadt a gyermekes kíváncsiságtól. – Még sohasem láttam külföldit!

A másik nő is magához tért meglepetéséből. – Én sem láttam még – kiáltotta.

– Most nem látnak – mondta G. A. – Sajnos, én sem Önöket.

– Arra kérem, uram, nézze el a hölgyek gyermekes, de érthető kíváncsiságát, melyet a megjegyzéseik napnál világosabban elárulnak – mondta a férfihang s érezni lehetett mögötte az önértzetes, bár udvarias férfinosolyt. – Az igazat megvallva, még én sem láttam külföldit, mert ritkán vetődnek erőfelé, 20–30 évbe is beletelik, amíg egy-egy megüsztel látogatásával s azt is csak kevesen ismerik meg közülünk. Rendkívül szerencsésnek tartjuk mind a hárman, hogy ebben a megüsztelésben részesülhetünk.

– Mind a négyen – mondta udvariasan egy újabb férfihang G. A. háta mögött. Ez megfordult, de a koromsötétben semmit sem látott. – Az 518-asban fekvő hölgynek a férje vagyok – folytatta a hang. – Megjegyzem, csak az érthetőség kedvéért nevezem a szobát 518-asnak, vagy ha úgy tetszik 539-esnek vagy 541-esnek, ahogy nagyrabecsült szomszédaink elkeresztelték, mert a szobának a száma valójában az 502-es. Nem tesz semmit, kérem, azért megértjük egymást. Eddig azért tartózkodtam a társalgástól, mert aludtam. Most szerencsére felébredtem, ennek ellenére még ágyban inaradok, ha megengedik.

– De ha aludtál, akkor honnét tudod, hogy a szobaszámokról beszéltünk? – kiáltotta nevetve a túlsó női hang.

– Fűj Kornélia – felelte a hozzátartozó férfihang – hogy lehet valaki ilyen tapintatlan! Amikor a szobaszámokról folyt a szó, még ébren voltam, utána aludtam el. Épp azért aludtam el, mert nem bírtam tovább hallgatni gyermekem tévedéseid sorozatát, melyekhez éppoly makacsul ragaszkodtál, mint a hálókabátkád ügyében elfoglalt álláspontodhoz.

– A hálókabátkát hagyjuk! – mondta a túlsó női hang durcásan.

Az ismerős szobában mind a két ágy megreccsent. – Folytatnám, uram – szólalt meg az inenső férfihang. – Mint ahogy említettem, a szobákban nincs kapcsoló, legalább is tudtommal nincs. A szobák elsötétítéséről, illetve kivilágításáról a szálloda központi villanytelepén gondoskodnak. Sö-

tétedéskor rendszerint eloltják a lámpákat, bizonyára azért, hogy biztosítsák a vendégek nyugodt éjszakai pihenését. Felhívom a figyelmét arra, hogy a „rendszerint” szót használtam, mert olykor feledékenységéből vagy valamilyen más okból nem kapcsolják ki az áramot s ilyenkor egész éjjel égve marad a villany.

– Égve marad? – kérdezte G. A. – Hát mikor gyújtották meg?

– Reggel – felelte a férfihang. – Gondolom azért, mert akkor már feltehetően senkit sem zavar.

– Külföldön nem így van, uram? – kiáltotta kíváncsian az üde női hang a harmadik szobában.

– Ne kíváncsiskodj, Kornélia! – morogta a hozzátartozó férfihang. – Most nem rajtunk van a kérdés sora, hanem természetesen tisztelt vendégünkön. Ha ő külhoni szokásokról tájékoztatni kíván bennünket, majd módját ejti.

– Reggel általában meggyújtják a villanyt – folytatta az innesső férfihang – bár megesisik, hogy valamilyen okból ez is elmarad. Ilyenkor aztán megtörténik, hogy rákövetkező este a kezelőtiszt elfordítja a főkapcsolót abban a hiszemben, hogy eloltja a villanyt a szobákban, holott épp ellenkezőleg, akkor gyújtja meg.

– S nyilván ilyenkor áll elő az a szokatlan helyzet – mondta G. A. – hogy éjjel ég a villany, nappal pedig el van oltva?

– Úgy van – mondta az innesső férfihang. – Azért közlöm mindezt, uram, mert úgy látom, hogy még nem ismeri behatóan az itt dívó szállodai szokásokat. Nyilván arról sem tud, hogy az éjszaka folyamán, feltéve hogy a lámpák el vannak oltva, kétszer-háromszor néhány percnyi időre meggyújták őket, hogy a vendégek kielégíthessék természetes testi szükségleteiket a szobában rendelkezésre álló alkalmatosságon. Sajnos, néha megesisik, hogy az embernek, órák hosszat kell várakoznia, míg erre alkalom nyílik. Ez sok pajzán tréfálkozásra ad alkalmat, főképp fiatal házások között.

– Külföldön ez is másképp van? – kiáltotta kíváncsian a női hang a harmadik szobából.

– Kornélia, már megint kotnyeleskedsz? – hangzott fel rögtön a túlsó férfihang. – Úgy látom, illetlen kíváncsiskodásodban is éppoly konok vagy, mint a hálókabátkád dolgában.

– Hagyjuk már azt a hálókabátkát! – mondta a fiatal, kellemes női hang, gyerekes kedvesen bosszankodva. – Úgy sincs igazad, akármit mondasz is.

– A folyosón is sötét van? – kérdezte G. A.

– Természetesen – mondta az innesső férfihang. – Jobban mondva csak feltételezem, hogy sötét van, biztosat nem tudok mondani uram, mert kimenni nem lehet a folyosóra. Az ajtó kívülről be van reteszelve, s rendszerint csak reggel nyitják ki, bár megesisik, hogy a reggeli nyitás is elmarad s csak délben vagy délután vagy csak másnak reggel húzzák el a reteszt.

G. A. néhány pillanatig hallgatott. – Ezért nincs az ablakon sem kilincs? – kérdezte. – De mi szükség van ezekre az óvatossági rendszabályokra?

Még mielőtt a férfihang válaszolhatott volna, a női hang a harmadik szobában magával ragadó ellenállhatatlan fiatal kacagásba tört ki, még a sötétség is fényt és árnyékot kapott nevetésétől. – A múltkoriban két nap egymásután nem nyitották ki az ajtót – kiáltotta – s mi két teljes napig ültünk a sötét szobában, mert ráadásul a villanyt sem gyújtották meg reggel, s majd hogy éhen nem haltunk a férjemmel.

– Kornélia, állj le! – mondta a túlsó férfihang. – Mi most külföldi látogatónk jogos tudás-szomját kívánjuk kielégíteni s ennél fogva...

– Fel ne hozd megint a hálókabátkát! – mondta a női hang.

– Miféle hálókabátkáról van szó, ha meg nem sértem? – kérdezte az innesső női hang.

– A női hiúság – mondta a túlsó férfihang – megbocsátható gyöngeség fiatalabb személyekben, sőt némely esetben dicséretes is lehet, főképp, ha tekintetbe vesszük, hogy a nők nem a mi kedvünkért, hanem egymás bosszantására öltöznek. De ha valaki egy rózsaszínű hálókabátkát horgol magának abban a meggyőződésben, hogy általa vagy benne bizonyos előnyökhöz jut, melyeket itt most nem kívánok részletezni, úgy egy szót sem lehet szólni ellene, sőt az ember bizonyos csodálattal adózik a természet gyermekesen bájos fajfenntartó igyekezetének. Folytatom. Ha a rózsaszínű hálókabátkát horgoló ifjú teremtés munka közben egyszerre rádöbben arra, hogy valamilyen okból már nincs kedve a tervbe vett ruhadarabhoz és hirtelen se szó, se beszéd félbehagyja a munkát vagy elbontja, amit eddig végzett, úgy részemről ez sem találkozik ellenvetéssel. Am mit szólna az ember, ha a szobaforgó személy, kedvét elvesztvén, mégis befejezi művét, azaz a rózsaszín hálókabátkát, de már azzal az elhatározással, hogy az utolsó horgoltítás után, az egészet szétszedi? Senki nálam nem lelkesebb hiva annak, hogy csak olyan alkotásokat fejezzünk be, amelyeknek hasznát, értelmét, kellemét világosan látjuk, hogy úgy mondjam az utolsó öltésig vagy kapavágásig s hogy akár az utolsó előttinél is sajnálkozás nélkül azonnal hagyjunk fel az egészszel, ha elvesztettük beléje vetett hitünket. A torzó hiva vagyok. Nem tudunk tökéleteset alkotni... De most engedelmükkel kifulladtam.

– Jaj be jó – kiáltotta a túlsó női hang visszafojtott nevetéssel.

- Ha azonban az utolsó előtti kapavágásnál elvesztettük hitünket - folytatta a férfihang, ügyet sem vetve a közbeszólásra - akkor úgy vélem, kegyetlenség önmagunkkal s ildomtalanság embertársainkkal szemben, hogy fenntartsuk a munkánkba vetett hit hamis látszatát. Összefoglalom rendjénvaló, hogy valamit elvégzünk, mert azt hisszük, szükségünk van rá, de utána megsemmisítjük, mert úgy látjuk, hogy fölösleges... Bár a megsemmisítéshez is sok szó fél!... De ha már előre tudjuk, hogy fölösleges, akkor minek csináljuk?

G. A. hátranézett; a hang után ítélve úgy rémlett neki, mintha a férfi felháborodásában felkelt volna az ágyából s most az ajtóból beszélne. A sötétség azonban oly sűrű volt, hogy még egy fehér hálóing lebbenését sem lehetett volna észrevenni. A szobában egyre hidegebb lett.

- Úgy érzem, helytelen volna, ha ebből nem vonnám le a szükséges lélektani következtetéseket - mondta a túlsó férfihang.

- No ugyan! - kiáltotta bosszankodva a hozzátartozó női hang. - Miféle következtetéseket?

- Mint a férfiak általában, azt hiszem, ön túlságosan határozott, uram - mondta az innső női hang.

- Tiltakozom - kiáltotta a túlsó férfihang.

- Elnézést kérem, lehet, hogy tévedek - mondta az innső női hang. - De úgy látom, nem vet számot az élet határtalan lehetőségeivel. Tisztelt felesége most valamilyen okból talán azt hiszi, hogy a rózsaszín hálókabátka nem fog neki tetszeni, mire elkészül. De ugyanakkor az is megfordul a fejében, hogy hátha téved s a kabátka mégis meg fog felelni ízlésének. Hogy ismerhetné az ember jövőjének szeszélye változatait?

- Még egyszer tiltakozom, asszonyom, az ellen a vád ellen, hogy határozott volnék - mondta a túlsó férfihang, méltósággal, de rendkívül udvariasan. - Ön nem ismer engem.

- Miféle lélektani következtetéseket akarsz te levonni? - kiáltotta újból bosszankodva a túlsó női hang.

- Kornélia - mondta a férfihang - ha az ember előre tudja, hogy az amit csinál, fölösleges, és kicsinyes rendszeretéből mégis megcsinálja, ez olyan lelki kötelmekre vall, melyeket én nem bírok elviselni.

- De kedves szomszédom - mondta az innső férfihang, aki ezúttal először avatkozott bele a vitába - hogy lehet azt biztosan tudni, hogy az embernek van-e kedve valamihez vagy nincs kedve? Még a jelenre vonatkozólag is nehezen megválaszolható kérdés, hát még a jövőre nézve.

- Egyetérték - mondta a túlsó férfihang. - Teljes egyetértésemet juttatom kifejezésre. De az a körülmény, hogy a szobán forgó fiatal teremtés napok óta percnyi pihenés nélkül dolgozik művén, azt látszik bizonyítani, hogy van hozzá kedve. Semmi kifogásom ellene. Másrészt azonban az a körülmény, hogy ugyanez a fiatal teremtés napok óta azt hajtogatja, hogy mihelyt befejezi a munkát, el fogja bontani, azt látszik bizonyítani, hogy még sincs hozzá kedve. Milyen következtetésekre juthatunk ezek alapján? Ha nincs kedve a kis rózsaszín hálókabáthoz, s mégis dolgozik rajta vagy ha van hozzá kedve, s mégis elbontja, mindkét esetben oly tudatos önkínzást, sőt önpusztító szándékot vélek észlelni, mely jóval túlhaladja a megengedett mértéket.

- Ugyan, ugyan, nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolni, uram - kiáltotta az innső női hang.

- Hátha csak játszik azzal a gondolattal, hogy szét fogja szedni? - mondta az innső férfihang.

- Már engedelmet kérek! - kiáltotta a túlsó férfihang, reszkette a felháborodástól. - Tegnap sem nem ebédelt, sem nem vacsorázott, csak hogy az esti villanyoltásig elkészülhessen a kabátkával s holnap rögtön elbonthassa.

- De hátha csak magához a munkához volt kedve, nem az eredményhez? - kérdezte az innső férfihang. - Már több ízben hallottam olyan emberi cselekedetokről, melyeknek nem világosan felismerhető okok, sem céljuk nem volt, csak maga a folyamat okozott örömet.

- Ezt a lehetőséget azért vagyok kénytelen elvetni - mondta a túlsó férfihang - mert több alkalommal fültanúja voltam annak, hogy a szobán forgó fiatal személy munka közben azt sóhajtott: bár már a végére érnek! vagy: hát már sosem készülök el vele! Egy alkalommal még szitkozódott is.

- Hogy én szitkozódtam? - kérdezte megrettenve a túlsó női hang.

- Kedves szomszéd - mondta az innső női hang izgatottan - úgy látom, nemcsak az a gyöngéden mérlegelő bölcs határozatlanság hiányzik magából, mely nélkül nem lehet boldogulni az életben, de attól félek, ahhoz sincs ereje, hogy megtagadja meggyőződését. Előadásából arra kell következtetnem, hogy már napok óta ragaszkodik hozzá. Elnézést kérek a merész következtetésért.

- Ön nem ismer engem, asszonyom - mondta a túlsó férfihang, remegve az izgalomtól. - Úgy gurulok, mint egy labda. De mit tegyek, ha fálnak ütközöm?

- Ne egymást figyeljük, kedves barátaim! - mondta az innső férfihang, melynek rezgésein már szintén észre lehetett venni tulajdonosa mindjobban fokozódó érdeklődését. Úgy látszik, valamennyien annyira belemelegedtek a vitába, hogy végkép elfeledtek a sötétben, az ajtófélfának

támaszkodó G. A.-ról, jöllehet ez megismerkedésük első percében szemlátomást teljesen lekötötte figyelmüket. – Azt ajánlom – folytatta az innesső férfihang – hogy egyelőre folytassuk a kérdés elvi vizsgálatát s csak ha már meguntuk – ami előreláthatólag nem egyhamar fog bekövetkezni – térjünk rá a vitakozók nem kevésbé érdekes személyi tulajdonságaira. Tehát: azt kérdelem, vajon nemcsak azért készítette-e el kedves szomszédnőnk a kis rózsaszín hálókabátot, hogy ismét szét-szedhesse?

– Ez volna a természetes – felelte a túlsó férfihang fokozódó izgalommal. – De ennek a kedvező feltevésnek ellentmond az a körülmény, hogy mindenképp be akarta fejezni a munkát. még a legszükségesebb napi étkezésekről való lemondás, azaz nyilvánvaló önsanyargatás árán is. Miért nem szedhette volna szét már akkor, amikor még hiányzott pl. az egyik ujjja?

– Ez igaz – mondta az innesső női hang – ez meggondolandó.

– De hátha csak a teljesen kész hálókabátka felbontása okoz neki örömet? – mondta az innesső férfihang.

A harmadik szobából olyasféle zaj hallatszott, mint amikor valaki öklével egy dunyhába csap. – Ez az! – kiáltotta rekedten a túlsó férfihang – ez az!

– Miért olyan izgatott, uram? – kérdezte az innesső női hang kíváncsian. – Mire következett ön ebből?

– Bűnös vagy legalábbis beteges hajlamokra, asszonyom! – felelte a túlsó férfihang. – Szíves engedélyükkel azonban előbb igyekszem lehiggadni, mielőtt folytatnám. Kornélia, te is csillapodj, kedvesem! Vegyél be egy nagy evőkanál valériánt!

A belső női hang ebben a pillanathan keserves sírásra fakadt. – Nem veszek be – zokogta.

– Ahogy jónak látod – mondta a belső férfihang.

A három sötét szobában csend lett. – Sejttem, hogy ön mire céloz – mondta az innesső férfihang egyidő múlva. – Az ön feltevése szerint kedves felesége nem azért horgolta a hálókabátát, hogy viselhesse, amit ön elnézne neki, sem azért, hogy szétszedhesse, ha elkészült vele, amit ön helveselne, hanem pusztán annak a kétes öröméért, hogy elkezdjen valamit, amit befejezhet, s befejezhessen valamit, amit elkezdett. Ezt ön a közfelfogással egyetértésben természetesen kárhoztatja.

– Úgy van – mondta a túlsó férfihang elfulladva. – Mert ebből a rögeszméből, mint már említettem, olyan bűnös vagy legalábbis beteges hajlamokra vagyok kénytelen következtetni...

– Elnézését kérem, hogy félbeszakítom – mondt az innesső férfihang. – Ön igit-vérig gyakorlati embernek látszik, kedves szomszéd, s a problémák általános elméleti vizsgálata talán nincs ilyére. Talán, mondom, s ezzel a magas emberismerete s életlátása iránt táplált kételyeimnek igyekszem illő kifejezést adni. Így vagy úgy, mindenképp arra kérem, hallgasson meg néhány futó megjegyzést, melyek a hálókabátka ügyét az ön éleselméjű, gyakorlati megfigyelésein túl elméletileg is szeretnék körvonalazni. Mellesleg megjegyezve, nyilván nem kerülte el figyelmét, hogy ön az imént az emberi gondolkodásnak egy régi, megoldatlan, s ezért alapjában véve érdektelen problémáját vetette fel. Hogy tehát fölöslegesen el ne nyújsuk vitánkat, csak a magam álláspontjának a rövid felvázolására szorítkozom.

– Csak fejtse ki bőven, Ferenc, hogy jól megértsek, mielőtt elálmosodnak! – kiáltotta az innesső női hang.

– Folytatom – mondta a férfihang. – Minthogy azon a véleményen vagyok, természetesen a kellő fenntartásokkal, hogy az emberi élet nem eredményekben, hanem folyamatokban fejezi ki magát, azt tartom, hogy minden, ami egyszer elkezdődik életünkben, be is fejeződik, akár eléri előre kitervezett alakját, akár nem. Ha valamire azt mondjuk, hogy félbehagytuk, bátran azt is mondhatjuk rá, hogy befejeztük, mert lezárult az a lelki folyamat, amely cselekedetre indított; ha nem zárult volna le, akkor továbbcslekedtünk volna. Amivel nincs kedvünk tovább foglalkozni, azt abbahagyjuk, tehát ami abbamaradt, az be van fejezve. Csak a teljesség kedvéért említem meg azt a feltevést, hogy nem külső kényszer folytán, kedvünk ellenére hagyjuk abba, amit elkezdtünk; az ilyen eset tudtommal a mai emberi társadalomban nem fordulhat elő. Hogy egy példával világítsam meg eszmémet – tegyük hozzá, a magam számára is –: ha kedves felesége csak egyik ujját kényszeríti el a hálókabátkához, az ugyanúgy be van fejezve, mintha két ujjal látta volna el, mert mindkét esetben pontosan addig a pillanatig dolgozott rajta, amíg a munkára serkentő lelki folyamat véget nem ért benne. Mi következik ebből? Megdől Önnek az a feltevés, ha a szabad magam így kifejezni, hogy beteges vagy bűnös hajlamból fejezte be a kabátát, pusztán rendszeretből, a befejezés kedvéért. S ugyancsak szétfoszlik az a nyilván hitvesi szeretetből táplálkozó súlyos gyanúja is, hogy csak önkínzásból fejezte be; hisz ugyanennyi joggal azt is állíthatná, hogy önkínzásból kezdte el. Végül, hogy a kabátka keletkezésének egész folyamatában kedve ellenére vett részt, épp az a tény cáfolja meg, hogy elkezdte és befejezte a folyamatot, mert ha nem akarta volna elkezdni, nem kezd el, s ha abba akarta volna hagyni, abbahagyja. Elnézésüket kérem, hogy az érthetőség kedvéért eszmémet határozottabb formába öltöztettem, mint amilyen a meggyőződéseim. Lehet, hogy mindennek épp az ellenkezője igaz. Szíves engedelmeikkel azonban tovább megyek

s folytatom a „befejezés” illetve „befejezettség” fogalmának elméleti tisztázását. Minthogy reggelig bőven van időnk...

Ebben a pillanatban mind a három szobában kigyúlt a villany. A hirtelen erős fénytől G. A.-nak káprázott a szeme, önkénytelenül behúnyta. Körülötte egyszeriben zűrzavaros lármá, kiáltozás, futkosás, női papucsok csattogása hallatszott. Orra előtt becsapódott az ajtó, majd egy keskeny résnyire újra kinyílt, a résben egy idősebb férfifej jelent meg. – Mint említettem – mondta érezhető sietséggel – az éjszaka folyamán a szálló igazgatósága a vendégek kényelmére udvariságból olykor felgyújtja a villanyt. Azt ajánlanám, használja fel ön is gyorsan az alkalmat, mert néha már egy perc múlva ismét eloltják. Utána folytathatjuk.

– Köszönöm – mondta G. A. – Le fogok feküdni, fáradt vagyok.

– Az kellemes, de veszélyes állapot, uram – mondta a férfi. – Ha az ember fáradt, hamarabb megbocsát önmagának.

Serfőző Simon

PSALMUS HUNGARICUS

Kodály Zoltánnak

*Ma tömörek a szívek,
méltó ünnep van itt,
érzitek az ábitatot, a hangok ölekezéseit,
ahogy felzúgnak most mibennünk,
mint a kigyulladt házak, melyeket lobogtat.
hordoz végtelenül a szél
látjátok az északi hegycsúcsokat,
bátyáink azok,
elcsavarogtak egyszer a nagy virradatok alatt.
a pusztákat, érzitek,
a hófúvások földjein
vonomló fákat, fatuszteleket;
az éjszakák hatalmas folyópartjain
subogó hold-nyárfuvalatok,
a csüggedetlen kórust,
látjátok,
érzitek,
méltó ünnep van itt,
áldott föltámadás a szívben,
mely megkönnyebbedett a hit legnehezebb súlyát
magához ölelve,
érzitek őt,
tudatát,
hogy reménytelenül és pontosan
hitte minden küzdelmek és bűnök,
tántorgások csüggedt szédületében is
értünk-való helyét,
a megpróbált életet,
melynél nincs nagyobb csapás,
ítélet,
és igazság!*

Takács Imre

A TÓ ÖSSZEL

*Kimúlt a szép nyár minden madara.
Sugár-baját már nem fésülgeti
zöld nádasokban a reggeli nap.*

*Takarja már a köddel szégyenét,
mégis, mint lánytest, érdes illatával
csábít a víz, a hajlat és a begy.*

*Evezünk és a nyár is csobogott.
Fordult a táj a kőnehéz hegyekkel,
szitakötők és lepkék tánca közben.*

*Röpült a hinta két fürdés között,
barátom angol költőket idézett,
s barackot ettünk a fűzfák alatt.*

*A partközelen állt egy kisfiú,
bokáig érő vízből messze nézett.
Labdák, fejek, aranybíd, égi béke!*

*Kimúlt a szép nyár minden madara.
Hús reggelen kigyullad még a harmat,
s magába néz az ólomszürke tó...*

JÁTÉK VAGY

*Sose látom meg arcodat,
elfödi sápadt, hosszúfülű álarc.
Bot-torony lett fejdíszed,
könyvek fölött, ábrándok fölött állasz.*

*Kecskerágója testedet,
bicskafaragta melled két gyümölcsét –
leszáll az este – elfeded,
sötétségbe vonod a comb szemérmét.*

*Hajnalban a Nap idenéz,
rossz álmomból engem is fölébreszt;
kötelességek szégyenét –
rubáimat veszem föl, s téged nézlek.*

*Fárasztott becsület, dolog,
megilletne immár a játék.
Nyugalmas tájra indulok,
ős fák alatt takar be keskeny árnyék.*

*Sose látom meg arcodat!
Gyors jelek közt szép nők ágyéka villan.
Játék vagy. Élők keblei
éltetnek álmaimban.*

MI ŐRZI MAJD, HOGY JÁRTAM ITT

A pálmafa mások fölé
borítja holnap ágait.
Hullám mossa el a nyomot a parton.
Mi őrzi majd, hogy jártam itt?
Ott a kocsmá „El proletario”,
a rumot narancslével keverik.
Itt hallgattam az emberek
pergő mondatait.
Talán emlékszik rám a néger,
aki beszélgetett velem:
„– Tú eres compañero? Sí.” –
nem vagyok idegen.
Kezemben könyv. Űszik a délelőtt.
„A tenger olyan volt, mint egy folyó.” –
Kolumbusz szólt így a partok előtt,
ezen tűnődtem, a hirtelen zápor
elkergetett az óceántól,
menedéket ad az építkezés,
munkás kiabál a lányoknak: „– Inkább
bőrig áznak, de nem jönnek be, így hát
nő nélkül maradunk...” Hatalmasat
nevet. A pálmák között szél szalad.
Miről beszéljünk? Az eső eláll.
„– Hasta luego.” A vacsora vár
a közös étteremben,
a pléhtányérba gyorsan mérik ketten
a szokásos rizs és májadagot,
csupán a gyomrom fanyalog,
szemközt velem a kis vietnami
vizet tölt előzőkenyen,
„i chino, chino!” – kiabálják neki
a kisfiúk a népes tereken.
Együtt jöttünk haza tegnap este,
anyanyelvén ismerős indulót
dúdolt, a néger lány az úton
nevetve utánunk futott,
már bárman háromféle nyelven
énekeltük a régi dalt,
így lépkedtünk az éjszakában
a nyújtózó pálmák alatt.
Nyomunkat szellő hordja el,
ám ugyanaz a dal
indul holnap új kikötők felé
a Karib-tenger hullámaival.

Kuba, Varadero, 1963.

SÉTA AZ IDŐBEN

A vonat kattogva rohan, olyan zajjal, mintha rossz zár nyelvét csavargatnák. Az ablakon túl egyhangú táj suhog a rohanástól, akár a vessző.

Hazautazom. Tíz év után. Meghalt a bátyám. Végre nem ellenkezhet az asszony. Tíz éve élek külön anyámtól. Megnősültem, mikor felkerültem a városba. Az asszony eddig nem engedett haza.

Anyám egyszer volt nálam, egy évre az esküvő után, egy havas, téli napon, egy dél előtt. Akkor sérthette meg az asszonyt. Én nem voltam otthon. Azóta anyám nem jött hozzánk. Az asszony nem engedett hozzá.

Kisírt, piros szemmel fogad a régi topolyafák alatt az állomáson. A fák egymást karolják, mintha ők is várakoztak volna, anyám kendőjét igazgatja az álla alatt. Megyünk a falu felé. Előttünk számolatlanul szórja ejtőernyőseit a pitypang, nézem az utat, mint egy másik világban folyó háborút. A falu felett zavarosan úszik az ég. Szél fúj.

Bátyámat még aznap eltemettük. Egy hetem van a visszautazásig.

Évek óta először nem csinállok semmit. Anyám mindent elintéz. Az asszonyt, ha nyaralni voltunk a szabadságom alatt, én szolgáltam ki, vittem a pongylóját, a szatyrát, kentem a vajaskenyeret a homokban, a Balaton partján, meg a gyerekekre vigyáztam. Most nem csinállok semmit. Ülök az udvaron, vagy a házban az ablak mellett és nézem a száraz délutánokat. Az udvar kicsi, poros, túlsó sarkában vékony malac visít. Anyám szegény, apám kubikos volt. Nekem jobb fejem lett, többre vittem. Már az iskolában is jól számoltam.

Dél előtt alszom, délután nézem az udvart. Múlnak a napok.

Mind valószínűtlenebb minden. Hogy hogy kerültem én ide? Csak azzal, hogy itt születtem? Nagy fehér lepkék lebegnek a száraz füvek felett. Még egyszer sem esett az eső.

Sütött a nap és a sárgás akácfák között verebek zajongtak. Ott ment el a fehéren világító napsütött falak előtt. Hallottam a nagy csendben az órák ketyegését végig a házson, mindenhol. Kerékpárt tolt az úton. Hosszú, vékony combjai, és ahogy mozgott a fara a szűk szoknyában, előre, hátra, ahogy ugráltak a mellei a sovány, keskeny váll előtt a sárga pullóverben, ahogy táncoltak egymásnak hátatfordítva, hosszan, súlyosan, tömötten, a feje, a fekete haja, az arca ahogy felém fordult. Hogy lángolt a nap. Milyen fiatal még mindig. Tudom, hogy nagylábú fekete ember túrja szét a mellét röpködő galambok között esténként a tayan végén. Tanyai asszony lett.

Elment, csak a falak világítanak vakítva tovább. Mozdulatlan minden, tyúk kiabál egy távoli udvaron. Puha, meleg szél fujja át a délutánt. Ott állok a kerítés mögött sokáig. Utána szerettem volna menni.

Nyugtalan, ideges vagyok. Egész nap álltam a kerítés mögött, néztem az utcát. Az este, mint egy lassan csukódó kapu, mindig elzárja a világosságot. Nem tudok mozdulni, csak fogom egy másik ajtónak a kilincsét, az udvarajtóét. Szégyelem magam. Anyám sem hívott aznap vacsorázni. Csak ül a ház előtt és kavarja az ölében az olvasója zemeit, mintha fekete kukoricacsövet morzsolt volna le, és csak néz maga elé a földre, nem mozdul. Egy-egy eperfa-levél száll elvétele az udvaron. Félek, hozzá megyek lassan és leülök mellé. Tudtam én eddig is, hogy nem ér az életem semmit.

Lustán, elégedetten mászkál a nap fent a nagy, meleg, szürke égen, mint valami öreg, kövér pók a padláson, láttam gyerekkoromban eleget. Tegnap a szomszédból jött át az asszony hozzánk. Túrót hord be a tanyáról a piacra csütörtökön. Anyámnak is hozott, a megmaradtat, olcsóbban. Ezzel járja a házakat.

Órákig ülök magamban a nyitott ablak mögött, nézek magam elé, aztán nézem a derült, közönyös napot délután az asztal túlsó végén, mikor elém kerül. Dobálom magam elé a szavakat az asztalra, hallgatom a csengésüket, hogy ne kerüljenek hozzá a hamisak, csak a valódiak.

Néha mint egy barátságos, meleg, ismeretlen nyári este zuhan rám a pillantása, néha meg ingerült vagyok, szégyenkezem, hogy másokkal látom. Nem vagyok még öreg. Ő olyan, mint az öregek. Mindenkit szeret. Ravasz, mint a kotlóstyúk. Irigylem mindenkitől, mégis a másik pillanatban meg nem kellene semmiért. Olyan néha, mint a száraz forrás, mint száraz tavaszokon a betanút, könnyörtelenül eltűnő és másoknak néha mégis kiszolgáltató. Láttam tegnap is, hogy megölelték a szomszédban. Miért nem tudok hát szabadulni tőle?

Ülök az ablaknál, míg sötét nem lesz. Az ablak előtt az akácfák virágai remegnek súlyosan, fehéren, a zavaros langyos zöld között, mint az aludtejdarabok, eső esett. Meleg az este, végtelen, távoli minden az égen. Kezem a rádió gombját csavar-gatja, de csak zúgást hallok a készülékből. Hoztam egy rádiót anyámnak. Zenét szeretnék hallani. Szeretem.

Olyan se nem meleg, se nem hideg száraz este van. Szeretek ilyenkor egyedül csavarogni a házak között, a tereken. Csendesen elnézem, hogy égnek a lámpák. A tanácsház előtt járok újra. A háború után még két évig voltam itthon. Van a falunak egy tanácsháza, a tanácsház előtt a piactér, a piactér túlsó oldalán vendéglő, balra templom. A tanácsháza előtt sétáltunk hónapokon át, ha esett az eső akkor is, mialatt fejünk felett az eget keresztül-kasul fújta a szél. Néztük, hogy sötétedett és elkezdtek égni a lámpák az ablakokban. Szél fújt majdnem mindég. Az ablakok mögött emberek, azok, akik már nem akartak semmit. Asszony feküdt melljük, ha elaludtak a lámpák és egymásba bújtak mint a párnák a párnahuzatokkal, és csak feküdtek az ágyon, mint a dunyhák, meg a párnák. Nagyobb lányaik még forgolódtak egy ideig a szoba túlsó sarkában, egyedül, aztán ők is elaludtak. Majd később ők is összefeksznek valakivel. Nyáron csirkét ettek vasárnaponként mindig, ez már hozzátartozott az életük-höz, mint a déli harangszó, hétköznapi meg krumplit, meg babot, és dolgoztak. Bennük már nem volt nyugtalanság. Hatvan éves korukban kezdtek halni, otthagyták egymást, meg az imakönyvet a nagy szobában, öregségében mindegyik vallásos lett, itthagyták az ipartestületet, meg a fröccsözést, a téli disznótorokat, meg a almafákat a kertben, befektették őket a fekete koporsókba, kimosott ingben, kikéfélt fekete ruhában, sápadtan, gyorsan nőtt szakállal. Az utcákon, amiken ők csak átmentek néha, fújt a szél, por szállt, vagy novemberben finom szemerkélő eső hetekig, télen meg hó, mi meg sétáltunk ide-oda, legtöbbször a tanácsház előtt. A tanácsház előtt piactér, a piactéren túl a vendéglő, balra a templom, köröskörül az iparosok, meg a kántor, a patikus, a postás, meg a volt főjegyző háza.

Nem akartunk összefeküdni a nagyobbik lányainkkal. Nem tudom mit akart velünk az élet, honnét vette az utasításait számunkra, de mi csak sétáltunk ide-oda a poros, vagy havas, vagy a csillogó, esős utcákon nyugtalanul és beszélünk, beszélünk türelmetlenül vágva egymás szavába és türelmetlenül várva egymást ha egyedül voltunk, hogy hallja valaki más is, amit mondunk, beszélünk arról, hogy mi mást akarunk és időnként felmentünk dölgyösen a gazdakör első emeletére vizelni. Ott volt végé az emeleten is.

Összegyűltünk, aztán sétáltunk ide-oda az utcákon nyugtalanul, mert mást akarunk, szél fújt az utcákon és szenvedtünk, mert lányok jöttek velünk szemben és nem szólhattunk hozzájuk, mert szegények voltunk, meg nem is akartunk elhamarkodva lefeküdni velük. Négy évig voltunk kint a háborúban, aztán négy évig hadifogságban. Bejártuk nyakig sárban a fél világot. Tudtuk, hogy sehosem élnek jól. Négy évig álltunk meredten a drót mögött. Gondoltuk, utána jobb lesz. Öt kiló ezüstöt hoztunk haza a frontról fejenként, mikor először voltunk itthon szabadságon, egy kolostorban találtuk. Háború alatt mindenki visz mindent az egész világon. Mi is vittük. Vitte a főhadnagy is. Nem tudom mi lett a többi négygel. Én a városba kerültem.

Másnapra nagy szél kezdett fújni. Fájt a fejem. Nehezen múlt az éjszaka. Öt óra-kor kinéztem az ablakon. Világos volt már, de a hold még fenn lebegett az égen, fehéren, alig láthatón ott volt a szélfújt felhők között. Lent meg halványzöld fák, meg szürke elmosódott kövek, falak hevertok összevissza, a falu. A Dembinszky tér kettőbe lakunk. Este sohasem tudtam megmaradni itthon. Sétáltunk a tanácsháza előtt, az ma-

magasabban fekszik, onnét kiláthattunk, ha akartunk, akár a tejútra is, de nemigen figyeltünk rá. Dolgozni kellett volna, de még nem akartam. Háború után, az első nyáron még jó volt. A felhők fehérek voltak felettem, mert mindig sütött a nap, jó kalácsszag jött a kemencéből hajnalonként, anyám labdarózsát ültetett a ház elé, elnéztem hogy minden nap nagyobbak lesznek. Anyám négy tojást is megsütött vacsorára, aludni kellett csak és néha megnéztem a vásárt, meg a heti piacot, ha akartam, meg sétáltunk a tanácsháza előtt és vitatkoztunk, hogy mit tegyünk mégis.

Egy csütörtök reggel szoltam anyámnak, hogy felutazom Pestre és ott dolgozom. Azóta ott vagyok. Városba más, ott jobb.

Tulajdonképpen nekem sem volt nagy kedvem hazajönni.

Esténként átjár a szomszéd és kérdegeti, hogy belépjen-e a szövetkezetbe, vagy ne. A városból jöttem, én mégiscsak jobban tudom, hogy mit akarnak velük. Nem nagyon válaszolok. Idegesít. Mit akarhatnak tőlük.

Anyám tejet melegít vacsorára. Kint az udvaron napról-napra nagyobbak az eperfa-levelek. Alkonyodik megint. Vajjon hány nap van még? Egyik nap múlik a másik után.

Két nappal az utazás előtt egyedül talált itthon. Álltunk egymással szemközt és csak suttogtam feléje, nem tudtam megállni, azt hiszem, sírtam is. Ne bízd el magad, szükséged van rám, szombat van, ne bántsuk egymást, harangoznak, hallod? Szép a világ veled, olyan görcsösen mint a halál előtt. Emlékszel még rám? Ezután mindig vasárnap lesz.

Idegesen rángatta fejét és csak nézett ki az ablakon, nagyon megijedhetett. Lehet, hogy meg sem ismert.

Nem mozdulhattam. Tudtam, hogy anyám már a másik szobában áll. Be is lépett a szobába nemsokára. Ott talált az asztalra borultan sírva. Szégyeltem.

Az asszony várt, a Keleti pályaudvaron. A gyerekek sírtak, mert nem vett nekik kiflit.

A pályaudvar lépcsőjén végleg elhatároztam, hogy megveszem azt a másik lakást. Nem szoltam róla az asszonynak. Lihegek mite felérek a harmadik emeletre, de egyébként sem beszélek sokszor vele.

A házat megveszem mindenképpen. Nem bírom már az emeleteket. Az a másik lakás igaz, hogy sötétebb, de nagyobb és a földszinten van.

Boros Miklós rajza

Károlyi Amy
A HARMADIK HÁZ

I.

Mint hold-kergette felbő,
elbagy életem két szép háza:
bárány-mennyboltu ifjúság
s éveim fojtó, villámló nyara –
Im, szőlőlevéllel koronázva,
akár a fürt a mustoskádba,
halálom tornácára lépek.

(A lépcső csal. Magasba kaptat,
de völgybe ér.
A mélyben makkot rágcsál az agg.
Az orra cseppen,
rőzsén üldögél.

Ó, hol a dél, a kalácsbél?
Karaj kenyérként elfogyott a nap.)

Ez a tornác még barátságos,
még fő a nap,
még forr a kő,
a holdtölte vászon-világos,
de a tücskök már éjjel sirnak,
szesszé bomlik a szilvaillat –
Ó, dolgok színeváltozása!

Jézus Krisztus ostyában szunnyad
ostyaszín sávok suhanása
kerek esztergált ég alatt
szemünkben folytatódik sávja
őregasszonyok hívős nyála
szívárogoz az év kötényére.
Már csak a kérge van belőle,
karaj kenyérként fogy a nap.

II.

A gallyak végén alma hintáz
a gallyak végén körte hintáz

Az ifjúságnak viaszába
bebalzsamozva régi mézek –
kasban tízezer cella őriz:
rózsaszín viasz kisdedek
évek
és mézbe mártva vert fullánkok
régi török és régi kések
el nem lankadó teljes szekfüt
burkol áttetsző üvegkéreg.

A gallyak végén alma hullik -

*A viasz roppan
ó bulló gyümölcs meteorfénye
ég és föld közt süvöltő léte
ó a zuhanás gyönyöre!
Fiát a föld miként fogadja?
a bulló év mily völgybe ér le?*

III.

*Fésülködöm.
Az ágyam bontom.
Gondom, hogy hol a szennyes-számla.
S már megszámlálva
minden csontom.*

*Megszámozva a csigolyák
előbb ez utóbb amaz koccan
a csigolyák láncra szerteroppan
új füzért vájnak lenni a porban*

*Az együttesből a csontzenéből
magános hang
a térd kiválik
a térdcsont
térdepelni vágyik
a föld alatt is térdepel*

*viasz-sárgán mint gyertya csonkja
foszforos fénnel meglobogva
a térdcsont térdepelni vágyik
Hol a küszöb mely befogadja?*

*Ó hol a kő amire térdepeljek
amibe ágyat ásott ezredévek térde
égbe-rebbero galambok fészke
Isten lépcsőjének szegélye
ó hol a kő*

IV.

*Mire meglaktuk az új lakást
és kibámultunk minden ablakán
és tükrözött mindenik falán
és ki-be jártunk minden ajtaján
(itt anyám jött be
ott ment el apám)
és gyertyát gyújtottunk és csillárokat
és üldögéltünk nagy képek alatt
s horkoltunk tömött dunyák alatt -
s hogy a kép a csillár a dunyba
a pázsit az ének az élet
bőrünkkel válna hozzánk tapadt -*

*egyszerre csak
a képek mélye megfeketedett
s a fényes-gyalult méz-színű padló*

felörvénylett a talpunk alatt.

V.

*Kávéfoltos késvágta abrosz
az évek szárítókötélén leng életem
sokat mosott fakuló vászon
de arannyal gyémánttal ékszeres zászló
lobogva köszönt a balálom.*

*E lobogástól
(bazaltkormök csattogása ezüst köveken)
mért retteg a szív?
hisz barátaid jönnek érted
kályhából kiszökik a tűz
csapból lágyan kilép a víz
mennyezetről lehajol a menny
kimért kuckódból fénybe megy.*

*Kit Isten lépesméze hívogat
miért bozsog mint légyfogón a légy?*

VI.

*A harangzúgás stafétáját
egymásnak adják ékszer-tornyok
egyszerre indulnak el délben
s mint ünnepélyes jóbarátok
találkoznak a nyári légben.*

*Szent Péter kútja permet-fátylát
poros bőrünkre fujja ontja -*

*(nem üdit fel a szentelt harmat
hogyba korog a vándor gyomra)*

*Vándorok védőasszonya
sötét Mária aranyházban
menny és föld kátrány-királynője
villogó kegytárgy-skatulyában
síkos arany-lap köpenyedben
fagyos fémben és fagyos fényben
vesd ránk szemed
a harmat-tisztát*

*vándorok kérnek
prizmás szemmel
poros cipőben.*

*Ékszeronyok és ernyős gyászjók
a hét dombon
s a Corso Umberto-n víg harisnyák
az útszegélyen bimbós leander
sekrestyék alatt vörös kripták*

Rómában is meghal az ember.

VII.

*Herélőkés előtt az állat
ily kristály-nyugalomban állhat
így fényesedhet meg vak sorsa
nedves orral szinte szagolja –
A végzet fehérvillámfényét
tapinthatod mint késnyelet.*

VIII.

*Ereszkedő függöny jégcsipkéin át
már csak egy illat lebben át
de jó a szag*

*Ereszkedő függöny jégcsipkéin át
már csak egy kacaj tör utat
de szép a hang*

*Ereszkedő függöny jégcsipkéin át
még egy érintés áttalál
de jó a kéz*

*A többi kinn marad
elrekesztve a fogható világtól
a lélek magára marad.*

*A korbadt tűzü fától elszakadva
új táj nem-fogyó fényeibe vágol
mint abogy levél rügyszerik a fából
kizöldül tested kérgén: üde lélek
a bőr a bús pólyáit széjjeltéped
lángoló létrán nem fogyó fényben lépkedsz.*

*Gondold ó lélek
mily útra lépsz
a földretett illatos kalodából
mily útra lépsz
a dagadóra vetett meleg ágyból
fehér falakkal kibélelt szobából
mily útra lépsz*

*Ezen az úton nincs virág
ezen az úton nincsen ut
nincs fény és árny
nincs éj és nap
ez úttalan út maga a nap*

*lángoló létrafokain
lengő imbolygó gyertyavégek
szélfútt reszketeg fű-sereg:
lélek.*

IX.

*Csak a szerelem ehhez hasonló.
Sodrott gyöngyszín idegbogokból
sejtek fogyó-növő korall-szigetéből
száll fel a sötét gyöngéd kényszer.
Az állatok tekintetével mi lesz
mi lesz a rettegő és olvadó tükörrel
amiből csillag száll az ég felé
márciusi éjek éles hajnala.
Zöld barna sárga pikkelyek
élő fonalból kerek szöttesek
keserű mandulák ravaszogyorók
csillámból vágott kajütblakok
mögöttük csobogó gyöngyház
babzó tengeremény
ezüst-titok.*

*Sorsunk keréknyomába nyargalók
kocsikasunkra felkapaszkodók
piros ostorként értünk nyelvvelők
utunkat gyomként színnel beszélők
félíg növények
türelmesek
szavunkra bizott néma gyermekek
ha nem szólalunk
sodrott levélként sorsuk elzizeg.*

*Nem csak tű fokán juthatsz a mennybe
olykor egy állat
olvatag tükrű
rettegő tükrű
szeme ereszt be.*

X.

*Édes és rettenetes hónap
Eurydiké gyilkos hava
galambot költesz s viperákat
te duzzasztod a kecske tőgyét
s gyűszűvirágban gyűjtesz mérget.
Mézet
mézet hordozol szempilládon
gyantásan folyó sárga álom
lakik fenyőzöld tű-pillákon.
A serkedő ág lázban forr.
(Hűvös pincékben hús a bor.)*

Ilyen délben minden megeshet
a zsálya holnapra térdig ér
páratlan karú gyertyatartó
kék lángját röpteti a szél
abány rét annyi oltár
virágos gyertyák füstje száll

édes és rettenetes bónap

tavalyi fű szemöldökében
megbúvik egy cikáda-pár.

Kígyóképű istennő
ölelésed csontot ropogtat
szemed smaragd villanására
fülemülék hullnak elébed
pettyes tojasokat iszol
de fuvolaszóra táncolsz
vonakodó dallam sikos derekad
lassul majd újra gyorsul az ének
elaggott szőlőtő is táncba kezd
ki véled pördül holtába pörög

szentek hitvallók segítsetek

édes és rettenetes bónap

a fuvolát ki fújta meg?

Borsos Miklós rajza

A KUTYA

Hogy került fel oda az Épülettervező harmadik emeletére az a nyeszlett, öregecske alak, tulajdonképpen teljesen érthetetlen volt. Kéregetőt, házalót nem igen engedtek be, s ez az idős ember valami ilyesminek látszott.

Simányi éppen jött ki a szobájából, hozta a negyedévi tervbeszámolót, hogy Gizi-vel legépeltesse, akkor toppant be. Kopott zöld lódenkabát lógott rajta, karján kosár. Bctette maga után az ajtót, aztán levette zsíros vadászkalapját.

– Jó napot kívánok – mondta halkan, szerényen s megállt az ajtó előtt.

Simányi meg a többiek csodálkozva nézték, el is felejtettek visszaköszönni neki. Csak pár pillanat múlva kérdezte meg a kosfejű Gizi az írógép mellől.

– Kit keres?

A férfi belenézett a kosarába, szinte annak mondta:

– Hát úgy név szerint senkit, kérem... Volna két kiskutyám.

Gizi már pattant is fel, ment a kosaras ember felé. Simányi meg a többiek a szobában lassan követték.

Igen, két kis kölyök farkaskutya lapult a kosárban. Gizi ugrott, hívta be a többi kollegát a szomszéd szobából. Hamarosan már vagy tizen szorongtak a kosár körül. Kis lógás, munkaszünet. Kell az ilyesmi. Kutya vásár. Végre valami történik.

– Fajtiszták? – kérdezte az egyik építész.

– Azok, persze – mondta a lódenkabátos s az egyik kutyát nyakbőrénél fogva oda-mutatatta nekik.

Kovács építész hívták, annak van farkaskutyája, nézze meg ezeket itt a kosárban. Mintha már lett is volna vevő rájuk.

Kovács rövidesen ott volt. A többiek kíváncsian lesték, mit szól a kiskutyákhoz. Ez most nagyon fontosnak látszott. Kovács kopasz, hórihorgas férfi volt. Kivette az egyik kis ebet a kosárból és letette a padlóra. Az néhány pillanatig gyámoltalanul, szinte kabultan állt a szoba közepén, majd tett pár bizonytalan, próbálkozó lépést, aztán megindult a távoli cserépkályha felé, ott megtorpant és sietve elvégezte a dolgát. Amilyen kicsi volt, olyan nagy tócsa került oda a kályha mellé. Mindenki nevetett, kivéve a takarítónőt – mert akkor már ő is ott volt – s aki most morogva indult rongyért a W. C.-be.

A lódenkabátos meg odament a kutyushoz, elhelyezte a kosarában, s utána visszafordult megint az ajtó elé.

– Kiskutya, tetszik tudni, s meg volt illetődve – mentegetőzött, s most már valamivel otthonosabban érezte magát az építészeti irodában, mintha hetenkint járt volna ide kutyákat eladogatni.

– Fajtisztáknak látszanak? – kérdezte Gizi Kovács építész.

– Nehéz azt így eldönteni. Ha az ember nem ismeri se az apjukat, se az anyjukat.

– Hát akkor persze nem lehet nehéz – vetette közbe vihogva egy fiatal mérnök.

– Ha az ember ismeri...

– Akkor se olyan könnyű... Akkor is lehet hibájuk – magyarázta Kovács rosszkedvűen. Mit értenek ezek a kutyákhoz! Így nem lehet kutyát venni. Ki tudja, honnan valók? Lophatták is őket. Hallott már ilyet.

– Mennyibe kerülnek? – kérdezte Gizi a lényegre térve.

– 300 a kan, a szuka 200.

– Az nem sok – jegyezte meg Kovács halkan, szinte csak úgy magának. – Egy rendes kölyökért a dupláját is elkérik... – morogta, ahogy elment Simányi mellett. „Gyanús ez az egész.”

Most szend lett a szobában. A takarítónő már feltörölte a tócsát, a többiek, akik pár perce zajosan-vidáman összecsozdültek, valamiképpen csalódottan, majdnem szomorúan kezdtek szétszállingózni, mentek vissza szótlanul szobáikba, íróasztalaikhoz. A

lődenkabátos még állt mindig a helyén. Érezte, kellene valamit mondania, ügyesebben viselkedhetne, kínálghatná portékáját. De tudja Isten, miért, ma nem jött ki hang a torkán. Pedig nem először házalt kutyákkal. Nem, nem lesz itt üzlet. Sejtette, ahogy belépett...

*

Amikor Simányi öt óra után a Gizi bevásárló táskájában mpcorgó kiskutyával taxiba szállt, hogy hazavitesse magát, nem volt már olyan biztos benne, mint pár órával előtte, vajon valóban okos cselekedet volt-e megvenni ezt a kis állatot. Az járt a fejében, hogy soha életében nem volt kutyája. Se neki, se szüleinek. Az ember – mint ő is – ha elmúlt negyvennégy éves, nem kezd el operába járni, ha eddig megvolt e nélkül, nem próbálkozik pillangóúszással, s lehetne ezt még folytatni. Így van ez valahogy a kutyatartással is. Ha eddig nem volt kutyájuk, meglettek volna ezután is nélküle. Az életnek vannak ilyen titkos játékszabályai, amelyekhez józan embernek alkalmazkodnia kellene...

De aztán később, a Lánchíd tájékán, ahogy érezte a térdén nyugvó táskában a kis állat fészkelődését, más belátásra jutott, valamiféle kellemes bizsergés járta át a testét. Kutyája lesz. Még kicsi, de majd megnő. Az övé, Joláné, a feleségéé, meg Borié, a lányáé, aki két év múlva érettségizik s talán el is kerül hamarosan a háztól. Sohasem lehet ézt tudni ma a fiataloknál. Az építésznek ott a taxiban ez is az eszébe jutott.

Amikor hazaérkezett, Jolán kötött még a gépén az udvari szobában. Valamikor 1947-ben szerezte ezt a masinát. „Ha eddig megúsza, ezután se fog hivatalba járni”. – mondogatta akkoriban rátartian. S köt azóta is. Voltak évek, amikor többet keresett, mint a férje. Mostanában valamivel kevesebb a munkája, de azért akadt még elég.

A férfi üdvözölte, majd kivette a kiskutyát a szatyorból s letette a földre. A kutya állt dermedten, el se vakkantotta magát, az asszony ott a gépnél mégis megfordult most, abbahagyta a kötést.

– Hát ez meg mi? – kérdezte.

– Kutya. Vettem.

Simányi azt is meg akarta említeni, hogy volt még nála pénz az elsejei prémiumból. Abból akarta megvásárolni a két gyapjútakarót, amit kinéztek maguknak a Röltexben. De aztán meggondolta magát. Vette és kész, mit magyarázkodjék.

A kutya ekkor megindult, megcélozta magának a szoba egyik sarkát, odaügetett s elbújt a kisasztal alá.

– Hogy hívják? – kérdezte Jolán és nézett a kutya felé.

– Nem is tudom. Bizonyára nincs is még neve.

Az asszony felállt a gép mellől. A férfi nézte vastag lábát. Milyen kihívó cölöplába van. Ezt, úgy látszik, húsz év alatt sem lehet megszokni.

Jolán guggolt már a kutya előtt.

– Hogy jutott eszedbe kutyát venni? – kérdezte, de meg se fordult, nyúlt a keze a kutya után. Hangjában inkább meglepődés és kíváncsiság rezgett, nem korholás. Valamiképpen schogyse volt jellemző férjére ez a kutyavásárlás.

– Mit tudom én, lehet, hogy pillanatnyi elmezavarban.

Az asszony simogatta a kutya fejét, szerette volna ölébe venni, de nem tudta, hogy tegye, hol fogja meg az állatot. Aztán a nyakánál fogva kihúzta az asztal alól. A kutya nem engedelmeskedett a mozdulatnak, megvetette a lábát, félig fekvé, csúszva került elő.

– Valami láda kellene meg fűrészpör – mondta Jolán, de akkor már elnyúlva hálsalt a kutya mellett. – Meg nevet is kell majd adnunk neki.

Nemsokára Bori is hazajött. Hirtelen nyúlt lány volt; haja borzas boglya, szeme szülői tiltakozás ellenére is cleopátrásra volt festve. Ahogy beviharzott a lakásba, úgy tetszett, keze és lába szinte önálló életet élt, a végtagjai kapcsolata a törzsével elég laza. Amikor meglátta a kutyát, sikongani kezdett örömeiben.

– Szervusz Hugó, szia – lelkenedett, s ő bizony rögtön tudta, hol fogja, mit kezdjen a kis ebbel. Cibálta a farkát, gyömöszölte, a kölyökkutya meg vidáman kaffogott.

Bori ment el fűrészpórért is. Bízzák csak rá, majd hoz ő. Ha nem kap, kerít homokot. Az apja meg felment a padlásra ládáért. Talált ott egy ócska kredencet, ami nem volt ugyan az övék, de ezzel most igazán nem törődhetett. Gyorsan kihúzta az egyik fiókot s vitte le boldogan...

*

Egy hónap múlva történt. Simányi az íróasztalánál ült, amikor belépett a szobájába egy hosszú lábú, szemüveges nő s letett eléje egy tervrajzot.

A férfi egy német építészeti folyóiratban lapozgatott. Szórakozottan nézett fel.

– Egy szóval holnap – mondta s a nőre mosolygott.

– Igen, holnap. Ahogy megbeszéltük – hangzott a válasz.

Az építész nyúlt a tervrajzért s elsüllyesztette az íróasztal középső fiókjában.

– Rendbe jött a gyomrod? – kérdezte a nő s könnyű szálú szőke haját babrálta.

Őszi Zoltánnak hívták, itt a vállalatnál általában csak Mártinak. Az egyik legjobb műszaki rajzoló hírében állt. S azon kívül két éve viszonya volt Simányival. Nem olyan igazi, szabályos viszony volt ez, de mégis csak viszony. Félév elteltével is úgy feküdtek le egymás mellé találkáik alkalmával, mintha csak egyféle véletlen folytán, s természetesen először és utoljára kerültek volna össze Márti barátnőjének abba a macska szagú, komor kis lakásában ott a Lágymányoson. Volt ebben valami megható, meg idillikus, de idegesítő is. Mártit eleinte idegesítette, de aztán megszokta ezt az állapotot. Éppúgy beletörődött, mint férje távozásába, aki 1956 őszén egy szép napon szó nélkül otthagyta s kiment nyugatra. Igaz, elég komiszul éltek...

– Rájöttem, nem szabad paradicsomlevest ennem – mondta a férfi és távolba vesző tekintettel kinézett az ablakon.

Ekkor belépett Gizi, a gépírnő. Kosfejével mosolyogva tekintett körül.

– Géza, kérem, az öreg átszolt, hogy ugorjon be hozzá – szolt az ajtóban. Mert ez így volt itt szokás, a nők legtöbbször keresztnévén szólította a férfiakat, hiába volt az egyik gépírnő, a másik meg főmérnök. Az öreg persze az igazgató.

– Köszönöm, Gizike, megyek már – emelkedett fel íróasztalától a férfi.

Gizi keze már a kilincsen volt, hogy távozzék, de akkor váratlanul eszébe jutott valami.

– Hogy van a kutyus? – nézett az építésze

Erre egyszer sor kerül majd, tudta ezt Simányi. Egyszer... De jobb lett volna, ha Márti nem tőle tudja meg a dolgot. Hirtelen nehéz csend szállt a szobára.

– Jól, köszönöm – mondta Simányi látszólag könnyedén, pedig érezte már az elkövetkező pillanatok súlyát.

– Miféle kutyáról van szó? – kérdezte Márti s szeme furcsán villant meg az üveg mögül. Gizi is észrevette ezt. S talán ebből sok mindenre következtetett. Olyasmikre is, amikre az építész még nem mert volna gondolni. Hiába, a nők ösztöne...

– Nem is tudod? – karattyolta Gizi. – Persze szabadságon voltál. Géza pár hete vett egy kiskutyát. Behozta valaki az irodába. Ennivaló kis dög volt.

Igen, ha Márti nincs szabadságon, ott lett volna ő is a szobában, amikor az a házaló megjelent a kutyákkal náluk, vajon megvette-e volna azt az állatot? Ez néha eszébe jutott Simányinak. De Márti történetesen szabadságon volt. Maradt a szabadságából még hat napja. Mintegy kitüntetésként, jó munkája elismerésül kapott akkor október végén egy heti beutalást Mátraházára. Nem volt szerencséje, esett folyton az eső. Vizes fák, csöpögő levelek, sár, köd. Egy életre elege volt a hegyekből. Géza meg kutyát vett magának, mialatt ő naphosszat öreg nőkkel römizett és kiolvasta a Jean Christophot.

Gizi meglegedett, majdnem diadalmas arccal elvonult; Simányi és Márti egyedül maradt a szobában. „Érdekes, hogy Márti nem tudott a kutyáról. Határozottan érdekes...”

– Mi ez a kutya-ügy? – kérdezte a nő, s mit se törődve most azzal, hogy Géza az igazgatóhoz készül, ledobta magát az íróasztal mellett a karosszékebe.

– Mi az, hogy kutya-ügy? – kérdezte az építész bosszusan. – Vettem egy kutyát. Mi van ebben? – és sétált fel-alá a szobában.

Kopogtak.

– Jössz Kockás előadására? – dugta be a fejét egy férfi.

– Nem megyek – felelte Simányi dühösen. Mit ül itt ez a Márti is! A benyitó a nő hosszú combjára meredt egy pillanatig, aztán eltűnt.

Márti felállt.

– Nézd, semmi közöm hozzá – mondta. – Felőlem vehetsz magadnak akár egy óriáskigyót is... Talán hülye dolog ez, de úgy érzem, szólhattál volna róla. Három hete már, hogy megjöttem.

Maga elé nézett. Ronda, izléstelen szőnyeg mintáin futott végig a szeme. Pocsékul érezte magát.

– Persze, megértelek – mondta a férfi bizonytalan hangon. Úgy kívánta most az asszonyt, mint talán még soha. – Drágám... – s megfogta Márti karját a könyöke felett. Ezek az üzemi szerelmek is! Otthon meg tizenöt éve zakatol a kötőgép s felesége negyedévenként büszkén jelenti be: porszívógépet, televíziót, padlókefélt vett, külföldi útra, új lakásra tett félre... S a gép zakatol éjfélig.

– Na, mindegy – jegyezte meg Márti. Felkapta a fejét és sietve elhagyta a szobát...

*

... De azért találkoztak még egy ideig az irodán kívül is. A lágmányosi lakásban, meg néha Mártiéknál. Az asszony nyugdíjas rajztanár apjával lakott a Margit híd környékén egy bonyolult beosztású régi lakásban. Hogy mit keres itt, Simányi nem igen sejtette, de Márti ragaszkodott hozzá, hogy időnkint megjelenjék náluk. Bár ő is tudta, hogy otthona nem pótolja a lágmányosi lakást, mert az apja örökké otthon volt, reggeltől estig sálakat és fababákat festett.

– Nyaralni se megy soha? – kérdezte egyszer az építész. – Templomba, moziba vagy rokonokhoz?

Mégis más volna itt – a rajztanár nélkül – mint ott Márti barátnőjénél a Lágmányoson. Három macskája volt annak a nőnek. Büzlött tőlük az egész lakás. Az asszony légyottjaik alkalmával bezárkózott velük a konyhába, ragaszkodott hozzá, hogy nem hagyja el a lakást, mintha attól félt volna, hogy távollétében kiirtják a macskáit.

– Nem, nem jár sehová. Köszvényes, meg a szíve se jó – magyarázta Márti.

Géza ilyen alkalmakkor nagy uzsonákat kapott. Márti három terítéket tett az asztalra, mert a rajztanár is velük töltött egy félórát. Márti tündökölt háziasszonyi mivoltában. Jó konyak, fekete, sütemény, szendvics került az asztalra. A rajztanár minden alkalommal a budapesti ostromról mesélt meg sérelmeiről a szövetkezetben, ahová a sálakat meg a babákat szállította.

Simányinak gyakran eszébe jutott, bizonyára más volna, ha Márti az anyjával élne. Néha vennének neki színház- vagy mozijegyet. Ő bizonyára megértőbb lenne. Egy nő mégis más. De nem élt már. Elpusztult az ostrom alatt.

Egy ilyen alkalommal történt, valamikor már a tavasz végén, a rajztanár kikanyarozta a kávéscsészéje aljára rakódott cukrot, s felállt, hogy egyedül hagyja lányát és vendégét. De csak a szomszéd szobába távozott, áthallatszott öreges krakogása, jövés-menése. Szegény Márti – járt a férfi fejében –, mindössze harmincöt éves, majdnem tízzel fiatalabb nála, s mégis, tanáros kifejezésű arca ellenére, amit persze a szemüveg kölcsönöz, milyen sokat tudott már az életről meg a szerelemtől. Az a hitvány alak, a férje is... Évekig tartotta el. Neki köszönhetette azt is, hogy elvégezte az egyetemet s tanári oklevelet szerzett. Fiatalabb volt Mártinál. Különös dolgok ezek. Meg az is, hogy ilyen alakból tanár lehetett volna. Aztán akkor novemberben egy zuhlott húszéves kölyökkel kísértát az országból. Mert ilyen emberi kapcsolata is voltak...

Az építész nem sokkal, hogy a rajztanár elvonult sáljaihoz és babáihoz, átölelte Mártit, és a füle alatt megcsókolta a nyakát, aztán minden bevezetés nélkül elkezdte:

– A fülcivel nincs valami rendben – jegyezte meg, mintha az előbbi jelenet juttatta volna eszébe kutyáját, – fantasztikus mekkora fülei vannak. De egyébként remekül

fejlődik. Megmutattam egy tenyésztőnek. Sajnos, a fülei... Jövő héten majd megbeszéljük, kiviszem ide a Dunapartra, megnézheted... Nem ismered rá, akkora lett.

Márti felállt. A férfi bizalmas mozdulattal végigsimogatta a nő combját. Talán az újabb találkozást nem kellett volna erőltetnie. Amikor mintegy másfél hónapja első alkalommal megmutatta kutyáját Mártnak, látta rögtön, hogy nem nagyon lelkesedik érte. Egy félórát sétáltak hármasan a rakparton. Márti jóformán tudomást se vett a kutyáról. Mintha a férfi egy konzervdobozt húzott volna maga után. De a kutya se méltatta nagy figyelemre a nőt, az is igaz...

Márti kezdte leszedni az asztalt, s közben azon járt az esze, hogy ami sok, az sok, mindennek megvan a maga határa. Tudomásul vette Jolánt, csodálta szorgalmát, ügyességét, meghallgatta lányuk vicceit, amiket hazahozott az iskolából, s a férfi továbbadott neki, hajlandó volt hetenkint megtárgyalni a mai gyereknevelés problémáit, abba is beletörődött, hogy a férfi sohasem lesz teljesen az övé, de a kutyáját nem vállalja, nem, semmiképpen sem. Abból hagyják ki. Meg is mondta, miközben rámolta az asztalt:

- Nézd, kímélj meg ettől... Gyűlölöm azt az állatot.

A férfi zavartan nézett rá. Mi szállhatta meg Mártit?

- Nem értelek - jegyezte meg szomorúan.

Márti tudta, hogy mit kellett volna erre válaszolnia. Azt, hogy te szerencsétlen, hisz olyan kevés szeretet szorult beléd, s most ezt a keveset is egy okatlan állatra pazarolod, ahelyett, hogy embereknek juttatnál belőle. De hallgatott. Csak annyit mondott:

- Hívnak az Építéstudományiba... Csoportvezetőnek. Háromszázzal többet kapnék, mint amennyit most keresek.

- Ahogy gondolod...

Aztán álltak a szűk, homályos előszobában a lépcsőházi ajtó előtt. A férfi szeretne volna megcsókolni Mártit, de úgy érezte, hogy a pillanat nem alkalmas erre. Máskor, ha az asszonynál járt, ilyenkor le szokta kísérni a villamosmegállóig. Sejtette, erre ma nem kerül sor. S azt is, hogy utoljára járt itt.

- Ne haragudj... - csak ennyit tudott mondani s végigszántotta kezével a nő vékony szálú szőke haját. Meg se próbálta, hogy visszatartsa náluk. De hát háromszáz forint elég sok pénz. A férfi kinyitotta az ajtót.

- Na, Isten veled - mondta Márti s szinte tolta ki a férfit a lépcsőház felé.

*

- S a bridzs hogy ment? - kérdezte Jolán, amikor leültek a vacsorához.

- Schogy, abba is hagyom...

Ez az utolsó hazudozás gyűlöletesebb, megalázóbb volt, mint a többi mind. Mi-lyen könnyedén jelentette be annak idején két éve, amikor kezdődött a dolog Mártival: „Képzeld, a bridzs megint szalonképes lett. Itt is, ott is alakulnak vállalati csapatok. Engem is noszogatnak az irodában...” Valamikor tagja volt Budapest válogatott ifjú-sági bridzs-csapatának. Bécsben is jártak. Aztán jött a háború.

- Játszál, persze... Legalább kicsit kikapcsolódsz - mondta Jolán.

- És te? - kérdezte a férfi, hogy lássa a felesége: nem adja be olyan könnyen a derekát.

- Hagyj engem, nekem nem kell reggelenként blokkoltatnom.

- Már nekünk se...

A kutyájuk ott ült a lábuknál, leste a falatot a szájukból. Mert bizony elég rossz-szul nevelték. De jól megnőtt félév alatt, annyi bizonyos.

- Bori?

- Tudod, ma van a Szilágyiban az az iskolabál.

- S mikor jön haza?

- Azt mondta, hogy egyre.

- Helyes ez? Mit kell egy tizenhétéves lánynak éjszaka az utcán kujtorognia!

- Hagyd. Mit tehetünk? Egyébként ott van az egész banda az utcából. Együtt jönnek haza.

Vacsora után vette a férfi az esőkabátját. A kutya vidáman körülugrálta, csaholt boldogan. Tudta, hogy viszik sétálni.

Már az ajtóban voltak, amikor Jolán megszólalt.

- Várjatok, jövök én is – mondta és ment a ballonjáért.

A férfi elgondolkodva várt rá. Évek óta nem voltak együtt sétálni.

Lementek a Vérmezőre, ott laktak a közelében. A kutyát elengedték, izgatottan futkosott körülöttük. Hogy most két gazdával volt kint sétálni, ez egy kicsit megzavarta. Erre eddig még nem került sor. Reggel levitte Bori, napközben Jolán, este meg a férfi. Ez volt az életének rendje. Most valami rendkívüli élményben részesült.

Ahogy jártak ott a sóderes úton, vigyázva a kutyát, hogy meg ne ugassa a padon szerelmeskedőket, a férfi arra gondolt, hogy Jolán az elmúlt húsz év alatt vajon hány-szor csalta meg? Talán soha. Hisz annyi megkötni való pullover várt rá mindig. Nem maradt másra ideje. Milyen keveset is tudnak egymásról. Most azért annyit mégis tudnak, hogy mindketten szeretik ezt a lábuknál ugráló buta dögöt. S az is szereti őket. Ez is valami. Viszonylag elég sok. Bonyolult dolgok...

A kutya éppen elszáguldott előttük.

- A füle... Rémes – mondta a férfi.

- Dehogy rémes...

Igaz, olyasmi ez, mint Jolán cölöplába. Azt is meg lehetne szeretni.

Borsos Miklós rajza

CSATTOG A KÉK KÜSZÖBRŐL

*Mikor a logikában sincs erő
s az éjszakában álom,
a tett mögül az üldöző
kísértget mindenáron.*

*A cápa fog szabály, amelyből
kiúsznál, mint a vízből!
S a zöld sziget, hogy létezik,
csattog a kék küszöbről.*

*Mig hallgatom, akár a mészke
a hullámok kezébe,
érzem, miként lesz élesebb
a lélek oltó-kése.*

*Nem én akartam!... Szakadatlan
a cápa fog szabálya
űzött s hogy nem volt fegyverem,
ezt vágtam hát torkába.*

*Ezért, hogy legszebb tájaidnál
mégszebb már ez lett nekem.
Sós színt fölött kvarctestű partok!
Nyújts lantod tiszta éden.*

OLY EGGYÉ ZÁR

*Kívül a jég s belül
valaki begedül...
Ragyog a dallá lényegült
a vizen és a fán.
Sugárzik december alkonyán.*

*Emléked rámköszönt
a gondjaim között...
Úgy volt... Ilyenkor mindig ott
a dermedt tó előtt
vártuk a tiszta csillagot.*

*Úgy volt s ma visszajött!
Ragyog szívem fölött,
akár ajándék a szemek
gyémántnál gazdagabb
tenger mély fátylai megett.*

*Kívül a jég s belül
emléked begedül
s mint fölbuggyant lélek felett
a jég a zöld vizet,
e dal oly egygé zár veled.*

CSAK MOST ÉS ADDIG

*Nékem és néked is csak egy időnk van.
Ép az, mely ezt a levelet
rezgeti itt a fejünk felett.
Zöld postásunk e mandula,
amely e népesült lila
semmiből átnyújtja az időt,
hogy lássuk... És ime, – itt vagyok. –
ez áll a karcsu szép levélen...
– Itt vagyok veled,
csak most és addig,
mig tartja ágam és kezed.
Jól nézd meg bát kis pillangónkat!*

Nézd...

Nézd!

*Még itt rezeg
zöld szárnya rózsás fejed felett. –*

Vidor Miklós

TANUK BESZÉDE

In memoriam J. L.

*Az öregúr a régi
szerkesztőségi folyosón
végigsétál megkeresi szobáját*

*Petschauer Attilát idézi
Karinthyt folyton rendetlen rubában
és Tarjánt a verbetetlen riportert*

*Senki
már csak az ő történeteiben
subogtak a kefelevonatok*

*Egy nyári délután
a francia tengerparton is ült
de nem értette a hullámokat*

*Később egyenletekkel játszott
jegyzetelt
a művét már nem akarta megírni*

*S aztán az élet elfogyott
fölfalta a gátorúri daganat
nem segített a gégejébe vert kanül*

*A sirtól visszafelé jövet
Szabó Lőrincbe ütköztünk a
temető kapujában*

*Nem sokat késett
két évvel utána
kísértük ki őt is*

HŰSÉG

*Valaki – mindegy – aki épp volt
pár kell a szerelemhez
valaki nő – valaki férfi
holnapra idegen lesz*

*Valaki helyettem helyetted
jut el az ölelésig
árnyékunk bús-vérrel kitölti
a másik*

*Bolond kiért emléke áll őrt
élő meleg kell
az ajkak közt megkoccanó fog
akárki – ember*

*S őrzí kifosztott tolvaj-arcunk
hunyt pillák mitológiája
árnyékunk mind messzebbre nyúlik
a macskatalpú éjszakába*

NYÁRUTÓ

1.

*Traverz-vonalak rácsai mögött
ülők kettesben, asszonyommal együtt.
A percek fürtjét ámulattal szedjük.
A levegőben száraz fény zörög.*

*Valami sejtés. Megindult szívek.
Alvás-utáni kábulat nehezkes
önkivülete jár át. Furcsa kék ez.
Emlékek erdős zenéje zizeg.*

*Ajkunk lendületén, mint hangjegyek,
szavak trillázó kapcsolata repked.
Egy álom is volt. Régen elveszett.*

*A magasfeszültségű ragyogásban
kitárt-karu oszlopok menetelnek.
Csak az ébredés végtelen e nyárban.*

2.

*Külön-lobogás. Kőoszlop. Arany
révület ing. Folyóba zuhanó tág
csillogás. Zölden füstölnek a nóták.
Habokba halak buknak bangtalan.*

*Örök napok. Hová sodor a fény?
Simuló pázsitra vagy óvóbhelyre?
A füvek egyre nőnek. Éjjelente
kihajolnak az álmok tetején.*

*S a lélek, mint a vadrózsa-bokor
színeket vágy teremni. Ám a por
fedi. S a sugarak mégis csak jönnek,*

*bogy értetőbbé tisztítsák a földet.
Immár a nyárnak nincsen alkonya.
S a balál napja sem jön fel soba.*

UTAZÁS A GYEREKKORRAL

A szoba reggel nem volt nagyon meleg. Karcsi még aludt, a festő is a modell-lánykával a kettős családi ágyban, csak a fővadász, Laci volt ébren, ott feküdt a kettős ágy végében a szelonon. Rámhunyorított, mikor felébredtem.

Hosszú és fárasztó út végén érkezünk meg. Az út Dunapatajig jó volt, két betoncsíkot vág-tak az autók a hóban, de Dunapatajtól fogva fagyos havon jöttünk s a kocsí úgy illegette a farát, mint a falusi menyecskek. Karcsi úgy hajtott, mint az örült, az új kocsi-val, nem tudta pontosan, hogyan kell beállítani a fűtést, kinyitni a szabadonfutót, de nyomta a gázt s egyszer majdnem nekifaroltunk egy teherautónak, kétszer pedig az árok széléről csúszkáltunk vissza az útra. – „Az ilyesminek nagy pedagógiai hatása van” – mondtam. – „Ennek van” – mondta Karcsi vidáman és nyomta tovább a gázt. Kint 20 fok volt (mínusz) fújt a szél, fáztunk. Ingerelt kezének őse-beri biztonsága, bosszantott, hogy ennyire idegen neki a saját kocsija, mint minden mechanika, s még a használati utasítást sem olvasta el rendesen. Ha egyszer én ilyen kocsit vehetnék... Félttem is egy kicsit. – „Többet ér a kezed, mint az eszed” – mondtam. – „Abból élek” – felelte. – Kicsit csalódott voltam, az ösztönösség vádjá, ha a fotóiról volt szó, mindig felbosszantotta. Kocsiveze-tésnél, úgy látszik, nem. Nyomta a gázt, felta az utat, az út végén az ételt, az italt, a tájat, a nőket, a művészeteket, a pénzt. Ismerőseim közül senkiben ilyen mohó, ilyen meg gondolatlan, igazság-talan, izgága életkedvet nem láttam. Most is, csörtetett itt a volán mellett, az országút sűrűjé-ben, és fogával marcangolta, nyersen, a kilométereket. Én sokkal óvatosabban vezettem volna, s már alighanem valamelyik hófúvásos árokban meláznánk a téli utak viszontagságairól. De azért úgy figyeltem, mintha én ülnek a volán mellett s ez a figyelés még jobban kimerített, mintha vezettem volna: rámrakta a tehetetlenség terheit is.

Sohasem jártam ezen a vidéken. Tudtam, hogy sík, itt-ott hitvány kis erdőcskék tarkíthat-ják, de nem látszott más a reflektorfényben, csak az út, a mély hó az út szélén, a fák s túl rajtuk a fehér világé-ge. Falvakon mentünk át, sehol egy ember, sehol egy világos ablak. Sohasem jártam erre, de mégis a gyerekkorom falvai voltak ezek, most té-én, este, mint a téli álmat alvó állatok, a maguk csökkent életműködésével, amint összegömbölyödnek és alszanak. Tudom, hogy itt már kilenckor mindenki alszik, tudom, hogy a kocsmában kabátban ül néhány ember. Nappal mások, egészen mások ezek a falvak, mint gyerekkoromban; de este kilenckor, télen, az ország minden faluja – talán a világé is – ahol tél van – a gyerekkorba zuhan vissza, nem is a gyerekkorba, hanem az elmúlt századokba. Ezeket a téli éjszakákat még nem tuduk elfoglalni a villannyal, könyvvél, iskolával, televízióval, motorral, gyárral, termelőszövetkezettel, espresszó-val és divatos ruhákkal.

És ott utazom apámmal azokban a régi falvakban, télen az autó kerekén lánc csörög, apám, aki állattenyésztési felügyelő volt, végignézte a marhaistállót, a hizlaldát, takarmányozásról és miskarolásról tanácskoztak az intézővel és a béresgazdával s most megyünk haza. Nem fázol, kérde apám, ő sohasem fázik, mellettünk nagy somogyi erdő, fekete varjakra vadásztam kinn a gazdaságban és most álmos vagyok.

Karcsi megállt, zseblámpával megnézte az útjelző táblát. – „Defekt” – mondta, mikor visszajött. Nem tudta, hogyan működik az emelő, de rájött. Mérge-lődtem, pusztá kézzel is hozzá kellett nyúl-ni a vashoz, szinte égetett. Ilyen gyors kerékcserét még nem látott a világ.

Laci nem volt a megszé-ált találkozóhelyen, az eszpresszóban. A kocsmában sem s a meg-adott telefonszámon sem. A térképen a lakás-címe: gyerünk. Útjelzőtáblák, lassítás. „Most jobbra”, végre a falu, teljes sötétség, zseblámpa, utcanévtáblák. Messze egy világos ablak, ott eligazítottak.

Beálltunk a szesz-főzde udvarára: itt lakik Laci. Lámpák világítottak, hó, kukoricacsutka-halmazok: ez a szeszgyártás tüzelőanyaga. A paraszti takaré-kosság és a modern anyaggazdálkodás, szellemét illetően, rokon, csak a hatásfok különbö-ző.

A pálinkafőző otromba, téglapadlós épület, benn primitív edények s fenn a magasban réz-csövek. Langyos meleg volt benn, erjedt gyümölcs és szesz-szag. Négy embert találtunk, az egyik kicsit részeg volt. Laci napok óta nem járt itthon, mondták.

Az, akit kicsit részegnek néztem, beült a kocsiba, kék köté-nyben, munkaruhában: ő majd megmutatja a vadászházat, talán ott van Laci.

A vadászház bejáratát nem találtuk, a reflektor ilyenkor félretolja kétoldalt a tájat s elveszi az ember tér és valóság-ér-ékét. Kalauzunk dudorászott: – „Itt kell lenni. Itt kell lenni. De nem talá-lom. Ilyen sötét. Ilyen sötétben még nem jártam erre.” – „Mit szokott csinálni ilyen sötét-ben?” – kérdezte Karcsi. Mind a kettőnket felderített, hogy baj van, azt sem tudjuk, hol fogunk aludni. Aztán megtaláltuk a bejáratot, Karcsi bement s nemsokára a zseblámpa jókedvű hunyor-gása jelezte, hogy itt van Laci. – „Ott fekszik a meleg szobában és fotoszaklapokat olvas” – mondta

Karcsi, mikor visszaszállt a kocsiba, hogy hazavigyük kalauzunkat. A szeszfőzőben egy üres Cinzanós üveget félig töltöttünk pálinkával s beálltunk a vadászház udvarára. Régi intézői kúria lehetett; fogadni mertem volna, hogy sárga, s előtte kopár fűvön fenyők állnak, a sétaút kavicsos és szomorú. Apám ott megy az úton, fiatalon, ősz hajjal, kemény lépteivel, mennek ki az istállókhöz, s én ballagok mögöttük. Benn a házban, a csukott verandán, a fegyverállvány alatt fekszik a vizsla...

Itt a verandán egyszerű reggelizőasztalok álltak, olyanok, mint egy vállalati üdülőjé. Az ebédlőben azonban hatalmas pohárszék, nagy faragott asztal. Két szoba kétoldalt, mindegyik mellett fürdőszoba, vízvezeték, csempé.

Az ajtóban ott állt Laci, nagydarab férfi, kockás ingben. Bentről dőlt a meleg. – „Idetalátatok”? – kérdezte rendkívül pimaszul. – „Miért nem vártál a presszóban?” – tamadtam rá. – „A presszó ilyenkor bezár, fiú – mondta. – Tudtam, hogy úgyis idetaláltok”.

Lerakodtunk a szobában. Öt fekvőhely volt, szekrény, asztal, hatalmas rádió. – „Jobb embernek való hely” – mondtam. Mocskos vihartkabátom kissé feszélyezve érezte magát. – „Azám, fiú,” – mondta Laci. – Diplomáták meg külföldiek járnak ide. – „Előbb eszünk, vagy előbb iszunk” – kérdeztem Karcsit. – „Előbb iszunk” – mondta Karcsi. Töltött az üvegből, apró kortyokban kóstolta. – „Ez pálinka – mondta s a gyönyörűségtől lebegni kezdett. Olyan volt, mint egy kifinomult francia márkí egy kifinomult rossz francia színdarabból, de medvebőrbe öltözve. – Kár, hogy nem meleg. Egyszer ittam meleg pálinkát Nógrádban... Hát az nem igaz, milyen jó.” – S a hangja már skálázott felfelé.

A festő és a modell szerencsére csak később került elő: addigra már végére jártunk a pálinkának, Karcsival, a nagy fáradtság után kicsit meg voltunk utve. – „Tintások vagytok” – mondta a lány, Ágnes, mert egy-kettőre összetegeződünk. Tizenkilenc éves lány, nagyon csinos, finomvonású, a haja divatos vörös-barnára festett, lóg, mint az úszóbajnoknőké. Mély, dallamos hangja, értelmesnek látszik, nem csinál semmit, nem is érettségizett le, a beszélgetésből kiderül, hogy társasága: festők, iparművészek. Minden művészetnek megvan a maga holdudvara: a bázongoristák körül is mindig ülnek nők. Karcsival hamar felfedeztek egy közös ismerőst, lányt. – „Az mindig ájultra hazudja magát – mondta Ágnes. – A múltkor kellett volna Pista kocsijához egy csavarhúzó és nem volt. Erre elővett a retiküljéből egy csavarhúzót. Azt mondta, mindig hord a retiküljében csavarhúzót.”

Pista, a festő, negyvenöt éves, szikár ember. Egész idő alatt nem szólt egy szót sem, csak nézte az üres Cinzanós üveget.

Egykor feküdtünk le s most reggel Laci rámhunyorított, hogy ébresszek.

– Szévasztok – mondta Ágnes. Kinyúlt a vizeskancsóért, amit éjszakára az éjjeliszekrényre készített magának. – Fürdeni szeretnék.

– Majd a házigazda befűt a fürdőszobába – mondta a festő. Havas tájakat és vadakat készült itt festeni. Ha nem ismertem volna a nevét, s nem tudom, hogy jó festő, megrémülök.

Végül én keltem fel, magamra terítettem a kockás takarót. – Délamerikai poncho – mondtam. Megpróbáltam befűteni aprófa nélkül, mert egyik szerepem – teljesen jogtalanul – a nomád talpraesettségg. Az ember alakítsa ki a maga legendáját.

A tűzgyújtás nem sikerült. Szerencsére Lacinak, a fővadásznak sem, így önérzetem nem szenvedett csorbát. Karcsi meg se próbálta, viszont ő volt az egyetlen, aki megborotválkozott. Villanyborotvával. A fürdőszobában dermesztő hideg volt.

A ház előtt, meglepetésemre, nem állt két fenyőbokor.

– Apa és lánya lesztek – mondta Laci a festőnek és Ágnesnek. – Az itteniek nem értenék a helyzetet.

Az igazgatóhoz mentünk, bemutatkozó látogatásra. Nagy hó volt s most is esett, de legalább nem mart annyira a hideg, mint tegnap este.

A gazdaság épületei egy szőlőtelepítvény közepén álltak. Betonoszlopokon dróthuzalok, arra fut fel a szőlő. Ez nem az a szőlő volt, amit a „szőlőnek” nevezünk, a domb déli lejtőjén, girbegurba karók közt, s fenn a présház, amely a dombra támaszkodott s ezért elől emeletes volt, hátul alig földszintes s a verandájára nyíló ajtó telistele nevekkal, festők rajzaival, vidám látogatók emlékével s a veranda téglapadlóját lyukasra, itt-ott horpadtra koptatta a sok lépés; a rozoga faasztalon szalonna, amit nagyanyám a faliszekrényből vett elő, törött, csontnyelű kés és villa – „présházba ilyen is jó” – kis üveg bor, lenn, a pincebejárat előtt a fekete harapós Buksi kutya, a karókon és tőkéken túl a város szegénynegyede, kövek-kövek, kopasz hegyen a vár, s balra, a láthatár szélén kéken a balatoni hegvidék s egy nyiladékon át, csaknem légnemű ezüstfény: a Balaton.

– Ez nem szőlő – mondtam Lacinak.

– Hát mi? Kóstold meg csak a borát.

Hátrább, a gépműhelyeknél traktorok álltak, de nagyon furcsa traktorok: a gép maga mintha gólyalábakon, úgy ült a hatalmas kerekek, a magas alváz felett. Emelt fejfel elmehetnék alattuk. Ez csakugyan nem szőlő, ezüstzöld alkonyattal, holtakkal az asztalomnál, akik „beleisznak poha-

ramba". Állami gazdaság ez, nem kérhetem rajta számon a gyerekkort, a gyerekkor tárgyait, mert az elmúlt tárgyaknak, egy ajtónak a préházon, egy malomkőből készült asztalnak, egy dülőtnak mélyebb a lírája, mint az elmúlt embereknek Médiumok, akik bármit megidézhetnek. Itt nincsenek médiumok, gólyalásos traktorok vannak, és betonkarók akáca helyett.

Az igazgatói szobában, ocsmány, faragott, „neobarokk” íróasztal mögül negyvenöt év körüli férfi fogott velünk kezét.

- X. festő és lánya - mondta Laci. ,

- X. Ágnes - mondta rá nagyon gyorsan Ágnes. A mosoly megrekedt a szájuk szélén.

A cifra szekrényt két, alul redőzött vékonyodó óriás tartotta. Ha kivennék őket, a szekrény nem dőlne össze. Utáltuk a szekrényt. Hivatalosak voltunk, s hivatalos a kevésbeszédű férfi is a cifra íróasztal mögött; hosszú arcú és furcsán, nem szemhéja alatt húzódott az árok, hanem magán a szemhéjon. Az arcbőre szürke színű volt Laci kicsattanó vörössége mellett.

A beszélgetés eleinte elég akadozva ment. Mi az ülgarnitúrán, ő az íróasztal mögött.

Megtudtuk, hogy a gazdaság eleinte egy másik állami gazdaság része volt: 300 hold szőlő. Ezelőtt tíz évvel, mikor még gyapotot kellett termelni, ha a fene fenét evett is. A bor literje 220 forintba került. Aztán megalakultak, ma vagy 18 000 hektót termelnek, 2000 holdon. A prés napi 6000 kilót dolgoz fel, de kicsi. Kellene még. A borok itthon nem kerülnek forgalomba: Nem, más nincs, csak szőlőgazdaság és vadgazdaság.

Felemeltem a fejemet. A szörnyű szekrény mellett jó kép lógott. S még két színvonalas tájkép a falon.

- Ezt a bútort már láttam egy másik állami gazdaságban - mondta Karcsi.

- Nem ezt - mosolyodik el az igazgató. - A legtöbb állami gazdaságban ilyen ronda bútor van. A bizományiból vesszük. Én jobb szeretnék valami egyszerűbbet.

A képek oldottak valamit a hivatalos merevségen. Úristen, de unhat ez bennünket, gondoltam, hányszor elmondhatta már mindezt hülye látogatóknak. S próbáltam kitalálni, ki lehet. Menza, mondta, tehát agráregyetemre, vagy kertészeti főiskolára járt. S később még arról beszél, hogy pendelyes gyerek korában. Tehát alföldi parasztfiú volt.

De már belekeveredtünk a gyerekkorba. Hogy a mai gyerekek milyen követelések és milyen természetesnek veszik azt, ami nekünk nem volt. S mondtuk, kicsit büszkén, kicsit szegyenkezve. (Ágnes utána kint megjegyezte: - Micsoda aggódó apák voltak. Majdnem odarohantam.)

- És annyi minden eltűnt - mondtam. - Nincs már négyszögletes tejgumi csúzlínak.

És egyszerre felbukkant a kis vegyeskereskedés az álmos, forró utcán, Sáfrányné kereskedése, ahol 10 fillér volt a csúzlínak való tejgumi.

- Nincs a hosszú, cipőfűző cukor se - mondta Karcsi. - Két fillér volt, irtó rossz, nagyon szerettem.

- Medvecukor - mondta az igazgató. - Én is nagyon szerettem. Még volt egy másik barna cukor, vízben kellett feloldani, olyan kemény volt és nagyon rosszízű. Azt is nagyon szerettem. És egyszer jöttek hozzánk a faluba a Flóra-szappantól reklámautóval, hangszóróval s én kikunyoráltam anyámtól húsz fillért, azért adtak egy szappant meg egy zacskó cukrot.

- A Flóra-szappanos autóra én is emlékszem - mondtam lelkesen.

Az autó ott állt, nem messze nagyanyámék házától, sárga volt, hangszórón muzsikált és két ember szállt ki belőle, gólyalábakon, de a gólyalábat nem lehetett látni, mert eltakarta a nadrág. Ott járkáltak mindenki fölé magasodva, apró reklámszappanokat osztogattak, és röpcédulákat, meleg szél fújt az utcán, dinnyehéj, por, papírdarabok az árokban, gyerekek meztláb, egy szál klottgatásban, piszkosan az autó körül, körülfogták az autót, a gólyalásos embereket és kísérték őket, néztek-néztek, de nem szóltak. Féltek és csodálkoztak.

- Valami indulójuk is volt - mondta az igazgató.

Nekem egyszerre eszembe jutott. A dallam is, de nem mertem elénekelni itt, a faragott bútorok előtt, csak a szöveget mondtam:

Csakis egy fontos,
hogyha bármit mos.
Flóra-szappant vegyen, az a jó,
mivel egy biztos,
ha nagysád így mos,
akkor minden ruha ragyogó.

Refrén:

Kérje ezután mindenhol
boldog csakis így lesz,
és ha csak ilyet vásárol,
hűtlen sohasem lesz.

Még szerettem volna beszélni a tovatűnt bodzapuskáról, a kandiscukorról, a törökmézzről, márcról, a „blikkerezés” vagyis golyózás szívárványos üvegolyóiról. Elkapott a tárgyak melan-kóliája.

De végül mégis elindultunk, most már csak hármasan, Lacival és Karcival, Laci lakására a puskákért.

A szeszfőző udvaráról egy szép angol pointer jött elő, Laci kutyája. Nagyon félt, mindenkitől, még talán Lacitól is, nézett csak, azután hamar eltűnt s többé elő sem került. Laci nem sokat törődött vele.

A lakásban rettenetesen hideg volt, az asztalon kicsit penészhéjú kolbász, száraz kenyér, a tűzhelyen szalámihéjak, mosatlan edény, egy lemez a rádión, Orff: Carmina burana és egy másik lemez benn az íróasztalon: Rock'n roll parade. Cipők, zoknik. Egy hete nem járt senki a lakásban. A gyerek Pesten, az asszony örökké úton – megyei főagronómus. A puskák egy fehérre festett előszobaszekrényből kerültek elő: egy kétsővű és egy kiscigolyós ismétlő, forrasztott irányzékkal. A puskák a hátsó ülésen, elindultunk: még harminc kilométer ide az erdő! Kinn esett a hó, szétszórta tanyák között mentünk, schol senki, csak a nagy téli magány.

Az egyik falu előtt azt mondta Laci:

– Állj meg!

Felkapta a kiscigolyós puskát, kiszállt. A mezőn két kutya bókászott, egy bundás vöröszínű, meg egy korcs farkas. Elég messze voltak.

A vörös kutya felsírt, mikor a golyót kapta. Hátraugrott egy bokor mögé, ott elesett, még egyszer feldobta magát s többé nem mozdult. A másik az országúton keresztül futott a távoli tanya felé, a kis puska halk pattanása után felkapta a hátulját és vonított, de futott tovább.

Visszaültünk a kocsiába.

– Az első vállapon lőttem – mondta Laci. – Elég messze volt. A másik a hátuljába kapta. Ez se jön egy darabig nyulászni. Tizenöt forintot ott hagytam a hóban. Ha levágom a kóborkutya orrát, tizenöt forint prémiumot kapok. Vágja a halál.

Egy farkaskutya ment előttünk az úton, mikor apámmal őzbaklesről hazafelé tartottunk. Ott futott a reflektorfényben, ő is őzre vagy nyúlra vadászhatott. A nyitott tetejű kocsit megállt, apám a nagy golyóspuskával kapásból lőtt a kutyára. Mélyen kapta a lövést, kifordult a bele, úgy futott tovább, húzta a belét az út porában, aztán eltűnt a sötét mezőn.

– Tudom, hogy le kellett lőnöd őket – mondtam Lacinak. – De azért ronda munka ez.

A kocsit kinn hagytuk az országút mellett s gyalog mentünk be a magas hóban a fácánmester házáig. Nyulak ugráltak fel előttünk, s benn a fák között őzek futottak.

A ház körül elkerített „volière”-ek-ben lekötözött szárnyú fácánok sétáltak. Tavaly 7000 fácánt bocsátottak ki, az idén még többet akarnak.

– Ez lesz, fiú, az ország legnagyobb kisvadrezervátuma – mondta Laci büszkén.

Négy vadász várt ránk a házban, Laci végezte a bemutatást:

– Az ország legnagyobb fotósa – mondta Karcsiról. Rólam: – Szűcs Imre, a neves író.

– Hogy hívnak? – kérdeztem. Nevettünk, a vadőrök is. Az egyikén többnapos borosta: tegnap reggel óta nem járt otthon. Még némi tanácskozás Laci és a vadőrök között: a fácánok etetése a nagy hóban, nyulat lőni tilos, mert betegek a nyulak, elromlott puskák, külföldi vendégvadászok, tiltényhiány.

Végre elindultunk, szánnal. Az erdő egyik öblében nagy cirok és napraforgó földek álltak, etetdől és búvóhelyül. A cirok bugáján rengeteg apró madár ült s egy hamvas rétiheja pár vadászott rájuk, mély csapongó repüléssel. Nem jöttek lövésre.

A fácánok már akkor röpdöstek, mikor a szán megállt. Karcsi is kapott egy kölcsőnpuskát, bementünk a cirokba s egyre több fácán repült fel, tyúkok, kakasok, tízesével. Nem sok lövést tettem, közelben kelő kakasra vártam, de hiába. Karcsi lödözött, mint az őrlött, pattogott körülöttünk a sörét. A cirok végében, az erdő szélén még több fácán volt, felhőkben szálltak.

– Menjünk ki a léniaira – javasoltam a mellettem ballagó vadőrnek.

– Ott meglőnek bennünket – mondta. Tapasztalt ember lehetett, Karcsi sörétjei mellettünk verték a cirokszájakat.

Ennyi fácánt még nem láttam s szerettem volna, ha a puska apámnál van, bár féltem, hogy hetven éves korára, gyakorlat nélkül most már rosszul lőne és ez fájna neki. Én egy fácánt se találtam el.

Laci később odajött:

– Dicsérnek a vadőrök – mondta.

– Engem? Ilyen rosszul még senki nem lőtt itt.

– Nem azt nézik. Azt mondják, nyugodt puskás vagy, nem lödözöl össze-vissza.

Nagyon örültem, megint apám jutott eszembe, a fegyelme s az a rossz érzés, hogy most ősszel egyszer mégis elvittem vadászni, puskát kapott s valaki szeliden rászólt: „Arra kérlek, bátyám, ne fordítsd erre a csövét.” Ő is zavarban volt, gyorsan vállára fektette a puskát. De félre-

toltam ezt az emléket s nem hagytam elromlani a kedvem, noha később sem löttem semmit. Sőt, kicsit strében lettem és még óvatosabban bántam a puskával. Az erdőn hazafelé jövet kisgolyós puskával elhibáztam a futó fácánokat. Ezt szégyelltem.

A pince zöld vasajtaja mögül nagy énekszó hallatszott. A vadászból hazajövet papírpántlikás lakodalmos kocikkal találkozunk, a sarki kocsmába készültek. – „Most már láttunk mindent a föld felett – mondta Karcsi – most megkeressük az igazgatót és azt mondjuk neki, hogy szeretnénk látni, ami a föld alatt van.” Megkerestük az igazgatót, még benn volt az irodájában, szombat este hatkor, és Karcsi azt mondta neki: – „Most már láttunk mindent a föld felett, szeretnénk látni, mi van a föld alatt.” A festő és Ágnes is velünk jött.

Az igazgató ment le elsőnek a lépcsőn, utána én. Hátraintett, hogy csend legyen. Lenn, egy portásfülke-szerű üvegkalickában rádió szolt s ketten énekeltek, részegen. Egy tizenöt éves forma fiú volt még velük.

Csak akkor vettek észre, mikor már leértünk. Kicsit zavarba jöttek. Az igazgató nem szolt, csak nézte őket.

A fiú józan volt. Az egyik ember idősebb, bajszos, egész idő alatt nem szolt semmit, csak mosolygott. Teljesen részeg volt, de ez csak a szemén és az állandó mosolyán látszott.

A harmadik ember kék munkaruhát viselt.

– Jóestét, igazgató elvtárs. Foglaljanak helyet – mondta. – Hát nem éppen alkalmas időben jött, mert történt egy kis félrelépés. Dehát mindenkivel megessik.

– Némi elhajlás történt – mondta Karcsi.

A kékruhás nevetett:

– Ezt én kérem nem értem. Én csak olyan paraszti ember vagyok, de lehet, hogy némi elhajlás történt, ahogy az elvtársak mondják.

Bort hozott. Nehéz, édes bor volt, nekem nem nagyon ízlett, de Karcsi lebegni kezdett tőle.

– Ilyen bor nincs több Magyarországon. Ennek kellene piacot csinálni külföldön.

Az igazgató nem ivott, egyetlen kortyot tartott hosszú ideig a szájában és rágta.

– Jé – mondta Ágnes – hogyan issza.

Ő is megpróbálta, mindenki nézte és nevetett.

A kis decis talpas poharakat a kékruhás elmosta egy vödörben. Egyet összetört. Most olasz rizlinget kaptunk, szárazat. Kissé hideg volt a bor, valami elveszett az ízéből, de így is éreztem az illatát, a lángját, ahogy végigfutott rajtam, a nyelés után az uvulánál azt a parányi kesernyés ízt, ami nélkül nekem nem bor a bor. Aztán édes olasz rizlinget ittunk, majd kadart és kövidinkát. A sorrend rossz volt, de még így is úgy éreztem, ilyen borokat soha sehol nem ittam. Ágnes „rágta”, neveltünk.

Karcsi lágolt a gyönyörűségtől.

– Világmárka – mondta.

– Nincs piaca – szolt közbe az igazgató. – Külföldön nem ismerik.

– Hát csináljanak neki propagandát. Ez többet ér a badacsonyinál, meg a tokajinál.

Az igazgatót még nem kapta el a láz.

– Kevés ez a bor. Egy külföldi cég ennyivel el sem kezdi, amennyit mi termelünk. És így jobban járunk, így négy forint az adó, ha palackoznánk, felmenne kilencre és nem adhatnánk drágábban csak két-három forinttal. A pincénk nem elég mély, nagy a hőingadozás, egy évnél tovább nem áll el benne a bor.

– Én csak olyan paraszti ember vagyok – mondta a kékruhás.

Karcsit ez sem állította meg.

– A helvéciai gazdaságban sem terem több, mégis márkáztatják magukat. De mi mindenben tehetetlenek vagyunk. Újságírókat kell idehívni, megmutatni nekik azt a pincét, meg a fácánokat. Itt kell tárgyalni a külföldiekkel, meghívni őket ide, nemzetközi tárgyalásokat...

Azt hiszem, már látta, hogy Hruscsov és Kennedy egy fácánvadászat után itt, a pincében, a fehérremszelt falak között, megegyeznek a leszerelésben.

A kékruhás felment közben néhányszor a lépcsőn s valahányszor lejött, megcsúszott, nagy bakancsa óriásakat csattant. A lépcső alján úgy fékezett, mint egy szívó.

– Versenyezzünk – mondta Karcsi.

Felmentek a lépcsőn, s leszaladtak, de a kékruhás nem várta be az „induljt”. Új futam következett. A harmadiknál a kékruhás elesett volna, ha az igazgató el nem kapja.

– Ezt ne csináljuk – mondta az igazgató – elesik és baja történhet.

Ágnes rágta a bort, a festő szótlanul állt, alig ivott.

– Ha kiengednek hatezer fácáncsibét – mondta Laci – az ráfizetés a gazdaságnak. Minél többet engednek ki, annál nagyobb a ráfizetés. Ha a fácánmester és én jól dolgozunk, deficités a vadgazdaság.

- Élőfácán cladással sem tudsz keresni?
- Fenét. Csak az egy évesnél idősebb fácánt veszik ötvenért. Azt pedig nehéz befogni. Amit befogunk, kell tenyészanyagnak. A hathetes csibét jól be tudnánk fogni. Odaadnánk harmincötért, akkor keresnénk. De ahhoz piacot kellene teremteni...

- Maga hányban született? - kérdezte Karcsi a kékruhástól.

- Én huszonkettőben.

- Én is. Akkor szervusz.

Egymás karját átkulcsolva akarták kiinni a poharat. Itt ezt a szokást nem ismerték.

- Én csak olyan paraszti ember vagyok - mondta a kékruhás. - Így nem jó, vastag a kabát, kilöttyög a bor.

Kitört az általános pertut-ivás. Ágnes is mindenkivel pertut ivott, a kékruhás most karátkulcsolással is hajlandó volt inni. Aztán még egyszer pertut akart inni, hogy Ágnest még egyszer megcsókolja, de „igazán”, mert ő csak olyan paraszti ember. Ügylátszik, errefelé csupa bájos részeg van. A bajszos némán mosolygott, néha lecsúszott ujjá a lopó aljáról, olyankor kilöttyent a bor, később a fiú elvette tőle, ő egyáltalán nem ivott.

- Kíváncsi voltam, mit csinálsz, mikor lejöttél a pincébe - mondtam az igazgatónak. - Nem volt könnyű helyzet. Vendégek... Azt hittem, óriási leszúrás lesz.

- Ez az ember tíz éve itt dolgozik. És most részeg, úgy is hiába venném elő.

Karcsi még mindig lelkesedett:

- Lég-kondicionáló berendezés kell. Mibe kerülne? Ötszázezer forintba.

- Olyanformán - mondta óvatosan az igazgató.

Ágnes éppen a festő lányát játszotta:

- A mamának persze az öcsém a kedvence, engem a papa szeret. Nem is jött le mama, mert a drágalátos öcsikét nem hagyhatta ott. Különben sem szeret korán kelni. Tíz óra előtt sose kel fel. A mama kényes. De a papa nagyon jó, mindenhová elvisz. Nagyon szeretem a papát.

Szájoncsókolta a festőt.

Laci mellé somfordáltam:

- Te, nem vennéd el holnap azokkal a követségi palikkal vadászni. Legalább kibicelhetnék.

- Kapsz puskát, fiú. Lőhetsz fácánt.

- Nyulat már nem szabad lőni?

Kinn még mindig esett a hó, a kocsik csúszkáltak, de nem volt messze a vadászház. Ettünk valami hideget, utána a társaság átvonult a lakodalomba. Ketten maradtunk Lacival; én lefeküdtem, úgy beszélgettünk. A festőnek és Ágnesnek már a másik szobát fűtötték be.

- Érettségi után felvettek volna a filmoperatőri szakra. Megvolt a szocialista összeköttetésem. De én kis kölyök korom óta erdész akartam lenni. Két nagybátyám erdész volt, apám, mikor még egész kicsi voltam, hátizsákban vitt vadászni. Elmentem erdésznek, pedig a család majd kiért a hitéből, - mondta Laci. - Ötvenhétben kezdtem el fotózni, de több nagy nemzetközi díjat nyertem, mint Karcsi. Te fiú, nekem minden sikerül, amibe belekezek. Olyanba nem kezdek, ami nem sikerülhet. A Csillag novellapályázatán díjat nyertem, kétszer voltam magyar bajnok kispuskával, válogatott kosárlabdázó voltam, egy éve vagyok a gazdaságnál, ketten a fácánmesterrel a rangsor aljáról az első részébe hoztuk fel a vadgazdaságot. Az utolsóról.

- Hány éves vagy?

- Huszonhét. Ugye, többnek látszom? Itt mindenki többnek látszik a koránál. János is csak két évvel idősebb nálam.

- Idefigyelj. Harmincöt éves korodban jelentkezni nálam és büntudatosan bevallod, hogy mégsem sikerült minden. Semmi sem sikerült. Akkor talán megengedem, hogy töredelmed jelöl megcsókold a nagylábujjamat.

- Én, fiú? Nekem ezután is minden sikerülni fog.

Aztán művészetről beszélgettünk s persze, nőkről. Laci eleinte falta őket, én bölcs és öreg megjegyzéseket tettem.

- Tudod, fiú - mondta később - azért legjobb az, hogy az ember nem kap el mindenkít, akit elkaphatna. Néha jobb az a tudat, hogy elkaphattam volna, ha akarom.

Tíz óra felé megjöttek a lakodalmazók. Ágnes részeg volt, nevetett.

- Képzeltétek, az igazgató nem jött be, azt mondtam neki, Jancsi, gyere be, mindig azt mondtam neki, Jancsi.

- Szerintem azért nem jött be - mondta Karcsi - mert ott volt a szomszéd állami gazdaság juhásza.

Ágnes összevissza ugrált a szobában.

- Tündéri. A menyasszonynak csupa ezüsfoga volt, a vőlegény is borzasztóan csúnya volt. A főhelyre ültettek bennünket, Karcsi megevett két csirkét.

- Két csirke fenekét. Két csirke feneké nézett rám a tálból, meg kellett enni őket.

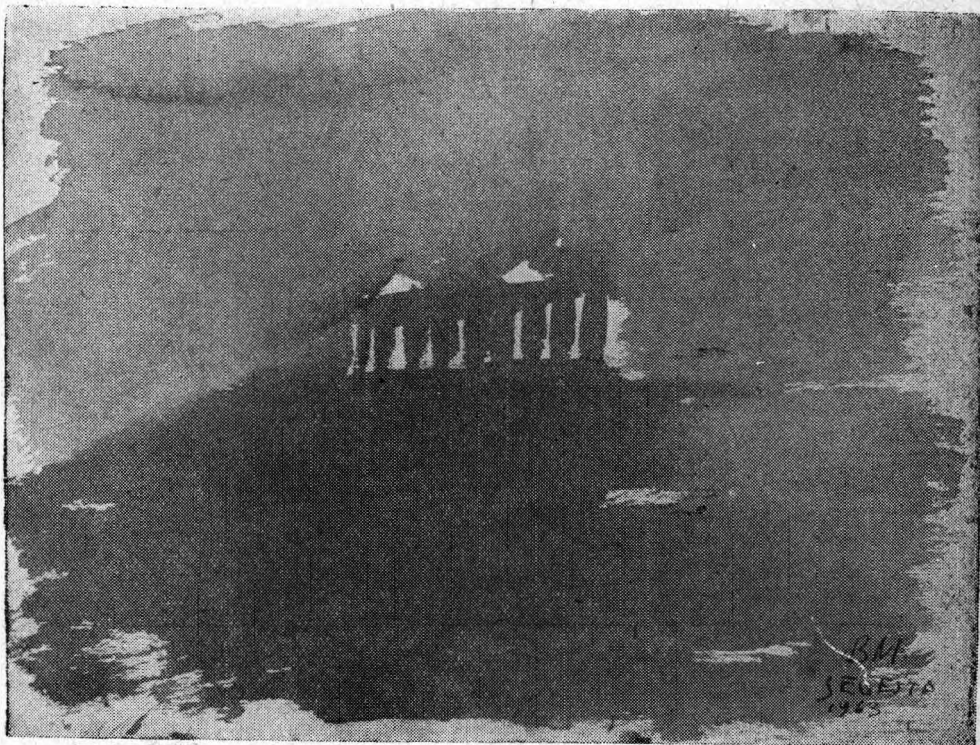
- A juhász volt a vőfély, odajött Pistához és azt mondta, hogy ő is kultúremler, mert táskarádióval a hóna alatt őrzi a juhokat.

A festő elvonszolta Ágneszt a másik szobába, de Ágnes hamarosan visszazökött. Egy csókot lehelt mindnyájunk homlokára, Laci szájon akarta csókolni, nem engedte, akkor jött a festő és megint elvitte. Megint visszazökött, előbb leült egy székre, aztán Karcsi mellé az ágyra, végül az én ágyam végére, majd végigfeküdt mellettem az ágyon és csókolgatni kezdett. Addigra már ott volt a festő, megsimogattam Ágnes haját, a festő a lábánál fogva lehúzta az ágyról és végképp elvitte.

Epilógus

Másnap reggel ott álltam a vadászház bejáratánál, egyedül. Nem fértem fel a kocsira, Laciék elmentek, de otthagyták nálam a kispuskát. Karcsi még aludt. Elindultam az erdő felé s a sarki kocsmá előtt vérvnyomokat láttam az úton. De nem vérvnyomok voltak, hanem félig hóbataposott piros papírpántlikák.

Az erdőben nem találtam semmit. Jöttem vissza az úton, a kocsmá mellett a fán varjak ültek, gyerekkorom „nagyvadjai”. Felborzolták a tollukat, fáztak, esett a hó és fújt a szél. Az úton nem volt senki. A varjak egészen közelre bevártak, könnyen eltaláltam volna őket. Gyilkolásra csábító volt az a nagy fekete gömb a csupasz fán, milyen sokat lőttem gyerekkoromban. Láttam, amint szétvetett szárnyal lehuppan a fekete madár, a mellén piros folt. De nem lőttem, elég volt a vérből az a néhány pântlika az út havában. Mentem a vadászház felé és szembe fújt a szél.

Borsos Miklós rajza

YORUBA NÉPDALOK

A mai Nigéria és a vele szomszédos országok területén élő népes yoruba törzs múltja nem teljesen tisztázott. Annyi bizonyosnak látszik, hogy közelkeleti eredetűek (mitológiájuk ó-egyiptomi és zsidó elemekben is bővelkedik), s hogy az afrikai kontinensen végbemenő népvándorlás során jutottak el mai hazájukba, a monda szerint Ogun vezetésével, aki félig-meddig történelmi, félig-meddig mitológiai alak: a vas isteneként is tisztelték.

Fekete-Afrika egyik leggazdagabb költői hagyományokkal rendelkező törzse ez: szinte az angol Erzsébet-korra emlékeztetően népszerű volt náluk a dal, komponálásával úgyszólván a lakosság minden rétege foglalkozott. Egyedül a fennmaradt rituális versek számát 5000-re becsülik.

A yoruba nyelv alkalmas közege e költészetnek: zenei hangsúlya (amely azonos hangalakú szavaknak a hangmagasságtól függően gyökeresen eltérő jelentést adhat) annyira meghatározó erejű, hogy mind a magán, mind a mássalhangzók elhagyásával, csupán a tónus hullámzása révén képes gondolatközvetítésre (a yorubák tam-tam dobjaikon nem valamifajta morzejelekkel, hanem az emberi hang zenei utánzásával voltak képesek üzeneteket továbbítani). Az európai fül számára szokatlan, hogy bár verseik énekhangra készültek: dobszóra vagy anélkül dalolták, nincs törvényerőre emelt ritmusuk. A mondokat kurtára fogták, ez segítette az emlékezést, hasonlóan a gondolatrítmushoz, amely a yoruba vers zeneiségének egyik alapköve: a rímet teljes egészében, az alliterációt nagy részben helyettesíti. Jellemző sajátossága e költészetnek az erőteljes képi gazdaság, mely a vad természettel kozmikus testvériségben élő afrikai ember lelkivilágának egyenes következménye.

Az alábbi fordítások a nigériai Művelődésügyi Minisztérium és az ibadani egyetem közös gondozásában, Ibadanban, 1960-ban, „Yoruba Poetry” (Yoruba költészet) címmel megjelent antológiából valók.

K. T.

A Z A R A D A L A

*Meglazítom jőköltőm, s készülök
Mennem kell már.
Hadd leljek örömet az új házban
Hadd legyen bús rabszolgám
Hadd legyen harminc munkásom
És hatvanbétyszer kétszáz gyermekem!
Ha faládám
Sok rubával lesz tele
Ne jöjjenek érte tolvajok!
Hadd kereskedbessem haszonnal!
Menjek és térjek vissza jó egészségben!
Mindig legyen pénzem!
És gyermekeim, kikkel egy tálbót eszem.
Kerüljön a balál és a gyöttrő kór.
Ha megkérném házam maszkját hogy kísérjen el
Vissza kellene fordulnom a kapunál.
Ha megkérném jószellememet hogy kísérjen el
Vissza kellene fordulnom a kapunál.
Ha megkérném Allabot, ne bagyjon el, megkérdéznék:
„Mióta vagy muzulmán?”
Csak jószerencsém kísér férjem házába.
Csak jószerencsém.
Viselbetsz drága koronát
Csak jószerencséd van veled.
Gyöngyös jogar ékesítheti kezéd
Csak jószerencséd lehet veled.*

OGUN DICSÉRETE

Ogun jobbján öl és jobbján pusztít.
Ogun balján öl és balján pusztít.
Ogun birtelen öl a házban és birtelen a mezőn.
Ogun gyermeket öl a vassal, amivel az játszik.
Ogun csendben öl.
Ogun megöli a tolvajt és a lopott bolmi birtokosát.
Ogun megöli a rabszolgatartót és a rabszolgák szertefutnak.
Ogun megöli barminc béres gazdáját, kinek pénze, vagyona szertefoszlik, gyermekei szétszóródnak.
Ogun megöli a ház urát és véresre festi a gyászbíntót.
Ogun a balál, ki a bozótba úzi a gyermekeket.
Ogun a tű, mely két végén hegyes.
Ogun bár vize van, vérben mosakszik.

Ogun ne fordulj ellenem, csak bozzád tartozom!
Ogun felesége diszpárna.
Csak neki nyújt nyugvást.

Ogunnak köntöse számtalan. Mind koldusoknak ajándékozza.
Egyet a szalonkának, a szalonka kékre festi.
Egyet a réti sasnak, a réti sas barnára festi.
Egyet a kócsagnak, a kócsag fehéren bagyja.

Ogun nem összezúzott gyökér:
Azt biszed a tenyeredbe markolbatod
S ebeted mig jól esik?
Ogun nem kukoricakása:
Azt biszed a tenyeredbe markolbatod s ebeted mig jólesik.
Ogun nem olyan akit sapkádba bajtűbatsz:
Azt biszed supkáddal fejedben elstálbatsz vele?

Ogun szétszavárja elleneidet.
Ha pillangók érnek a vadászó leopárd fészkehez
Szerteröppennek.

Ogun orcáin erősen süt a fény.
Ogun ne lássam veres szemed.

Ogun elefántot áldoz a jósorsért.
Vas ura, barcosok vezére.
Ogun a rablók mindenbató ura.
Ogun sapkája véres.
Ogun négyszáz felesége ezernégyszáz gyermeket szült.
Ogun a tűz, mely végigseprí az erdőt.
Ogun nevetése nem tréja.
Ogun kétszáz bernyót nyel le, s ki nem okádja.

Ogun eszelős bölcs, ki szüntetlen faggat, 780 év multán is.
Válaszolni tudok-e vagy sem.
Ogun, kérlek, ne kérdezz semmit sem.
Nem engedi az oroszlan hogy kölykével játsszanak.
Nem engedi Ogun, hogy gyermekét büntessék.
Ogun, ne lökj el magadtól!
Visszautasítja-e a fonó asszony a rokkát?
Visszautasítja-e a ruhafestő a kelmét?
Mevonja-e magát az ép szem egy látványtól?
Ogun, ne lökj el magadtól!

SIRATÓÉNEKEK

I.

Azt mondom kelj fel, s te nem kelsz fel.
Ha Olunak mondják, Olu felkel.
Ha Awonak mondják, Awo felkel.
Az új feleség engedelmeskedik a bívásnak
Bár nevén sem meri férjét szólítani.
Ha felébred, felkel az elefánt.
Ha felébred, felkel az orrszarvú is.
Mind a domb, úgy fekszik le az elefánt.
O, jaj! Elbojtolt az elefánt
És sobasem kelhet fel már!
Azt mondd, nincs vagyond, sem gyermeked,
Negyven krajcárod sem, hogy sőt vegyél.
Néma fej, fel! Kelj fel!

II.

Három barátom volt.
Az egyik arra kért, aludjak a gyékényén.
A másik arra kért, aludjak a földön.
A harmadik arra kért, aludjak a keblén.
És a keblén aludtam.
Láttam, bogy a folyón visznek.
Láttam a folyó és a nap királyát.
És azon a földön pálmákat láttam
Melyeknek súlyos gyümölcse
Földig alázta
S elpusztította a fákat.

III.

A leopárd szeme tűzgolyó.
A leopárd farka örökké mozgó.
De a legfélelmetesebbek a karmai, amelyeket nem is látbalsz.

ORRSZARVÚ

Ha villámlást hallasz eső nélkül
Az orrszarvú közeleg.
Láttára remegünk.
Az orrszarvú a vadonban hal meg.
A ház urát a fára zavarja.
Ha orrszarvúval találkozik a vadász, igéri hogy soba
nem vadászik többé.
Rimánkodva így szól: csak kölcsönöztem a puskát
Csak barátom számára őrzöm.
Az orrszarvú talál, melytől a tüskés fára kúszik a gyermek.
Húsz ló tulajdonosa sem kísérelheti meg
Hogy üldözze őt.
Gonosz, ki kést visel a szarva hegyén
És fittyet bány a vadász varázsszereire.

KESZTHELYI TIBOR fordításai

CSORDÁS JÁNOS

A SZABÓ- ÉS A SIKET-HÁZ KÖZÖTT

Egy régi írás

„A Sugár utca a tulajdonképpeni szegénysora a falunak, egy valamivel rendezettebb Augusztalep a Kerepesi temető szomszédsága nélkül. Olyan utca, melynek egyharmada még beépítetlen, és telket vásárolhat benne mindaz a család, amelyik húsz évig uradalmi cseléd volt, sommás algazda vagy előmunkás, részesarató, vagy húsz évig BESZKÁRT alkalmazott, rendőr, postaaltiszt vagy vásári árus, öt-hat gyerekkel a nyakában. Körülbelül eddigi lakói is ezekből a rétegekből kerültek ki, s ne essék szégyen a falun, hogy legnagyobb utcáját effajta emberek lakják. Északról, délről, keletről és nyugatról vándoroltak össze a hontalanok útján, egy rakás szegénységgel, mégis annyi szépséggel, étellel, gazdagsággal, lázadnivalóval, hogy egy egész sor József Attila-féle proletárköltőt felnevelhetne.

Ezzel a néhány vonással húzhatnám meg falum igazi arcát, a többi, a nagyobbik része, kevés kivétellel a hivatalos, a hivatalnok, patricius közösség, kevesebb természetességgel és több pózzal, több jóléttel és kevesebb poézissal, ahol már az íróféle alig talál lelket és szépséget, annál több pöffeszkedő hiúságot, hivatalos és nem hivatalos rátartiságot, úgy, hogy a főtéren legszívesebben lehajtott fejjel ballag át az ember.” (1943. nyár)

Egy kis líra ugyanabból az írásból

„A Siket-ház és a Szabó-ház között, ez a kezdete és a vége a Sugár utcának, pontosan a felénél kanyarodunk egy kissé jobbra, évtizedes almafák, akácok mellett, az anyai örökség testvérek között megosztott szögletére, melyet körül fognak fűzfák és fűzbokrok, a szegény kúriák tölgyei.

Lelkes Zsófi nagyanyánk házánál jövünk össze, ángyik, sógorok, Rezi és Mariska, nénik, egyre gyérülő unokatestvérek között, – ketten már ebből a háborúból sem jönnek haza – és a régi, fehér vászonterítős asztal mellett, még gőzölgő hőkönsült perecek és a vörös bor jóságánál eredünk meleg beszélgetésbe...”

Újra ugyanott, húsz évvel később

Két évtized! Üristen, micsoda két évtized volt ez! Hol van már Lelkes Zsófi nagyanyám, azaz özvegy Mauzer Mihályné, hol van édes, illatos hőkönsült pereceivel, az éppen egy üvegnyi vörösborával? Hol van ez a drága kicsi öregasszony, mindig valamit adó, repedezett, kis bütykös ujjai-val? Hol van a Szabó-ház sok gyereke, akik gyerekkoromban még mind pásztorok voltak? Hol van az apa, a legöregebb Szabó vastag ezüst óraláncával, a magafaragta rövid ostornyéllal, melyen rézkarikákkal összekapcsolt, a vége felé egyre hegyesedő, gyönyörűen font szíjazat tekergőzött, s a legvégén a durrogató raffia-pamacs, mely olyan szőke volt, mint egy csodálatos kislány-copf, s ráadásul akkorát tudott vele durrantani, mint egy vadászpuskával lehet. De hol van az utca másik végéről az öreg, zuppos Siket-ház nyolc gyereke? Hol van Siket Pali bácsi ez a kicsi-sűrű emberke, császárborókás nagyapám borívó egykomája, akivel – a családi emlékezet őrzi még – ketten egy egész kocsmá népet az utcára szórtak, köztük 6–8 steiri ácsot, a búcsúi zsvajgás kellős közepébe, éppen a „dicsőséges” boszniai hadjáratot követő esztendőben. Hol vannak ők? Bizony, már kint a hepehupás temetőben, mely valamikor ugyanúgy a hercegi birodalomhoz tartozott, mint a falu beláthatatlan határa körös-körül, egészen 1945-ig. S hol van a Tóth család kilenc gyereke, akiket mindenki csak Barabicséknak hívott. Az öregek szintén kinn a temetőben. S a fiúk, a lányok, az uradalmi kőműves gyerekei? Róza, Teri, Mariska, Fáni akkor már rég Pesten szolgáltak, többnyire „jobb házaknál”, mert ügyes lányok voltak. S ott is találtak párra, haza csak egy-két évenként jár-

tak. Nekünk, gyerekeknek már városi-úri népeknek tunk, ruházatuk, hajviseletük sajátos atmoszférát teremtett, nem is győztük csodálni őket s a kisebb fiútestvéreik, a velünk egykorúak ilyen hazalátogatások alkalmával úgy megnőtték a szemünkben, hogy az már külön rang volt.

– Városi vendégeitek vannak! – mondtuk nem kis irigységgel s ezt még tetézte, hogy ilyenkor került rájuk egy-egy szemétkápráztató színes szvetter, persze többnyire „uraktól levetett”, de ez csak ezzel később értettük meg.

Hol vannak a Barabics-fiúk, az előbbi család 5 fiúgyereke? Egy kivételével valamennyit felszíppantotta a főváros, a két háború közti Magyarország belföldi „Amerikája”. Megkíséreljük az ő sorsukat-útjukat is felkutatni krónikánkban, ugyanúgy, mint a Tüske-család kilenc gyerekét, a Harmatékét, a Mondscheinekét, Hellereket, s a Szabó-ház melletti Kerpács cigánycsalád megszámlálhatatlanul sok gyerekét.

Nem könnyű bejárni a szertefutó nyomokat...

Az új Sugár utcán

A régi főtérről indulunk el. A makadám-kövezet helyett fekete-szürke aszfalttenger, melyben a felújított hajdani házak, kiképzett járdaszízek, gondozott parkszegélyek, a felnyúló háromcsöves neon ostoronyekek úgy harsognak, hogy szinte hallani lehet ebben a szikrázó-vakító kánikulai napfényben. Némi tekergőzés után érünk ki a Sugárútra (így hívták és hívják, egyben kimondva). Ahogy jobbról elhagyom S. Pali bácsi hajdani zsuppos házikóját, a nemrég újraolvasott Hamsun-regény eposzi méretű parszthőse, Isak jut eszembe. Itt, ebben az utcában mintha sok Isak élt volna, hiszen szinte valamennyinek – egy-két család kivételével – új csapást kellett vágnia, ha nem is a vadonban, de a kárpacellázott, meztelenül-csupaszon juttatott OFB házhelyeken, melyeken még csak egy haszonfa sem volt, de még egy proletár-szederfa sem, legfeljebb akácbózót, de az se sok. Ezekben a kis talpalatnyi szögleteken kellett megvetni a lábukat, s a semmiből, azaz a pusztai földből kellett felhúzni a kis szobakonyhás tömészházakat, melléjük az istállót, mert még a kezdő parasztember sem lehet meg állat nélkül. Asszonyoknak, gyerekeknek kell a tej, a tejhaszon, a szaporulatból meg pénz lesz, az meg ruhára, lábbelire meg a boltra kell, ami meg marad, abból egy kis cserepet, téglát, meszet kell venni, mert a terveket ebben az életben nem is kell kigondolni, maga az élet gondolja ki, csak tudomásul kell venni és munkálkodni érte, hogy minden növekedjék, ahogy növekedik a fa, a bózót, a búza, a gyerek, a jószág, egyszóval minden élőlény itt a napos vagy csillagos ég alatt.

Míg a hamsun-i hősről gondolkodom, tévován lépkedek a kilométer hosszú utcán végignyújtózó betonjárdán. A hajdanvolt makadám kocsiút kiszélesítve és lecsövezve, az autógumiktól kifényesedett aszfaltburkolat könyörtelenül a szemembe vágja a fényt, napszemüveg kellene. Igen, a fénnel kell szembemenni, hunyorgatva és pislákolva, s majdan beülni a hűvös szobába, s beszélgetni multi árnyakról, jelenbeli fényekről és árnyakról...

Már néhány éve megszoktam, hogy a régi házak helyett teljesen újak vannak. éppoly kényelmesek és szépek, mint annyifelé az országban. Még be is vannak vakolva cementes habarccsal, hogy az eső ki ne kezdhesse őket, s át ne járhasa a szél. Mert itt mindig erős volt a széljárás, északnyugatról sík mező és legelő, s legtöbbször onnan tört ránk a vihar, a tél is ebből az irányból dúdolt mindig a falra. Régen kúricaszárral kellett körülátogatni a tömészházakat, meg R. néném faberena-házát, bár még az volt a legmelegebb.

Éppen hozzájuk kopogunk be feleségemmel, mert M. nénéméknél csukva az előszobaajtó, csend van a házban, az udvaron, az istállónál sem mozog senki. R. néném harminc éve izületes, azóta nem végezhet kinti munkát, így mindig otthon van. De most a „fiatal” sógor kivételével együtt találjuk őket, sőt M. néném is náluk szomszédol. Kényelmes, vaskorlátos lépcsőn megyünk fel a lakásába, így: megyünk fel”. Hol van már a régi küszöbös faház, amikor a csurgásból egyenesen a konyhába lehetett lépni! Szürke, apró cementlapos előszoba, csinos kis asztalkával, himzett fehér terítővel van fedve, rajta nagy Orion vevő. Még két széket hoznak a fiatalok szobájából, mely az ajtónyílásból láthatóan csupa szőnyeg, csak itt-ott virít elő a sárga, fényesre pasztázott padló. Két éve jártam itt, akkor még nem volt padlós a szoba, az előszoba és a konyha sem cementlapos, mert valamilyen színes műburkolattal kísérleteztek, mint amilyen a középületek padlózata, de itt nem vált be, kicserélték hát a jóval drágábbra. Az öröm, a szíves fogadtatás közben nem is veszem észre, hogy unokahúgom a konyhába szökött, ennivalót készít. Alig negyedóra, s előttünk van a le-sütött hús, a tojásrántotta, s a mindennél jobb, csodálatos rozskenyér, mely előtte nap sültetett. Nem szabad nem enni, a visszautasítás, nem tudom, milyen ősi időkből hagyományozódott ez így, sértés lenne. Az evésen hamar túlesünk (ők nem esznek velünk, uzsonnaidő sincs, mi sem vagyunk éhesek).

A mára, az utóbbi évek változásaira terelem a szót. Elsősorban a técszbe-lépésre gondolok, hallottam, itt sem ment könnyen, nemcsak tusa, de némi ellenállás is volt, hiszen nyolc holdnyi kis földjüknek jó kétharmadát közösen gürölték össze, nem sok volt benne az örökség, talán két hold-

nyi mindössze. Ehhez ragaszkodni indokoltabb volt, mint az „ősi”-hez; ámbár azok a szálak is erősen kötöttek.

A három asszony közül M. néném a legpolitikusabb, belőle buggyan ki legelőbb a válasz:

– Tudod, édes gyereken, most már jól megvagyunk. Az „aptyuk” (így nevezi G. sógoromat, a férjét) a téészen dolgozat, egy nagy szénaszárítót építenek, Nézd meg, érdemes ám látni!... Ő má’ csak elácskodik, meg akad azér’ egy kis maszekmunka is... Csak megvagyunk, már nem is igen köllene vissza a föld... A rosszab dógózzon annyit... látod, most sokke könnyebben vagyunk... Van azér’ minden, ami köll, egy kis pénzünk is van... A gyerekek is (egyetlen fiára és menyére gondol: a fia művezető az építőknél a megyeszékhelyen, felesége meg pedagógus) megvannak, most szép kis lakásuk van, tanulnak mind a ketten... A Feri technikumba jár, esti iskolába. Ida meg Pécsre, a tanárképzőre, levelezőn... A drága kis unokám meg már másodikas...

Nem akarok behegedt sebeket feltépni, nem említem a szervezés idején történeteket. Szomorú eset volt, s nem mindennapi, s majdnem az életébe került... a padlásan a költérlől vágták le, az utolsó pillanatban, éppen a szervezők, akik elől, nem bírván már az ellenérveket, menekült.

Csak ennyit mondok:

– Nehéz volt az első időkben! Az én falumban (ahol évtizede dolgozom) ugyanilyen nehezen ment. Ott nem a szerzett, hanem az „ősi” földek „odaadása” volt a fájdalmasabb. De most már ott se igen beszélnek a volt-ról, hanem a van-ról van a vita. De gyarapszanak! Azok is lassan hazaszállingóznak, akik elmenekültek. Igaz, nem mind, és sokan meg Budapestnéi közelebbi munkahelyeken kerestek lehetőséget. De a részes, a szerződött, meg a gyarapodó egység... szóval megnyugodtak, dolgoznak, sokat dolgoznak. Nálunk is ilyen szép házak épülnek, mint a maguké, meg ez itt, R. nénémé...

Most R. néném is bekapcsolódik, ők is 8 hold körül vittek be, ebből a többség saját szerzemény. Férje majori cseléd volt, majd fűrészüzemi munkás negyvenötig. A felszabadulást a régi házban érték meg, de még ötvenhatot is. Ötvenhétben rakták le ennek az új háznak az alapjait.

R. néném:

– Tudod, Jancsikám, nekem se köllene az a kevés se, ami vót... Igaz, úgy gürcöttük össze, de most már elég ez a kis háztáji is... ezt megdógozza a sógorod, a fiatalok meg megkeresik a havi kétezret. Józsi fogatos a Belspedná... vagyis most az AKÖVná... megvagyunk jól...

R. nénémék északi szomszédai Imre nagybátyám családja, de csak az ángyi él, a lánya meg a veje. Két gyerekük közül a kisebbik már kőművesgéd, a nagyobbik ötvenhatban kiszédült Ausztráliába. A régi házat (tömés volt) a veje (kőműves) meg az ángyom újjáépítették, kibővítették, s még egy nyárikonyhát, nem is akármilyent, építettek hozzá. Róluk ugyanazt hallom, mint amit R. nénéméknél láttam, vagy amit M. nénémtől hallottam. Mielőtt még a megcsinosodott, szépen elrendezett, szinte már teljesen sármentes udvarra kimennénk valamennyien, a régi utcabeliekről kérdezősködöm.

Újra csak M. néném szorgoskodik a felvilágosítással, nagyon szeret beszélni, meg egy kicsit ő a család krónikása, sokmindent tud, szívesen tájékoztat. Itt mindig fontos törvény volt az őszinteség, azért nem is titkolom, hogy írni szeretnék róluk, ezért minden érdekeset, fontosat mondjon el az utcabeliekről, a régiekről, hiszen nem ódat akarok írni, csak azt, ami van, ami már a sorsokban megíródott.

Szabó Pali bácsi, az egykori pásztor háza volt az utca- és faluvégén az utolsó. Öt gyereke volt, az öreg a háború elején meghalt. A gyerekei, ma negyven-ötven közöttiek, napszámosok, kocsisok voltak húsz évvel ezelőtt. Mi van velük, hol és hogyan élnek?

– Az öregek kihaltak, Ilus maradt benn legtovább a családjával a régi házban, de ők is odábbmentek, újat építettek maguknak, valahol bent a faluban. Messze vót ez nekik mindentől. Tudod, ebben az utcában még most sincs üzlet, pedig egy kilométer hosszú, s mind a két sora végigépült. Csak egy kocsmá van a végén, az is még a régi... Pali, a legidősebb, aki a malmoséknál vót kocsis, az most csírás a téészen. De már jó tíz éve szép házat épített a patakparton. Talán még a mieknél is nagyobb! Ferijük elnősült más faluba, arról nem tudok mondani. Lajcsik a „fűrésze” jár, neki is saját kis téglaházik van. A Jancsi, úgyis tudod, valahon Olaszországban van, már negyvenötött. Hát szóval mind megvannak, mindnek van szép csalágyik is...

Az utca másik végén még ott áll a zsuppos Siket-ház, az öregek már kihaltak régen, de mi történt a nyolc gyerekekkel? Erről kezdem a faggatást. M. néném megintcsak készséges:

– Hárman meghaltak a gyerekek közül. Feri a Donnál, Jancsi meg Pali itthon, Jósának, a legidősebbnek hat gyereke van, de az „öreg” is él, a legkisebb lánya, Kató van vele. Még mindig „suszterkodik”, apró javításokat végez. Legidősebb fia a dohányelosztó vezetője itt a faluban (járasi székhely ez a falu!), a másik, F. pedig a bútorüzletet vezeti. L., a harmadik fiú adótisztviselő, Magda tisztviselő valamelyik járási hivatalban, a férje villanszerelő. Mariska férje munkás, de nekik is saját házuk van.

A második generáció tagjai, a mai 45-60 évesek Pesten vagy itt helyben élnek. Kirajzottak ők is a régi zsupos házból, valamennyien sajátjukban laknak.

Egy harmadik család is szóbakerül, a közelben lakó Tüskéék, akiknek kilenc gyerekük volt. Az apa fűrészüzemi munkásként kereste a kenyerét, meg a 2-3 holdján dolgoztatott.

- A Magdusuk érettségizett, a férje mérnök az olajtelepen, saját kocsija van. Annus, lány létére mérnök, igaz, most Kanadában él, akárcsak a bátyja, Feri, aki meg hentesnek tanult. Ő a legidősebb, most negyven éves. A Rózsijuk megintcsak mérnök lett, ő valahol itthon él az országban. Erzsi érettségizett, a férje katonaoorvos. A Géza pincemester, valami borászati szakiskolát végzett. Az öregek most nála vannak, valahol a Balaton mentén, de T. néni az ősszel Kanadába utazik, kapott útlevelet, a gyerekeihez.

Elképedek a Tüske-család emelkedésének hallatán, ha nem ismertem volna őket, s ha nem hiteles forrásból hallanám mindezt, majdnem átelles szomszédok voltak M. nénémel, el sem hinném. Ezek a gyerekek jó évtizeddel fiatalabbak nálam, ők már mind a felszabadulás után kezdtek vagy fejezték be iskoláikat. Az arcukat alig tudom magamban felidézni, hiszen az én diákkoromban, amikor utoljára láthattam őket, többnyire még karonülő, vagy T. néni szoknyáját fogó, kicsinyek voltak. Beszédem emlékem sincs egyikről sem, csak a házra, az udvarra emlékszem, ezt most is látam, érrefelé jövet, meg vissza is. Szoba-konyha-kamrás tömés ház, az udvaron, mely alig nyolc méter széles, pajta meg istálló, meg egy két-három részes disznóól, egy széldecskából összetákolat faház. S egy szorgalmas emberpár két karja, na meg a megváltozott társadalom mire is képes. Jó volna mindegyiket felkeresni az otthonában, leülni velük, elbeszélgetni, hogy még nagyobb legyen az elképedésem. De ez nem olyan könnyű, hiszen szanaszét vannak. Ennyi diplomás régen elég lett volna egy egész járási székhelynek, L-nek is, ahol mindez végbement. T. bácsi igazi Hamsun-Isaks figura, de ő a vadont, furcsa módon, a civilizáció közepén hódította meg. Éppoly csendes-szerű ember volt világéletében, mint Hamsun hőse a norvég rengetegben...

Az érdeklődés, a beszélgetés, a hallgatás kissé hosszúra nyúlt, kimegyünk az udvarra. R. nénémnél ez is kellemes látvány. Az egész telek gondosan és hibátlanul bekerítve, a pajta és az istálló sem a régi, s mindegyikben villany van. A legszembetűnőbb az udvar és az istálló tisztasága. Mindössze egy pirinyó trágyadomb az ől mellett, de ez is „jólkezelt”, árkolt szegélye van, a lé nem folyik el az udvaron. J. sógorom az istállóban „ügyeletet” tart, így mondja; kisbörjút vár, percek kérdése. A drótkerítésen át pillantom meg M. néném férjét, G. sógort, az ácsot. Hatvankét éves, sovány ember. A sapkasílt alól szigorú barna szemek villannak rám, nehéz eldöntennem, hogy barátságos vagy éppen valami epés megjegyzésben lesz-e részem. Majdnem két évtizedig laktunk a szomszédságban, még egy kerítés sem volt köztünk sokáig, később is mindig volt azon kapu a telep felé, hozzájuk. Összejártunk velük az év minden szakában, semmi titkunk nem volt, a két család élete egymás előtt pergett, mint egy szabadtéri mozi. A belépőjegy a rokon kapcsolat volt, minden lépés természetesnek tűnt, mint egy álmobeli köztársaságban, vagy a legősibb törzsi szervezetben. A szülők kölcsönösen odacsaphattak egymás gyerekének, czen nem kaptak hajbá. G. sógornak még az a külön joga is megvolt, nem is lehetett volna tőle megfosztani, hogy keményen, nyersen megmondja, ami a szívén fekszik. Nem nagyon szerette azt se, hogy a sok unokatestvér közül engem annakidején középiskolába küldtek.

- Van már elég úr ebbe az országba, mi a szentségnek még többet csinálni? Nekünk köll valamennyit eltartani. Mindbű tintanyaló lesz...

Régi szavai mindmáig élnek bennem, el vagyok készülve most is valami ilyenféle fogadtatásra. Így üdvözlő:

- Hiába! Az urak most is csak urak, a paraszt meg most is csak paraszt... látod, mi a közben még húz néhányat a gereblyével a téglamurnyán, amit az udvar feltöltésére fuvaroztatott haza a tévész Zetorjával. Csak ezután nyújtja át barátságosan a kezét a drótkerítés fölött egy kemény szorításra, de már vissza is húzza, s tovább gürcöl a vasgereblyével.

A következő perc csendje az enyém, kihasználom:

- Készül a rendelet: megszüntetik az „urakat”. Felosztatják az iskolákat, az orvosi rendelőket, a mérnökök elmehetnek culágernek, a pedagógusok éjjeliőrnek az építkezésekre. Ez lesz az igazi, ugye, sógor?!... Én például ácsnak tanulok, maga már ügyis kiöregszik...

- A zanyádistenit, még mit nem? Ácsnak!...

- Ácsnak!... Annak... a zanyánkistenit.

Az asszonyok már-már idegeskednek, attól tartanak, hajbakapunk. De ismerjük jól egymást, szinte egyszerre nevetjük el magunkat mindketten. Most már megáll a gereblyezésben, közelebb lép a kerítéshez, s engesztelőleg mondja:

- Azért nem egészen így gondoltam... De a tintanyalókból azért kevesebb is elég lenne...

meg a főstöttkőrműcket se ártana... úgys tudod! Értjük mi egymást ezzel a gyermekkel – mondja az asszonyoknak és rám bök.

Most már menthetetlenül kitör mindünköl a nevetés.

– Látod, fiam, ilyen ez a vén bolond – mondja M. néném, mintegy végső kiengesztelésül.

– Na isten veled, megyek egy kis zódet kaszálni, mert a paraszt az mindig dőgözik...

A kapuban még összetalálkozunk, s ahogy búcsúzunk, még meginvital a szokásos téli látogatásra, amikor már van egy kis „disznóság” meg új „noha” bor, mert azt már régről kedveli mind egyikünk.

A kapu felé tartunk, búcsúzunk a másnapig. Akkorra M. néném ígérte magát anyámékhöz egy kis beszélgetésre, a mai folytatására. A kisajtóban M. néném még újra engesztelni próbál, bár teljesen felesleges, semmi szálka sincs bennem az iméntről.

– Az apja is ilyen vót, isze úgys ismerted, fiam...

Elmenőben eszembe jut az apjáról egy feledhetetlen emlék: Nagypapát temették. Őt élő gyermeke és hét unokája zokogott az udvarra tett ravatal körül, a búcsúztatókor. A hosszas és szűnni sehogys sem akaró siránkozásba egyszer csak beletercel G. sógor apjának a hangja:

– Haggyátok már abba! Ti is így jártok mind! Na, Isten veled, öreg sógor! Nyugodj be-kebe’!!

Azután eltűnt a siránkozó tömegből, és néhány évig nem is láttam. Később hallottam, hogy hazaballagott a szomszéd faluba, fölment a szőlőhegyre, s két napig iddogált egymagában. Jó nászúri viszonyban voltak nagypapámmal, alighanem ott a hegyen, néhány agyagkorsó bor mellett siratta el Miskát, (a nagypapát így hívta mindenki).

Másnap reggel éppen csak egy kis vásárlásra szaladt be a „faluba” M. néném, azaz a főtérre, mert ott van minden üzlet. Minthogy közel lakunk mi ide, hát hozzánk is benéz, meg meg is ígérte a búcsúzáskor. Újra csak az utcabeliekről faggatom. Barabicsékről lenne szó, őket kihagytuk tegnap.

– A gyermekek élnek mind a kilencen. Egy kivételével Pesten. Mindegyik ipart tanult: kőművesek, lakatosok a fiúk, J., aki veled egyidős, ipariskolai tanár. Jóskának, a legidősebbnek saját háza van Pesten, a fia orvos lett. A többiekről nem tudok.

A lányok, négyen voltak, valamennyien még a háború előtt Pesten cselédeskedtek, de azóta férjhezmentek. F-nek, a legfiatalabbnak kis villája van valahol a Balaton mellett. Valamennyien kimásztak a cselédsorból, mindannyian a maguk emberei.

– Jó népek vótak azok, az öregek is, isten nyugosztalja őket...

Ami még szobakerült ebben a rövid beszélgetésben, a Mondscheinek, Hellerek és Kerpácsok (utóbbiak cigányok), mind-mind hasonló emelkedést mutatnak, akár a Szabók vagy Siketek. Saját téglaház, új, szép bútorzat, rendes munkakörülmények. S ami még érdekelt: vajon hányan lettek iszákosak, polyvaemberek, ahogy erre felé mondják ma is. Hát egy sem lett részeges, kocsmas és ároktölétlek, mihaszna rongyember. A Magyar ISAK-ok és Sivert-ek generációja emelkedő, friss hullám.

De tudunk nem egy régi, ősi paraszti családról, bent a falu közepén, akiknek gyerekei, unokái a mindennapos italozás mórában foszladoznak. Számukra alig látszik kiút. Hol és mikor vesztették el ezek a célt, a messze fent tündöklő csillagot, mely alatt ha ott is a halál, de addig értelmes az út. Jártam az utcákat, s legjobban az döbbsentett meg, hogy a Kossuth Lajos utca egykori téglaházai szinte dülöngélnek, rongyos a vakolatuk, nincs aki megjavíttassa. Az ablakokban vagy az udvarokon néhány igazi paraszt vénasszony, vénlány nézgelődik vagy vonszolódik az üres istállók vagy a szegényes ólak körül. Húsz-harminc évvel ezelőtt rangos házak voltak ezek: ökrök az istállóban, lófogát, nagyméretű szénapajta. Hová lettek ezek, hová lettek a férfiak? Nem nehéz megtudnom, hogy a férfiak 60–70 év között majd mind elhaltak, az egy-két szem gyermek meg vagy elveszélődött a háborúban, vagy mint az A., az S., a B. családokban, megmaradtak ugyan, aggleányként vagy elváltan, s a megmaradt szőlőhegy „táplálja” őket, az adja az olcsó esti mámort, nappal meg a técszben dolgoznak, de az igazi erőt ott nem ők, hanem a Sugár utca szellérei vagy a volt uradalom 40–60 év közötti vasmarkú férfiai, zsákot is megemelő asszonyai képviselik.

Láttam S. Ferit, A. Danit este az italbolt söntésében, nem is egyszer, nem is véletlenül. A sok beköltözött vagy a még több fiatal között fröccsöspohár mellett darvadoznak vagy bicegnek át egyik asztaltól a másikig. Kívül rekedtek a változó életen: színházi előadás, mozi nem érdekli őket, könyv se, legfeljebb a napisajtó. Egy új világ testébe szorultak, de mintha csak külön vérkör életné őket. Szinte megfelfejtethetetlen, de mégis valamelyest megsejthető a lelkiállapotuk. Sajátos belső emigráció ez, ha jó ez a szó a paraszti lélek megértéséhez. Emberek, akik eszmék és filozófiák nélkül, csak a hagyományokkal egy életformához és egy lélekállapothoz kötődtek valaha, s a változó, forradalmi alakulás hangjait nem képesek felfogni. Veszelődnek, sehova sem tartozva élnek. Mit lehetne, mit kellene értük tenni? Mert tenni kell, hiszen a tegnapi mezők hangyaszorgalmú népe ez. Ismerem őket régről: a puritán tisztesség hamva rajtuk van most is, de bennük a lélek begombolkozott. A közösség vonzása volna gyenge? Vagy a nekik megfelelő tartalom hiányzik abból? Nehéz felcni a kérdésekre. Mindenesetre egy negatívumot meg kell említeni: Ezekben az

új mezőgazdasági közösségekben még csak a munka szerveződik közösen, s főleg egy járási székhelyen, a heterogén társadalmi összetétel folytán, nem alakult ki a lelkek közös klímája. Mire gondolk? A néhány esztendei közös munka még nemigen volt képes hagyományokat teremteni, nincs sajátos kulturális tevékenységük, bár van kulturális alap, pénzt tartalékolnak és költenek el ilyen címeken, de úgy, hogy az nem kapcsolja össze egyetlen áramkörbe a lelkeket. Ha valaha, hát most már igazán ideje volna a lélek tájai felől is foglalkozni ezekkel az emberekkel. Megérné, ha egy-egy falu parasztságát egy nagy család tagjainak tudhatnánk, hiszen nemcsak a karokban, de a lelkekben is nagy értékek szunnyadozhatnak!

Még egy kis bolyongás

Nagyon régi ismerősbe botlok, éppen a templomkert tövében, a keréknár-megőrző mellett. Még mindig nagydarab, de már kissé meggörnyedt emberrel nézünk össze: *Ernő bácsi*, azaz Szabó Ernő. Hirtelenében zöldszalagos kalapban, ezüst óraláncsal látom, szájában húszcentis hosszú, meggyfaszonóka, csontvégű pipaszárral, a mindig hosszúra nyújtott kocsin ülve, kezében gyepölőszár. A kocsigvélényszőnyeggel van bélelve, benne nagydarab marhacombok, véresek és kékerek, s ugyanilyen színű, keményhátú legyek dőzsölnek a rakomány fölött. A vágóhídról jött a hússzékhez, a „mi” udvarunkba, mert egy kurta esztendeig mi is ott laktunk, apám is ugyanannak a gazdának kenyerét ette, mint Ernő bácsi.

Ez a látomás erősebb most, mint a valóságos pillanat, de annyiiban közös, hogy mindezvik két közén Szabó Ernő bácsi áll. De a pipa most nem a szájából lóg ki, hanem csak a szonóka vége kandikál elő szerényen a belső zsebéből. Tekintetemet erre a nélkülözhetetlen gondúzőre szűrom:

- Még mindig jólesik a pipa?
- Jólesne, de nincsen jó pipa, nem lehet kapni!...
- Szivarra kéne átváltani, tiszta dohány az is...
- Próbáltam. Nem megy, nincs kedvemrevaló.
- Hogy él? Egészséges, dolgozik-e még?
- Van egy kis öregsegi, de kevés... dolgozgatok, de már rég nem lovakkal... Ami van itt a faluban, azt fiatalabbak hajtják. Ennyi autó között már nem nekem való. Pedig szerettem a lovat, tudod te – mondja éppoly közvetlenséggel, mint még öt éves koromban.

Este van, jegyzeteimet, s a fel nem jegyzett emlékeket rendezgetem. Kimegyek a kiskapuba, cigarettára gyűtök. A főtér neonostorai a szemembe csapnak. Jólesik. Nézem a csillagos eget, a falu fényei fölverődnek a fekete kárpitra.

Jólesik ez is.

Kézenlében újra végigjárom az utcákat. Seholse lépek már sárba.

Jólesik ez is.

Látom a régi strandfürdőt, nagyon népes volt egy kánikula idején. Most bozót van a helyén. A Kerkán szinte elapadt a víz, senki sem gondolja.

Ez elszomorít.

Látom újra a temetőt. Ott pihennek a hajdanvolt emberek, a tegnap Isak-jai.

Részvétellel gondolok rájuk.

Utánc a főtérbe torkollik. Szemben éppen a presszó. Fényárban úszik. Ötven-hatvan méterre vagyok tőle. Tisztára belátok. Nyüzsgés, mozgás, még a kávéfőző gőze is látszik.

Megnyugtató.

Bemegek a lakásba. Már megterítették a vacsorához. Az előbbi képek elperegnék. Minden pillanat más.

Az emberek lassabban változnak.

KÜLÖNÖS BESZÁMOLO EGY KÜLÖNÖS BEMUTATÓRÓL

Füst Milán „Boldogtalanok” című drámáját játsszák április óta a Madách Színházban. E művét évtizedekkel ezelőtt, huszonhat esztendőskorában írta a költő.

De még előbből kell kezdenem. Füst Milán a nagy „Nyugat”-nemzedék tagjaként jelentkezett a század elején, s a forma forradalmárai között is külön írónak számított. A költők költője volt, s a „Nyugat” olvasótáborán belül is külön kis szekta tömörödött köréje.

A premier alkalmából erről szeretnék írni most, mert ez ragadott meg legjobban: az agg, beteg költő és rajongó híveinek kapcsolata.

*

Sok az ismerős arc. Írók, festők, zenészek, s mintha válogatták volna őket, minden területről: a virtuózok. Ez az egyik feltűnő jelenség. A másik: hogy mind a három korosztály képviselve van. Fiatalok, felnőttek, öregek. Akkor még – az előcsarnokban – nem sejtem, mit jelent ez, csak a meghitt izgalmat érzem.

A folyosón Kosztolányiné állít meg (szokatlan jelenség színházi premieren):

– Szép és kegyetlen darab. Valamikor én is játszottam benne...

– Hát már akkoriban is bemutatták?

– Hogyne. De nem volt közönsége. Két-háromszor ha mehetett... – s egy pillanatra hangsúlyosan és tündőn rámbizsa a tekintetét.

Füst Milán az első sorban ül, középen. Előtte szőnyeggel letakart lépcső. (Ezen fogják majd föltámasztani a színpadra az előadás végén?)

A költő háttal ül a színháznak, s a közönség mintha körülölelné. A páholyokból fiatalok hajolnak ki feléje. A levegőben szeretet és aggodalom.

Gyönyörű képpel indul az előadás. Psota Irén figurája egyszerre idézi a fiatal Picassót és a legnemesebb szecessziót. De most nem a darabról akarok írni, erről a különös, avitt és modern, díszes és meztelen darabról. Minderről inkább máskor. Most magáról a ritkaságszámba menő, s ritka tanítással megajándékozó bemutatóról próbálok beszámolni.

Az est atmoszféráját igazában az első szünetkor értettem meg. Valaki – mint követ, költő és közönsége közt – sorra járja a cigarettázó csoportokat:

– Milán bácsinak nagyon tetszik az előadás. Állandóan peregtek a könnyei.

Ez a híradás megrendít. S egy pillanat műve, hogy felfogjam, miről is van szó. Füst Milánnak sikerült! Az sikerült, ami oly keveseknek adatott meg, s ami talán a legtöbb: sikerült fölnevelnie és megtartania híveit: övéit. Mert erről van szó. Családi ünnepegről a pátriárka-költő körül. Ettől izzik ez az est, – ettől olyan bensőséges, familiáris.

S ahogy felvonás felvonást követ, meglepő változás megy végbe magán a darabon is. A különös ékítmények lehullanak róla (belül maradnak a rivaldán), s csak a forró, meztelen áramlás jut el hozzánk, modern igazolásaként az aggastyán költőnek.

A következő szünetekben már tudatosan regisztrálom a varázst. A nézők ott tolonganak Füst Milán körül, a hajdani, ősz hajú olvasók, s nem egy közülük kézenfogva vezet a költő elébe egy fiatal asszonyt vagy egy kamasz unokát. Ez a „bemutató” egyszeri szépséget kölcsönöz az estnek, a tisztelgésnek szertartásos ünnepélyességét.

És amikor befejezésül utoljára hull le a függöny, magam is elérzékenyülök. Várom, hogy a szőnyeges lépcsőn mikor indul el a színpadra a költő. De Füst Milán nem

mozdul. Csak tapsoló kezét emeli magasba, egyszerre köszöntve színészeket és közönséget.

A pátriárka győzelme az élete omladékán.

Túl a drámán, a kölcsönös hűség képével ajándékozott meg a bemutató. Túl a művészetén, a műlelkonyaságban a maradandóság emberi élményével. Divatozó korunkban szép leckét adott arról, hogy a hűség a legtöbb.

PILINSZKY JÁNOS

KÉT ÚJ DRÁMA – EGY RÉGI TÉMÁRÓL

Az idei őszi két új magyar dráma bemutatásával egyszerre szokatlanul izgalmas színházi légkört teremtett. Két tekintélyes színházunk, a Vigszínház és a Nemzeti Színház szinte egymás sarkában, majdnem versenyben hozták nyilvánosságra, még hozzá első bemutatóként magyar drámáikat. S mindkét színház új darabja korunk izgató etikai kérdéseit feszegeti, a férfi és a nő ellentétét, a szerelem, a hűség, az állhatatosság, a „harmadik” morális kérdéseit s válaszolnak rá a maguk módján. Nem véletlen ez, hiszen a csaknem évtizednyi tilalmi korszak után, íróinkban óhatatlanul feszeng a nagy kor kétköznapi mélyén hullámozó érzés-világ, erkölcsi formák, emberi lélekmozdulások sokadalma, ami leginkább vezet bennünket az élő-kor bőre alá, leleplezve vagy megdicsőítve azt. Az élő-kor persze a döntő, a dráma hajszálerői innen fakadnak-e, vagy csak ürügyet adnak játékos formákra, esetleg formás játékok bűvészmutatványaira.

*

A Vigszínház drámája (Thurzó Gábor: Hátsó ajtó) valóban leleplezés: egy elmúlt világ erkölce ítéli önmaga felett. Sajnos ezt a világot az sem teszi maivá, hogy a harmincas évek kispolgárt-szédítő vurstli és liget-romantikája helyett, a galeri majdhogynem legendássá színesített hátországa – a romantika. Thurzó persze jobban ismeri a színpadi mesterséget, hogy utánozná azt a giccsesen émelítő légkört; újrateremti, kitűnő és időszerű dialógusaival, amik időnkint, mint a petárdák robbannak, de bennük csak az utca-nyelv az új, a dráma világa bizony régi. Az intellektuális és az anti-intellektuális lélek konfliktusa lehet tündéri ötlet – de dráma csak akkor, ha mindketten e-világról valók. Azt hiszem Thurzó az ötletekért eladta egy nagy témáját, a színes, tarka gagek szappanbuborékaiért egy mai, morális probléma reális megrajzolásának szándékát.

A Nemzeti Színház új drámája is (Illés Endre–Vas István: Rendetlen bűnbánat) mai életünk morális fehér foltjaira visz bennünket. Ez a gesztus nemcsak a nemzet első színházának kötelező kiállása az új magyar drámáért, több annál. Merész szándék, hogy a klasszikus ősök mellé, a klasszikussá válható maiak lehetőségeit sorakoztassa. A Nemzeti Színházak sokat emlegetett arisztokratizmusa, valóban az lenne, ha csak az időtől megmért műveket engedné színpadára, de egy sajátos világképpé tisztul, ha a kor drámáinak alkalmat ad a nagy elődök nyomdokain járni. És ha ez a járás még bizonytalan is, tapogatózó is, a színház művészi horizontját csak tagíthatja.

Bizonyára tágitja azt az új dráma is.

Illés Endre a lelkiismeretes kritikus szívós türelmével és szigorával mintázta meg a figurákat, majdnem milliméterre kicentizve etikai grafikonjukat. A nézőnek kedve telik ebben a mérnöki pontosságban, csodálná is mindvégig, ha végül is nem fárasztaná ez a hideg, sokszor már rideg ész-munka. A meghökkentő kontúrok mellett a meghökkentő váratlanok hiányzanak, a megcsodálnivalóan elképzelt figurákban a csodálatot keltő elképzelhetetlen. Minduntalan az az érzésünk, micsoda tökéletes világ ez. Valóban az is, csak időnkint megcsillan a körük húzott üvegbúra, az aqvárium szagát érezzük, itt élnek, évődnek, viaskodnak, gyűlölnék, szeretnek, meghalnak ezek a fiatalok és milyen kevés a napfény, és milyen ritka a levegő.

*

Mindkét drámában a férfi és a nő ellentéte feszül. Thurzóében a tudós középkori professzor kései szerelme az utcalány iránt, Illésében a fiatalok szertelen, meghökkenően őszinte, igazul nyers viadala. A drámák hátszínháza az ifjúság, ez a minden lehetőséget hordó nemzedék, korunk szülöttei, Zsigereikben titkok, szenvedélyek, szerelmek, gyűlöletek – csak a konstrukció ne érződne, a mindenáron való újdonság erőltetése, ami végül annyira egyedivé szublimálja őket, hogy a valóságnak, a mának szaga sincs rajtuk.

Ez a kompozíciós elv egy érdekes tünetre figyelmeztet.

A divatos formabontás, a korszerű, a modern akarása nálunk másként jelentkezik, mint szülőhazájában – nyugaton. A formabontás ötletét importáljuk, de írói alapanyagunk idegen testnek érzi azt. A nyugati színház nagy újítói hovatovább a szimbolumok ijesztő formáit aggatják figuráikra – szinte sziporkáznak, a legképtelenebb ötletek váltják egymást, de ebben a szimbolum és metafora dzsungelben valahol a sötét mélyben igen valós, igen ijesztő, hallatlanul földszagú riadalmak emberei mászkálnak. Ha ezek a riadalmak a mi számunkra nem is félelmetesek már, egy más világ történelmi és társadalmi szintézisében számunkra talán megmosolyognivalóak is – de azért igazak lehetnek. A mi drámáinkban – ez a két új dráma is ezt bizonyítja – a figurák maguk válnak szimbolumokká, ami még nem is lenne akkora baj, ha körülöttük a valós élet levegője sűrűsödne, ha a kor feszülne alattuk, ez az annyi érzelmet, érzést felforgató, megújító, teremtő világ. De e szimbolum-figurák hajszálerei nem nyúlnak a földbe, márpedig az ilyen szimbolum szivarványos gömb lehet csak, ami tündökletesen száll, de elpattan az első fuvallatra.

*

A Vígszínház új drámájában hétköznapiabb ez a szimbolum világ, a Nemzeti Színház darabjában fölényes művészi kéz illetve kezek – hiszen a társszerző Vas István, a költő – formálta irodalmivá.

A Rendetlen bűnbánatnak e társszerzőség külön érdekességet és irodalmi jelentőséget ad. De tanulságot is. A vers és a próza effajta ötvözetére nincs sok példa a drámairodalomban. Az effajta hangsúlyozom, mert itt a vers és a próza nem egy kézből ered. A kitűnő költő és a drámai konstrukció, a dialógusok mívelő mestere adott itt randevút egymásnak – mint már korábban az adaptált Tristán-legendában – és e találkozás feszült várakozást ígér és nyújt is. A poeta finom szárnyat ad a próza vaskosabb szárnya mellé. Csakhogy ez a pár – felemás. A szépségük önmagukban sziporkázva csillog, de együtt, a drámai szerkezet precíz abroncsában fakóbbá válik. Itt nem kommerciális szöveget kell aláverselni – bocsánat a triviális hasonlatért –, hanem érzelmeket, a szenvedélyek viharzó sokféleségét, lágyágát, lendületét, erejét. A szárnyaló vers és a kimért próza sodrában szinte kettéválnak a figurák és minduntalan behúnyt szemmel kell bizonygatnunk, ugyanazok az emberek ágálnak, csakhogy az énhasadás misztikumában részesülünk most.

Egy daljátékban, operettben, komédiában ez nem számít.

A társszerzőség nagy előnyének – ez a nagy hátránya.

Az előadások érdekes kontrasztra adnak példát és, ha a példák nem is megnyugtatóak, mégis reményt adók. A két színház, két külön stílusvilág, két művészi szemlélet, látásmód – hibáikkal is. Az ilyen hibákat szívesebben veszi az ember, mert könnyebben szabadulhatnak tőle színházaink, mint a megszokott egyformáktól. A Vígszínház előadása igen hűen a drámához nem ad hozzá semmit, de nem is vesz el belőle. Ez a stílusforma egykor forradalmasította a magyar színjátszást, ma már naturalista

konvenció, gépiesen iskolás pedantéria. Az előadás a dráma nagy lehetőségeit – a galéri-tanya, a rendőrségi kihallgatás, a tudós és az utcalány megérkezése az első felvonásban a tudós lakására – megcsinálta úgy, ahogy a Vígszínház aranykönyvében írva vagyon immár félszáz esztendeje, de a rendező (Horvai István) művészi világgépének sajátos hiánya miatt az ábrázolásnak olyan lehetőségeit szalasztotta el, amivel igen sokat veszített a dráma, még többet az előadás, de legtöbbször a közönség. A drámáról lehámozhatták volna az idejét múlta nosztalgiára hajló romantikát és nem sodorták volna a nosztalgiára amúgyis könnyen hajló közönséget e félszázados rekvizitumok felé.

A Vígszínházban a rendezői rutin uralkodott, igaz, hogy fölünyesen és tökéletesen, a Nemzetiben meg éppen a bizonytalanág, a tapogatózó tétovázás szürkíti el a dráma lehetőségeit. (Pethes György.) Mégis ez a bizonytalanág a biztatóbb, ez a rendezés nem hordja teherként a beidegződött rutin bilincseit, és egy sajátos művészi világgép előbb és könnyebben formálódhatik meg. Pedig a Nemzeti új darabja igen nagy lehetőségeket adott a rendezőnek. A fölünyesen konstruált emlékképek, amik e figurák társadalmi és történelmi világát vázolták volna elénk, ebben a rendezésben elmosódtak. Micsoda lehetőségek lappanganak e jelenetekben: de a rendezés reálisan formálta meg ezeket a művészi pillanatokat és így irreálissá tette percekig a színpadi világot. Az ilyen bukkánók a legfinomabban felépített szituációkat is magukkal rántják.

De örüljünk az új magyar drámának hibáikkal együtt is. Író és színház e házasságból nő fel korunk színjátszása és formálódik meg korunk új igénye. Am színházaink inkább az újban tévedjenek, mint pedánsan ragaszkodva a múlthoz, az avultban.

SZABÓ SÁNDOR

THEATRUM 1962

Ez a címe annak a több mint 400 lapos könyvnek, amely a magyar Színháztudományi Intézet munkásságát ismerteti. Megvallom, az intézet létéről eddig csak annyit tudtam, hogy az adja ki a Korszerű Színház-sorozatot, és hogy ez a sorozat valóban korszerű, érdekes, és nemcsak a színházi szakemberek számára az; hogy abban Tairovtól Dürrenmattig szinte mindenki megszólalt már magyar nyelven, akinek a véleménye színjátszásról, rendezésről, drámaírásról leíródott és számít. Csak ennyit tudtam, és én már ezt is igen nagy dolognak tartottam. A *Theatrum* 1962. lapozgatásakor viszont – nincs rá más szavam: elképedtem azon, milyen munkát végez itt évek óta ez a viszonylag kis létszámmal dolgozó intézet. Nem akarok erről ismertetést adni, azt megteszi maga a gondosan, alaposan megszerkesztett *Theatrum* 1962. A sokoldalú tudományos munka (az intézetnek *nyolcféle* funkciója van) ízelítőjéül néhány találmányra kiragadott részletet idézek.

„Kéziratárunkban 8485 db. kéziratot őrzünk és közel 10 000 kocka mikrofilmre vett kéziratfotót.” Köztük van „Horváth Árpád, a kiváló rendező szinte minden feljegyzése, Hevesi Sándor angol és magyar levelezése... Csiky Gergely feljegyzései, jegyzőkönyvei...”

„Adattárunkban szerepelnek a kelenföldi, a pesterzsébeti, a csepeli, a Magyarországi Cukrázmunkások, a Börösök, az MTE, a Vasasok, az Újpesti Munkásotthon, a MÉMOSZ stb. keretében működött munkásszínjátszók emlékei.”

„...három dokumentációs kiállítást küldtünk külföldre ebben az évben: *Shakespeare drámái magyar színpadon* Stratfordba, *Brecht drámái magyar színpadon* Kölnbe és *Csehov drámái magyar színpadon* a moszkvai Bahrusin Múzeum számára.”

Ezek az adatokon keresztül az intézet mindössze egyetlen osztályának a munkájába pillantottunk be. A *Theatrum* 1962 azonban megismertet valamennyi osztály tevé-

kenységével – így hát az *intézet létéről* a legteljesebb mértékben tudomást kellett vennem.

De végül is mi az a színháztudomány, amivel foglalkozik, ami létét igazolja, munkásságát körülhatárolja? Van-e egyáltalán ilyen tudomány? Az évkönyv elejére írt vitacikk okos érvekkel bizonyítja: van. Olyan tudomány ez, amelyet nemcsak hogy joggal sorolhatunk az esztétika körébe – mivel az élő, az előadott dráma a tárgya –, hanem rendkívüli a gyakorlatiassága s ezzel a gyakorlati haszna is, hiszen az alkotás és a befogadó közvetlen kapcsolatait vizsgálja. Ezért helyes a színjátéktudomány elhatárolása, megkülönböztetése teszem azt az irodalomtudománytól, de még a filmtől is. És azért vitatható viszont az, hogy ezt az esztétikát „széptan helyett hatástannak lehetne nevezni” – ugyanis a befogadás folyamata éppen úgy tárgya az esztétikának (vagyis a széptannak), mint az alkotásé.

Kétségtelen, hogy a színjátéktudománynak olyan helyzeti előnyei vannak, amelyeket eddig nemcsak nem használtunk ki, hanem talán még föl sem ismertünk. Nem tudom, gondolkoztunk-e már azon, irodalommal foglalkozók, hogy a színjáték materiális elemei (építészet, színpadkép és nézőtér, díszlet, jelmez, fény, szín, hang, gépészet stb.) és maga a színészet milyen sokoldalú jártasságot feltételez azoktól, akik esztétikai kutatásaik tárgyául a színháztudományt választják? Hiszen a kémia, az optika, az akusztika, a pszichológia vagy a fiziológia megfelelő ismerete nélkül valóban lehetetlen-ség itt boldogulni. Pedig milyen meglehetősen biztonsággal szoktuk megállapítani egy-egy színikritikában, hogy „X. díszletei érdekesek”, „Y. jelmezei nem mindig sikerültek”, „Z. beszédtechnikája kifogásolható”! Nem tudom, ki hogy van vele – bennem az alkalmi színikritikus is meg a színikritikák rendszeres olvasója is némi kellemetlen, de jogos büntudatot kezdett érezni, amikor ennek a tanulságos évkönyvnek az olvasásakor minderről gondolkodni kényszerültem.

Ha azonban már ezt megvallottam, mást is el kell itt mondanom. Mert ugyanakkor azon is eltűnődtem: vajon azonos-e a magyar színjátéktudomány fejlettségével a magyar színjátszás színvonala? És vajon miért nem? Miért van több gyenge színjelölés, mint jó – országos viszonylatban? Mert bár színjátékkultúránk jó, bár színházi szakembereink hozzáértéséhez nem férhet kétség (hiszen egyikük-másikuk híre, tekintélye az ország határain is túlnő), mégis kevés olyan *együtttest* lehetne felsorolni, amely alkalmas lenne a legnehezebb feladatok megoldására is. Shaw Szent Johannáját például nem sikerült jól előadniuk tavaly (mint láttam) a miskolciaknak, s az idén (mint olvastam) a debrecenieknek sem. Vajon miért? Nem elsősorban a hibás rendezői koncepció miatt. Az együttesek végül is színészekből állnak. És bár igaz, hogy több jó színész még nem tesz ki szükségképpen egy jó együtttest; de még igazabb, hogy egy-két jó színész és több felkészületlen színész: még kevésbé lehet jó együtttesté.

Néhány vezető színművészünk nemzetközileg is kimagasló alakítások mellett nagy hozzáértéssel nyilatkozik, beszél, ír művészetének tárgyáról. Csakhogy Tolnai értő szavai, Básti Lajos jó könyve, Gábor Miklós kitűnő tanulmánya nem mentheti mások gyenge elméleti és gyakorlati felkészültségét. Mert elmélet és gyakorlat talán sehol sem függ össze olyan mindenki által lemérhetően, mint a színészetben. Közismert, hogy a színjáték komplex művészet. Pusztá előadókészséggel, pusztá utánzótehetséggel, pusztá beleéléssel, mi több: pusztá géniusszal – nemcsak jót, hanem még elfogadhatót sem lehet benne nyújtani. Ezért kell feltenni a kérdést: forgatják-e színészeink a Színház-tudományi Intézet kiadványait? Felkeresik-e az Intézetet? Igénylik-e, kívánják-e azt a segítséget, amit egyedül ennek a tudománynak a beavatottjaitól kaphatnak meg? Bizonyos, hogy művészi fejlődésükhöz – s ezzel együtt a magyar színjátszás fejlődéséhez is – mindez elengedhetetlenül szükséges volna.

MIHALIK ZOLTÁN

A MODERN SZÍNPADKÉPRŐL

Az UNESCO Nemzetközi Színházi Intézetének (The International Theatre Institute) két-nyelvű folyóirata: a LE THÉÂTRE DANS LE MOND – WORLD THEATRE 1963-as tavaszi számában a modern színpadkép kialakításának feltételeit, valamint az új anyagok és módszerek felhasználási lehetőségeinek vizsgálatát választotta központi témájául. Ives-Bonnat, a neves díszlettervező művész bevezető tanulmányában kifejti, hogy véleménye szerint a színház ma elérkezett egy olyan fejlődési ponthoz, amikor régi módszerekkel új gondolatokat kifejezni már nem lehetséges. Elismeréssel beszél a század első felének színpadi újítóiról és hangsúlyozza, hogy a modern színpadkép kialakításánál az ő eredményeikből kell kiindulni, de a fejlődés azóta sem állt meg, – sem szellemi, sem anyagi téren, – új módszereket kell tehát kialakítani; új anyagokat, színeket, vonalakat és ritmusokat kell találni.

A folyóirat szerkesztősége körkérdést intézett húsz ország huszonkét neves szakemberéhez, melyben az új anyagokkal, színházi gépezetekkel, a világítással és általában az új módszerekkel kapcsolatos állásfoglalásukat tudakolta. A beérkezett válaszok alapján nem beszélhetünk sem egységes felfogásról, sem valamilyen uralkodó stílusról, de – mint ezt Ives-Bonnat is hangsúlyozza – a művészetben nem is lehetségesek mindenütt alkalmazható sablonok, mindenre ráhúzható „csodateremtő” módszerek.

A modern színpadkép kialakításának igénye nálunk is jelentkezik és mindenek előtt azt a kérdést veti fel: valójában mit is kell ezen értenünk? Kopár, rideg, kemény vonalakkal, szimbólumokkal és emelvényrendszerekkel dolgozó tér-színpadot? A különböző műanyagok, hálók, üvegek, fémek, gépezetek és világítástechnikai hatások felhasználását? Lemondást a festett díszletről és a naturalista színpad „berendezéseiről”? Vagy valami mást? És kinek van igaza a nagy vitában, amely a „kukucsalkószekrény-színpad” (Dr. Németh Antal meghatározása) és a tér-színpad hívei között dúl? A belecélás kiváltása, vagy az elidegenítés a színház célja?

Mindezek világszerte eldöntetlen kérdések. A modern színpadművészet leghíresebb mestereinél mindössze négy-öt irányelvet figyelhetünk meg, – általában azonban még ezekhez sem ragaszkodnak csökönyösen. Talán a legfontosabb ezek közül az egyszerűsége, formai tisztaságra törekvés. A ma emberének ízlésére, gondolkodására igen erős befolyást gyakorol mindennapi életünk legfontosabb tényezője: a technika. A technika, mely gyorsuló életritmusunkat parancsolja, mely kikényszeríti a fölösleges, a bonyolult elvetését és fokozza tisztaság-igényünket. Ezzel kapcsolatos – és ez szintén világszerte – az új építőanyagokkal dolgozó építészeti merész formáinak, vonalainak ízlést befolyásoló szerepe is.

A színművészetnek számolnia kell a modern ízléssel, és ez a festői szemlélet ellenében inkább az építészeti jellegű színpadképpel rokonszenvez. Így kerül előtérbe a tér-hatás problémája, és ebből fakad egy nemes értelemben vett puritánizmus, a tiszta, egyszerű formák és vonalak keresése. E felfogásnak megfelelően a modern színpadművészet igyekszik megszabadulni a naturalista színpad aprólékos szűfoltosságától. De a hagyományos díszletekről, a festett vászonról és bútorokról, még egy olyan híresen modern szellemű színház sem tud lemondani, mint a berlini Brecht színház.

Általános jelenség, hogy igényesebb színpadművészek, – ha az öncélúsággal fenyeget, – elvetik a revüszerű látványosságokat, a káprázatos kivitel, a gépi és fény trükköket. Eszközök megválasztásánál arrak törekednek, hogy színpadképük a költői mű minél magasabb művészi színvonalú előadását segítse elő. Ez meglehetősen bonyolult feladat a hagyományos színpadon, mely igyekszik minél tökéletesebb belecélási lehetőséget teremteni a közönségnek. Ha a színpadkép akkor köti le leginkább a néző figyelmét, amikor a drámai mű legfontosabb része lezajlik, csökkenti a mondanivaló súlyát. Éppen ezért a dráma csúcspontján a színpadképnek nem szabad figyelem-elvonó hatást gyakorolnia, vissza kell húzódnia; hangulatteremtő hatását a sekélyebb szakaszoknál kell érvényesítenie.

A század első felének színpadán a nézőnek nem szabadott a „díszletezési trükköket” észrevennie. Ez az elv azóta – a brechti dramaturgiából kiindulva – lényegesen módosult. A brechti dráma lehetetlenné akarja tenni a közönség számára a belecélást a színpadi történetbe; szándékosan elidegeníti a cselekményt, hogy az érzelmek síkjáról a gondolatára terelje a mondanivaló hatását. Itt feleslegessé válik a művészet titkainak elrejtése, sőt éppen a titoknélküliség kap hangsúlyozó szerepet. Végső soron erre a gondolatra vezetettük vissza a modern színházi gyakorlatban – a nembrechti dramaturgián alapuló műveknél is – elfogadott nyílt színpadi átalakításokat, átlátásokat (amikor két, vagy több kép látható egyszerre), és a jelzések díszleteket is.

A színpadon – túl önmagán is – minden jelent valamit, a szereplők mozgása, hangja, az építmények jellege, a berendezés stílusa, a ruhák szabása és szín egyaránt. Igen fontos szerepe van az anyagok minőségének is; aminek szintén megnyilvánul sajátos szimbolikája. S minél kevesebb díszlet látható a színpadon, ezek szimbolizmusa annál fontosabb, hiszen a kevés a néző figyelmének nagyobb hányadát vonja magára, mint a sok. Éppen ezért kapnak egyre nagyobb szerepet a

színpadművészetben a nemcsa anyagok. Bizonyára sokan emlékeznek rá, mennyivel markánsabb hangulatot teremtett a berlini Brecht színház budapesti vendéjátéka alkalmából a Galilei tömör részfa, mint a budapesti színházban az utánzata.

Az ember tudatában minden látvány egy osztályozási folyamatot indít el, melynek kapcsán régebben látott és rögződött emlékek, képek kerülnek előtérbe. A néző ezeknek a korábbi emlékeinek, és kultúránk mélyen belénk ivódott szimbólumainak egész sorát viszi magával a színházba. A színpadművészetnek czekekkel mindig számolnia kell; még akkor is, ha esetleg tévedésen alapulnak. Igen jellemzően írja Kós Károly – aki maga tervezte drámájának jelmezeit is, – a Budai Nagy Antal bevezetőjében, hogy kénytelen volt az urakat egy évszázaddal későbbi divatnak megfelelően, keleties hatásokat mutató ruhákba öltöztetni, mert attól félt – jogosan –, hogy a közönség értetlenül fogadná a XV. század közepének franciás-olaszos viseletét.

Minden művészet önmagából fakadó törvénye az új keresésének szükségessége, – semmiféle műalkotás nem lehet pusztá ismétlés. És minden művészettel szemben a legfőbb követelmény: a korszerűség igénye. Ez pedig magában foglalja a kor gondolati és formai ízléséhez való alkalmazkodás parancsát. A kor-ízlés rendkívül sokrétű, sokszálú eredője az egyéni ízlések összességének, amiből természetesen következik, hogy a korszerűség igénye korántsem egyszerű feltétel. Különösen nem a színpadművészettel kapcsolatban, mely önmagában is roppant bonyolult művészi ág.

A színpadművészetnek egy két dimenziós síkokkal (díszletek, az épület fala) határolt térben kell elhelyeznie három dimenziós tárgyakat (berendezés) és mozgatnia az emberi szereplőket, – anélkül, hogy ennek ellentmondásosságán a nézők megütközzenek. A közönséget egy irodalmi műalkotás látvánnyá alakításának művészi élménye csalja a színházba. A színház művészetének lényege abban van, hogy míg a könyv olvasója önmaga alakítja tudatában képekké a szerző által ábrázolt cselekményt, a színházlátogató számára ezeket a képeket a színház állítja elő.

Míg azonban az irodalomban (és hangverseny-zenében) a szerzőnek módjában áll mondanivalóját úgy kifejezni, hogy az csak gondolati síkon váltson ki művészi hatásokat az olvasóban (vagy hallgatóban), tehát ne alakuljon át képekké, ne rögződjék képi hatásokban, – a színpadon erre nincs lehetőség. A mondanivaló – akár cselekményben fejeződik ki, akár szavakban – feltétlenül bizonyos képekhez, szereplőkhöz és azok környezetének látványához kapcsolódik. Amit tehát a színpadon a néző lát, az mind fontos, mind lényeges. Azok a térelemek, formák, színek tehát, amelyek között a szereplők mozognak, beszélnek és cselekednek, bizonyos hangulat hatásokat váltanak ki. Ha ez a hangulat az elavultság légkörét árasztja, az egész előadás benyomása sem lehet más.

Annak a művésznek, aki a színpadi képeket, formákat, színeket, térelemeket tervezi, minde- nek előtt a darab stílusát kell összhangba hoznia a kor ízlésével – meg természetesen saját egyénisé- gével. És ez a modern színpadkép kialakításának legfontosabb problémája!

A nemzetközi színházi szakfolyóiratokat lapozgatva feltűnik, mennyire szűk azon művek köre, amelyekhez sikeres színpadkép kísérletek fűződnek. Ezek zöme Szofoklész és Shakespeare előadások- hoz (főleg az Ödiposzhoz és a Hamlethez) kapcsolódik, valamint néhány operához, elsősorban is Wieland Wagner bayreuth-i rendezéseihez (de pl. Roman Clemens Varázsfuvola színpadképén is mindössze néhány jelzés, szimbólum látható). Jan Swoboda, a jeles cseh színpadkép művész – többek között a *Laterna Magica* díszlettervezője is – például egy végtelennel tűnő lépcsősoron játszatta az Ödiposzt és egy – szinte kopár – téren a Hamletet. Nálunk is operához, a szegedi Szabadtéri Játékok Trubadur előadásához fűződik az egyik legérdekesebb színpadkép kísérlet. Varga Mátyás közönnnyel és megnemértéssel fogadott színpadképének nagyszerű lehetőségeit azonban még a rendező sem tudta teljesen kihasználni; a kritika pedig gúnyosan „lécdzsungelt” emlegetett. Pedig ezek a kü- lönböző szerepkörű emelvények háttéréből érzékeny idegvégződés-ként kinyúló egyenlőtlen hosszú- ságú lécek”, a szalagszerűen közéjük font gyékénnyel, – megfelelő világításban együtt lobognak Verdi nagyszerű muzsikájával és vörösen lángoló háttérrel festenek a színpadon összezsapó forró emberi szenvedélyek mögé.

Ezeknek a sikeres színpadkép kísérleteknek a titkát abban kereshetjük, hogy van néhány olyan irodalmi és zenei mű, melyet a költői erő minden stílus-kereten felül emel.

A művek nagy többsége azonban egy pontosan meghatározott stílushoz kapcsolódik, melyből nem lehet büntetlenül kiragadni. Természetesen vannak olyan régebbi stílusok, melyek közelebb (és olyanok, melyek távolabb) vannak a mai kor-ízléstől, egyezésről azonban még a mai drámák előadásakor sem mindig beszélhetünk. Manapság nyugaton erősen divatosak az olyan színművek, melyek csak felvetnek bizonyos kérdéseket, a válaszadás elől azonban szándékosan kitérnek, illetve több értelmű választ adnak. Ilyenkor a színpadképnek igen nagy szerepe van abban, hogy a közö- nséget valamilyen irányban befolyásolja-e, vagy pedig szabadon engedi érvényesülni a szerző bizony- talan világnézetét. Rendkívül nehéz problémák ezek, a színpadtervező bármelyik irányba túlzá- sokba téved, felborul az előadás művészi egysége.

Nemrégiben a budapesti Petőfi Színház bemutatta Friederich Dürrenmatt: V. Frank című színművét. A mű kiválasztását és a bemutató indokoltóságát vitatni nem tartozik e cikk feladatai közé; ez az előadás azonban remekül példázza, miként vezet az előadott mű és az előadás stílus-

beli, felfogásbeli különbözősége művészi kudarcra. A „főbűnös” ezúttal kétségtelenül a rendező, akinek sikerült tökéletesen félreértenie Dürrenmatt-ot; a színpadkép tervezője azonban szintén részese ennek a tévedésnek. Törekvésük, hogy ezt az elidegenítés elvén alapuló, groteszk, szürrealista színművet a realista követelményekhez és a hagyományhoz igazítsák, azt eredményezte, hogy az V. Fränk – egyébként sem túlságosan magas színvonalú – művészi értékei nagyrészt elsikkadtak.

Hadd idézzek a stílusegység fontosságának bizonyítására még egy példát. A budapesti Nemzeti Színház Julius Caesar előadásán a mű és a ruhák sugallta hangulat került egymással élesen szembe, és ebben ismét a mű, ezúttal Shakespeare-é szenvedett vereséget. Brutusnak, Cassiusnak, Antoniusnak és a dráma többi hőseinek közös tulajdonsága, hogy „római jellemek”. És ez lényeges alaptétele a tragédiának, szinte az egész cselekmény ebből következik. Shakespeare számára a „római jellem” fogalma – függetlenül attól, hogy ez történelmileg igaz, vagy sem – mindig valami olyasmit jelentett, ami bizony ritka tulajdonsága volt kortársainak: magasabbrendű becsületességet, nemeselelkűséget, önzetlenséget: őszinte egyszerű, tiszta szándékú belső világot. Ezt sugallják most is a színpadon elhangzó szavak, ám a hősök megjelenésekor egyszerűbben minden hamissá, vagy a legjobb esetben is kétesé válik. Ezek a tarka ruhakölteményekben pompázó zsoldos vezérek nem Shakespeare Rómájából jöttek!

A közelmúltban nálunk is, külföldön is előfordultak olyan színpadképek, melyek nem álltak összhangban az előadott mű stílusával. A tervezők időnkint elfelejtkeznek arról az alapigazságról, hogy még a modernség nevében sem lehet a művészetet erőszakot elkövetni. A LE THÉÂTRE DANS LE MOND – WORLD THEATRE egyik korábbi, Csehov száma, jónevű és modern felfogású művészeknek Csehov előadásokhoz készített színpadjairól közöl képeket, és tanulmányokat. Ezek lényege az az általános törekvés, hogy az igazi csehovi hangulatot érzékeltessék a nézővel, – jóllehet ennek sajátos stílusát senki nem tartja modernnek. Bizony nehéz is lenne Csehov különleges légkörű, bensőséges, melegfényű művészetét egy rideg, keményvonalú tér-színpadon, jelzések diszkrét között elképzelni.

Hasonlóképpen követel Gorkij színműveinek előadása egy bizonyos naturalizmust: Racine tragédiái pedig azt a képi környezetet igénylik, melybe a költő halhatatlan hőseit elképzelt. (Egészen más kérdés, hogy elképzelései tévesek voltak.) Molière, vagy G. B. Shaw vígjátékainál a színpadképművészetnek a történelmet kell felidéznie. Minden eszközzel annak a sajátos hangulatnak a kialakítását kell szolgálnia, melyben a művek megszülettek és egyedül élcképesek; a nézőnek látnia és éreznie kell XIV. Lajos udvarának levegőjét, hangulatát és stílusát, vagy a századelő szeccessziós, önhitt légkörét.

Merev, kötött szabályok azonban itt sincsenek. Ives-Bonnat: Szent Johanna (Shaw) díszlete a Comédie de Genève-ben (1962) csupa jelzés és szimbólum. De Rene Allio: George Dandin színpadképe is meglepetést okozott francia vendégművészeink budapesti előadásán. Igaz, maga az előadás is rendkívül újszerű volt, szinte egy új mű bemutatóját látta a közönség. Voltaképpen Allio semmi rendkívülit nem használt, sziporkázóan szellemes színpada mégis igen modernnek tűnt: éppen azért, hogy tökéletesen összhangban állt a hagyományokkal szakító rendezői felfogással. Hangsúlyozom azonban, hogy ehhez az egész darab tökéletes „átpolitizálására” volt szükség. Rendkívül érdekes lenne Molière-rel kapcsolatban megvizsgálni: vajon a mi egyes Molière előadásaink színpadképének az a törekvése, mely – a hagyományos rendezői felfogás mellett – úgy akarta az előadást a mai közönséghez közelebbi vinni, hogy a művek történelmi légkörét nem érzékeltette kellően, – vajon mennyire bűnös a fiatalabb nemzedék Molière ellenességében; hisz ugyanazok a fiatalok, akik más előadásokon Molière számlájára írták a megtűszögtetőt moj és por szagot; fergetegesen ünnepelték a francia vendégművészeket.

A modern színpadkép kialakításának szükségessége, korunk parancsoló követelménye. Nincsenek dogmák, melyekből ez levezethető lenne. De vannak felhasználható hagyományok, mindennek előtt a század első felében tevékenykedett nagy színpadi forradalmároknak (Sztanyiszlavszkij, Antoine, Reinhardt, Littmann, Appia, Gordon Craig) az eredménye, – melyekből ki lehet indulni. Vannak modern színházi berendezések, gépezetek, új vonalak, formák és anyagok, – melyek önmagukban ugyan még nem teszik modernné a színpadképet, – de vannak új gondolatok is és főleg tehetséges művészi egyéniségek. A modern színpadkép kialakításának – a rengeteg formai lehetőség felhasználásával – elvi lényege az, hogy a művész megtalálja az előadott mű stílusa, mondani-
valója és a közönség igénye, a korszerűség közti összhangot.

TAXNER ERNŐ

A MŰVÉSZI VALÓSÁG

Ez nem ellenvélemény, csak egy másik vélemény. Azért kezdem így, mert azzal folytatom, hogy örömmel olvastam Tornai József, majd Tüskés Tibor írásait a Jelenkorban, aztán Ernst Fischer tanulmányát a Nagyvilágban. (A sorrend kronológiai.) Örültem, hogy a Jelenkor eltalálta az időt, és helyeselt, hogy a helyet is: hogy nem a Vita-, hanem a Jegyzet-rovatban közölte ezeket a cikkeket. Még ha nem így lett volna, akkor sem vitatkozni akarnék velük – nem mintha mindenben egyetértenék, hanem mert többnyire igen, és mert úgy látom, hogy hosszú idő óta végre most okos beszéddel van dolgunk. (Nem számítva persze a Marsall-Tellér tanulmányt, amely visszhangjában is visszhangtalan maradt: az értetlenséget akkor talán éppen a vita-jellegű közlésmód okozta.)

Jó volna, ha mondanivalóm a megindult véleménycsere folytatása lehetne. Még jobb volna, ha ez a véleménycsere megfelelné a tényleges társadalmi keresletnek.

Amit eddig olvashattunk, az a művészet meg az esztétika alapproblémáiról szól. Szerintem ez nem véletlen. Mindenkinék, aki ma akár művészként, akár ítésként művészettel foglalkozik, elsőrendű igénye az alapfogalmak tisztázása. Másrészt, ha ezt a maga számára el is végezte, még mindig nem beszélhet a félreértés veszélye nélkül részletkérdésekről, mert terminológiánk korántsem egységes. Magam is néhány alapelvről vagyok kénytelen beszélni, azért csak néhányról, mert az említett szerzők más, lényeges elveket már megvilágítottak, mégpedig úgy, hogy szinte számból vették ki a szót.

Meghatározások, következtetések

A művészet reláció: kapcsolat az alkotó, az alkotás és a befogadó között. Ha érdeemben akarunk valamit mondani róla, akkor egyaránt kell beszélnünk a művészi tevékenységről, a műalkotásról és a műélvezőről. Evidens, hogy a művészi tevékenység *emberi* tevékenység, hogy a műalkotás az *emberről* szól, hogy befogadója csak az *ember* lehet. Nem árt ebből itt mindjárt levonni azt a következtetést, hogy *a művészet tárgya* (azaz a művek témája), az ember, az ember pedig társas és a természetben élő lény lévén, – minden mű az egyén-közösség-világ összefüggésről szól; még akkor is, ha csak egyetlen individuum egyetlen lelki folyamatát fejezi ki. Másképpen *minden mű tárgya a valóság*, és megfordítva: nem műalkotás az, amelynek a tárgya nem a valóság.

A *művészi tevékenység* a két alaptevékenységnek, a munkának és a játéknak a szintézise. Tehát olyan emberi tevékenység, amely munka is meg játék is, ám mégsem munka és mégsem játék – hanem művészet: olyan tevékenység, amelynek célja esztétikum létrehozása valamilyen kifejező eszköz tudatos formálása útján. Eredményességének feltétele az alkotó különleges lelkiállapota, amit ihlettségnek szoktak nevezni. Kifejező eszközön a művészet anyagát (kő, hang, festék, vászon, nyelv stb.) értem s az intuitív (ún. „ösztönös”) művészi tevékenységet is alapjában véve tudatosnak: a gondolkodás egyik formájának fogom fel.

Nem szorul bizonyításra, hogy műalkotást csak művészi tevékenység hozhat létre. Nyilvánvaló, hogy ezért már eleve, ab ovo nem tekinthetjük műalkotásnak sem a számar farkával festett képet, sem a „geschlossene Kunst” termékét. De vajon a művészi tevékenység folytatása szükségszerűen műalkotás létrejöttét jelenti-e?

Műalkotásnak csak az olyan alkotást, a művészi tevékenységnek azt az eredményét nevezhetjük, amely lelki folyamatok felismerésének, és e felismerésben való fel-

oldódásnak lehetőségét hordozza: vagyis műélvezetet okozhat. Ez viszont műélvezőt, befogadót feltételez.

Ki a *befogadó*? Elvileg mindenki az lehet. Gyakorlatilag azonban csak az olyan ember, aki az adott művészeti ágban való jártasságánál fogva képes az adott műalkotás megértésére, és az adott időben a mű közvetítette különleges lelkiállapotnak megfelelő lelkiállapotba („hangulatba”) képes kerülni. Köztudott, de azért néha elfeledkezünk róla, hogy bármilyen „értő” is valaki, mégsem tud bármelyik pillanatban bármilyen műalkotást befogadni. Ezért nem nevezheti magát műbírálnak például az, aki egy vers egyszeri olvasása után belenyugszik a saját rossz véleményébe.

Műalkotás és műélvező viszonyáról Ernst Fischer kiváló tanulmánya igen aktuális igazságokat mond ki. Az „egyszerű embernek mint döntő fórumnak” illúzióját szétfosztató világos okfejtése meggyőzően bizonyítja a művészetben való jártasság feltételének elengedhetetlenségét. Ez megkönnyíti a dolgomat. Csak egy kiegészítő megjegyzést kell még tennem. Fischer helyesen mondja: „Nem kötelező, hogy az újszülött művet nyomban mindenki megértse és jóváhagyja.” Mégis jogosnak látszik az az ellenvetés, hogy – mivel a művészet az emberről az emberhez szól, megkövetelhető az egyszerű szó, az ún. „közérthetőség”. Hiszen az operettkedvelőt is el kellene juttatni Mozarthoz, Mozart hívét is a modern zenéhez. S ehhez nemcsak a közönség művelődése, hanem a modern művek befogadási lehetősége, formanyelvének egyszerűsége is szükséges volna. Akik ezt sürgetik, azok nem gondolják meg, hogy az egyszerű szóval beszélt művek: a stílusukban realista vagy naturalista alkotások is bonyolult tartalmak hordozói. Nem biztos, hogy az „egyszerű ember” azokat jobban érti. Hiába ismeri fel valaki egy képen, hogy ott tehenek, ember, fű meg hegyek láthatók – ha nem tudja felogni azt, amit mindez összevéve közöl: ha nem ismeri fel a mű tartalmát.

Az esztétikum meg a szubjektum

Ha a műélvezet nem más, mint az alkotás által közölt lelki folyamatok felismerésében való feloldódás, akkor ez azt jelenti, hogy a műalkotásnak objektív kritériuma van, amely a szemléletől függetlenül létezik. Kell is, hogy legyen ilyen ismertető jegy, hiszen *megkülönböztetjük* a műalkotást nemcsak más alkotásoktól, hanem más esztétikumoktól is. Tornaí József érdekes fejtegetései sok helyes megállapítás mellett egyhelyütt alkalmat adnak bizonyos szubjektívista következtetésekre. Igaz, hogy „A szép... objektív és szubjektív tényezők együttes megjelenése.” De mivel Tornaí a *tartalmat* „alanyiságnak” fogja fel, a *formát* pedig „tárgyiságnak”, ez azt is jelentheti, hogy az objektumnak (tehát az esztétikumnak) a tartalma csak a szubjektumban van meg. Innen már csak egy lépés az esztétikai szubjektívizmusnak az az elve, amely minden alkotást, sőt *minden tárgyat esztétikumnak* tart, ha azt egy szubjektum szépnek látja. (Az ismertető jegy, amelytől a tárgy esztétikumává válik, csak a szubjektumon adott.) Egy további lépés pedig ahhoz a felfogáshoz visz, amelyet talán esztétikai potencializmusnak nevezhetnénk. E szerint *minden objektum és minden szubjektum* potenciálisan hordozza a szépséget illetve a szépérzetet, azért a kapcsolat teljesen esetleges: így az ismertető jegy nem a reláció tagjaiban, hanem magában a kapcsolatban található meg.

Ezek az elméletek legfeljebb csak addig állhatják meg a helyüket, amíg nem vonatkoznak a műalkotásra. Egy természeti szép tárgy: egy hegycsúc, egy öreg diófa, egy elshano madár – formájában harmónikus lehet, s a szubjektumban a harmónia felismerése olyan lelki folyamatokat indíthat meg, amelyek őt szépérzethez, esztétikai élvezethez vezetik. Ezek a lelki folyamatok valóban csak a szubjektumban adóttak, s talán még maga a harmónia sem biztos, hogy az objektum ismérve. Ám ha a továbbiakban így érvelnénk: mivel a műalkotás is esztétikum, ezért arra is ugyanez vonatkozik, – akkor nem juthatnánk el az igazsághoz. A műalkotás esetében az aistheízis útja: az esztétikum formai harmóniáján keresztül az esztétikum tartalmának felismerése, s az ebben való feloldódás. Mit jelent ez magyarul? Hogy a műalkotás lelki folyamatokat tartalmaz, míg a természeti esztétikumnak ilyen tartalma nincs, azon egyedül a har-

mónia az esztétikus. A természeti szép is lelki folyamatokat indít meg a szubjektumban, ám ezek „szubjektívak”, az egyéntől függőek. A művészeti szép azonban meghatározott lelki folyamatokat „kényszerít” a szemlélőre. (Ezekhez aztán szubjektív asszociációk is járulnak, persze.) *Műélvezet és egyszerű szépérzet közé* tehát semmiképpen nem tehetünk egyenlőséget. (Néhány bölcselő ezt úgy kísérli meg, hogy a műélvezetet tartja az ember elsődleges élményének, s azt állítja: a természet jelenségeit csak a művészeti esztétikumok analógiájára kezdjük szépségnek felfogni. Érdekes, hogy éppen ezek a művészetet a természet utánzásának tartják.)

A műalkotást az teszi műalkotássá, hogy művészi tevékenység eredménye, hogy alkalmas műélvezet felkeltésére, és hogy olyan nyelven beszél, melyet a befogadó megérthet. Mi különbözteti meg más alkotásoktól? Hogyan tehetünk igazságot a műalkotás igényével fellépő alkotások között?

Nemcsak a természeti szép tárgytól, hanem az emberi tevékenységnek azoktól az eredményeitől, amelyek nem műalkotások, ugyanaz a tulajdonság különbözteti meg a műalkotást: *közvetett tartalma van*. Hogy ezen mit értek, azt is el szeretném mindjárt mondani, az írásmű tartalmával és formájával kapcsolatban. De előbb még válaszolni kellene az előbb fölített kérdésre. Előfordul, hogy a giccs, vagyis az olyan alkotás, amely műalkotás látszatát kelti, műélvezetet ébreszt – nem is egy szubjektumban. Mármint, ha elfogadjuk, hogy a műélvezetnek vannak magasabb és alacsonyabb fokai, akkor ezzel annak az osztályozásnak szolgáltatunk jogalapot, amelyben a giccs is műalkotásként – csak éppen alacsonyabbrendű műalkotásként – foglal helyet. Milyen elv szerint történne ez az osztályozás? Ez az út nem járható. Inkább úgy képzelhetnénk, hogy pl. egy cowboy- vagy egy detektívregény cselekménye önmagában művészi eszköz, vagyis egy feltett műalkotás formai része lehetne – bár maga az alkotás, amelynek valóban része, nem művészi. Azok az olvasók, akik a regénynek első sorban a cselekményét követik, a többi, művészietlen formai jegyet fel sem fogják, bennük a cselekmény hatására nemcsak egyszerű szépérzet, hanem akár műélvezet is létrejöhet. Azaz a reláció egyik tagja, a művészeti esztétikum nincs jelen ugyan realitér, az olvasó csak azt hiszi, hogy műalkotással van dolga, műélvezete tévedésen alapul – de létrejön.

A műélvezet lehetősége fennáll ugyan a szubjektumban, de azt mégis csak a műalkotás (vagy a műalkotásnak vélt objektum) kelti fel. A reláció nem lehet esetleges, vagyis a műalkotás „önmagában” is műalkotás volna (ha egyáltalán létezhetne önmagában). Olyan, mint egy adókészülék, amely állandóan sugároz, függetlenül attól, hogy kapcsolatban van-e egy vevőállomással vagy sem. De a vevőállomás létét éppen ezért állandóan feltételezi.

Az irodalom és maga a mű

Ehrenburg elbeszéléséből ismerjük Picasso találkozását Fagyevjével. A kérdésre, hogy miért fest olyat is, amit nem lehet megérteni, Picasso kérdéssel válaszolt: „Mondja, Fagyjev elvtárs, tanították olvasni az iskolában?” Az igenlő feleletet aztán újabb kérdés követte: „Hát képeket nézni tanították-e?” Erről nekem menthetetlenül az jut eszembe, hogy azért a képzőművészeknek mégiscsak könnyebb. Mert igaz ugyan, hogy képet nézni nem igen tanították az embereket, de az is igaz, hogy erre mindig lehet hivatkozni – és nemcsak jogosan. De írni meg olvasni hálástennek majdnem mindenki megtanult, olvas is, ír is. Ki hajlandó elismerni, hogy nem ért az irodalomhoz?

Az irodalom az a művészeti ág, amelyhez „mindenki ért”. Ennek a kényszerképzetnek nagyon egyszerű oka van. Bárki megértheti ugyanis ezt a mondatot: Kérek egy pohár vizet. Ha ugyanezt nem „az életben” halljuk, hanem egy dráma vagy egy novella egyik hőse mondja ki, akkor tudomásul kell vennünk, hogy ez nem egészen azt jelenti, amit az „életben” jelent. Hanem mást is. Sőt: elsősorban mást. Tudományosan megfogalmazva: az írásmű kifejező eszköze, az írói nyelv, megegyezni látszik a köznapi beszéddel, de nem azonos azzal. A beszélt (elgondolt, leírt) nyelvvel azokat a lelki folyamatainkat akarjuk kifejezni, amelyek a nyelvi anyag közvetlen jelentés-

tartalmával egyenlők. Az írói nyelv közvetlen tartalma, a „belső forma” azonban csak arra való, hogy vele ismét más lelki folyamatokat közöljünk: a mű tartalmát. Az mondhatja jogosan, hogy érti a művet, aki ez utóbbit be tudja fogadni.

Ezt már sokan, sokféleképpen megmondták. Én viszont itt ennél egy kicsit tovább szeretnék menni. Divatozik mostanában az „áttételes” kifejezés. Főleg a modern irodalomra mondják, hogy „áttételes”, sőt hogy „áttételesebb”, mint az eddigi. Pedighát minden műalkotás, így az írásmű is szükségképpen áttételes, indirekt közlés. Az a rejtett jelképiség (ha úgy tetszik: latens szimbolizmus), amely a modern írásművek egyik legfőbb sajátossága, hívta elő ezt az elnevezésében új, de valójában régi fogalmat, melyről már Arany János is így beszél a Szeptani Jegyzetekben: „Az igazat és jót vagy egyenesen, direkte fejezzük ki, vagy... a művészet formái által és akkor széppé lesz...”

Ha ezen a nyomon elindulva a *tartalom és a forma valódi mibenlétét* sikerülne felfedni, akkor kevesebb félreértéssel tudnánk beszélni realizmusról és szocialista realizmusról. Mit mond Arany? „A művészeti szép tárgyakban két lényeges dolgot különböztetünk meg: az egyik az eszme, a szellemi, melyet kifejeznek; másik az idom (forma), melyben azt kifejezik... Idom alatt nemcsak a külformát (költeményekben például a vers mértékét), hanem ama benső, ama lényeges formát kell értenünk, miáltal pl. a költemény a nem költeménytől különbözik...”

Már József Attila is „magát a művet” nevezte a mű formájának, már Hegel tudta, hogy „a forma maga a tartalom, a tartalom maga a forma”, már Lenin megmondta, hogy lényeg és létmód között a különbség nem elvi, hanem csak fokozati. Hogy filozófikusan fejtsen ki ugyanezt: *az egész mű maga egyenlő a formával* – egy bizonyos létsíkon, *de a tartalom is egyenlő magával az egész művel* – egy másik létsíkon. (Létsíkon a dolgoknak létmódjuk szerinti osztályát értjük. Egy matematikai szabály létmódja például az érvényesség: a szabály tehát az érvényesség létsíkján létezik; nyilvánvalóan különbözik ettől egy alma létmódja, tehát létsíkja is.)

Igen ám, csak hogy az írásműnek mint formának is különböző tartalmi-formai viszonylatai vannak. Egy lírai vers sorai, szakaszai, ritmusa, rímei: formai viszonyban vannak a gondolatmenettel meg a költői képekkel; ezeket pedig az előbbi, a külső formához való viszonyukban tartalomnak foghatjuk fel. Pedig magának a műnek ez csak a közvetlen tartalma: a belső formája. Mi hát a közvetett tartalom? Azoknak a lelki folyamatoknak az összessége, amelyeket a mű külső és belső formai összefüggéseiben közöl. Más viszonylatban meg, a valósághoz való viszonyában a műnek ez a közvetett tartalma is: forma, amelyben a valóság egy része megjelenik a tudat síkján. Megengedem, hogy ez furcsának tűnhetik. Pedig csak akkor juthatunk el az írásművek és általában a műalkotások dialektikus szemléletéhez, ha elfogadjuk, hogy ugyanaz a dolog forma is lehet egy bizonyos dologhoz való viszonyában, meg tartalom is, egy másik dologgal kapcsolatban.

Vegyünk egy példát. Milyennek érzékelhető egy esőcsepp? Cseppalakú, esik, szürkés színű. Ez az esőcsepp formája. Mit tartalmaz közvetlenül? Vízet. Ez meg a tartalma. Csak hogy a víz a H_2O atomoknak ismét: formája, hiszen tudjuk, hogy ezek gőz vagy jég alakját is ölthetik. És az a H_2O ? Egyik formája a szervesetlen anyagnak.

Mindebből két dolgot kell megjegyezni. 1.) Az egész mű: forma, de 2.) a formán belül különböző tartalmi-formai viszonylatok vannak. Nem a mű tartalma tehát pl. a cselekmény (csak a külső forma tartalma), de a téma sem az (csak a cselekmény tartalma). A tartalom maga tehát nem a mű egy része, nem ún. „eszmei mondanivalója”, hanem a tartalom az egész mű egy másik létsíkon, a tartalom mindazoknak a lelki folyamatoknak az összessége, amelyeket a mű közvetetten, indirekte, „áttételesen” közöl.

Az írásmű meg a valóság

Mondtuk, hogy minden műalkotás a valóságot ábrázolja. Most már azt is kimondhatjuk, hogy ezt tartalmával teszi. Vagyis nem a mű belső formája van közvetlen tartalmi-formai viszonyban a valósággal, hanem a mű tartalma. A *marxista esztétikát*

főleg az érdekli, hogy a tartalom mint forma milyen valóságot tartalmaz. És itt lesz a legjobb mindjárt a szocialista realizmusról beszélni. Fischer szerint a szocialista realizmus művészi (jelen esetben írói) magatartás. Ez több, mint az eddigi „alkotói módszerrel” való kategorizálás, mert az alkotói módszerrel pusztán a művészi tevékenység felől igyekeztek megközelíteni a kérdést, a művészi magatartással pedig bővítjük a fogalom körét. Ha a műalkotást magát vizsgáljuk, abból nem derül ki, hogy milyen alkotói módszer terméke – hisz az csak az író feltett szándéka, amely nem mindig realizálódik a kész műben. Az írói magatartás viszont mindig jelentkezik a tartalomban.

Mi tehát a kérdés? Hogy a tartalom helyesen tükrözi-e a valóságot? Nem egészen ilyen egyszerű dolog. Tartalom és forma mindig egységben van, a mű tartalma mindig azt a valóságot tükrözi, amit tükröz (aminek a formája), és nem mást. Ilyen szempontból tehát igaza van minden műalkotásnak: a saját szempontjából. Objektíve azonban mégsem. Mivel minden mű általánosítás, azért ha egy regény tárgya egy zsarnok élettörténete, tartalma pedig körülbelül az, hogy a zsarnokság szükségszerű, ellene harcolni értelmetlen; akkor ez az általánosítás elhithető crejű lehet, mivel műalkotás közli, igaz tehát a mű szempontjából – de mégsem igaz mint általánosítás, nem igaz a dialektikus és történelmi materializmus szempontjából. *Ha egy mű tárgya a szocialista valóság, és arról tartalmában művészi igazságot mond ki, akkor a művész magatartása: szocialista realizmus.*

Közismert, hogy az irodalmi realizmusnak mint stílusiránynak az ismérveit az epikus művek, főleg a regények belső formájából, tehát a jellemekből meg a cselekményből vontuk el. (Ezért is kevésbé érvényesek a lírai művekre.) Mivel a szocialista realizmus tartalmi kritérium, azért helytelen ugyanazt követelni egy mai regény alakjaitól, amit a stílusában realista regény alakjaitól szoktunk meg. Hiszen *nem a forma az elsődleges a számunkra, hanem a tartalom.* Pusztán azért kárhoznatni egy műalkotást, mert belső vagy külső formájában nem realista: nem egyéb közönséges kritikai formalizmusnál.

A harmónia meg a modernség

Már Herakleitos megfigyelte, hogy a dolgok folyton változnak. Vannak, akik szerint ez ellentétben van az első logikai alapelvvel, azzal, hogy minden dolog csak önmagával azonos. Pedig, ha A-ból B lesz, akkor a változás folyamatának bármelyik pillanatában is önmagával azonos, tehát $A=A$, $A'=A'$, $B'=B'$, $B=B$. Mivel ugyanannak a dolognak a tartalma is meg a formája is tulajdonképpen ugyanaz a dolog más-más létsíkon, azért ez egyúttal azt is jelenti, hogy minden dolog formája mindig egységben van ugyanannak a dolognak a tartalmával. Egy konkrét pohár tartalma egy elvont pohár. Ha eltörik, akkor a konkrét törött pohár tartalma az elvont törött pohár. Ha felismerhetetlen üvegcserepekké törik, akkor a konkrét üvegcserep-halmaz tartalma az elvont üvegcserep-halmaz, és így tovább.

Bármilyen kevésbé felemelő, de az esztétikumra is ezek az egyszerű igazságok érvényesek. Egy mű egésze mint forma mindig a mű tartalmának megjelenése, és csak annak az egy tartalomnak a megjelenése. *Tartalom és forma mindig egységben van.* Ha ez így igaz, akkor mit mondjunk a művek hibáiról, tökéletlenségeiről? Ugyanazt, amit az előbb a pohárról. Egy rossz rím gyengíti közvetlen tartalmát: a belső formát, az meg a tartalmat gyengíti. Rossz formának rossz a tartalma – hiszen egységben vannak. Ha egy mű nem azt fejezi ki, amit kifejezhetett volna, vagy ha tartalma nem egyezik meg az alkotó szándékával, azért akkor sem a tényleges tartalmával nem egyezik meg, hanem egy fiktív tartalommal, amely tőle független, vele nem azonos.

De akkor mi a harmónia? Tévednek, akik (mint Tornai is) azt a tartalom és a forma egységében vélik megtalálni, akik szerint, ha a tartalom megfelel a formának, harmónia áll elő, és ez okozza a széépézetet. *A harmónia a mű egészének mint formának részei közötti viszony,* amely megfelel egy bizonyos törvényszerűségnek. Ezt a törvényszerűséget viszont jobb, ha nem határozzuk meg, mert változó. Koronként új meg új lehetőségeit ismerjük fel. Vagyis nemcsak, hogy például a keleti népek mást találnak

harmónikusnak, mint a nyugatiak, hanem az európai művészet története is a harmónia törvényének változásáról tanúskodik. Több nagy zeneszerzőről is tudunk, akiknek műveit a kortársak diszharmónikusnak találták, csak később szokta meg a fül az új harmóniát.

Modern művészetről korszakváltások során szoktak beszélni. A mostani modernségről tudomásul kellene venni, hogy nem az utóbbi egy-két évben keletkezett, hanem már mintegy ötven éve kezdődött, és még ma is tart. Hogy tehát az új harmóniák például már Bartók zenéjében vagy Kafka írásaiban vagy Picasso festészetében megkezdődtek, hogy a legtöbb befogadó még ezekhez sem szokott hozzá, és hogy sok Bartók- vagy Kafka- vagy Picasso-utánozó ma „modernebbnek” tűnik, mint epigonizmusuk tárgyai – csak azért, mert azoknak már legalább a nevét megszoktuk.

De mást is bizonyít ez. Azt, hogy a korszakváltásnak még mindig nincs vége, hogy tehát a modern művészi eszközök kifejezési lehetőségei még nincsenek kimerítve. Mert kétségtelen, hogy a művészeti korszakváltások csak kifejezői egy már létrejött állapotnak, hogy elsősorban okozatai egy társadalmi változás folyamatának, csak másodszorban, visszahatva okai annak. *Mégsem lehet a modernséget, az új harmóniák keresését mindig aktuálisan, és nem is lehet egyedül* a társadalmi viszonyok változásaiból magyarázni. A szorongás érzése például, amelyet most az atomhaláltól való félelemmel magyarázunk, már az első világháborús időben is jelentkezett a művészetben, amikor még szó sem volt atombombáról. De az elidegenedést, az elembertelenedést is, nem írta-e meg már Kafka? Vagy hogy egy hozzánk közelebb eső példát mondjak: az időbontásos szerkesztés, amely a modern film egyik legsajátabb és legmodernebb eszközének látszik, nem a fő erőssége-e Szántó György Stradivárijának? És – ugye – az is már elég régóta meg van írva.

Ezzel éppen nem azt akarom mondani, hogy amit ma modernnek érzünk, az nem is az, az már „rég”, hanem, hogy a művészetnek egy-egy modern korszaka nem 10 vagy 20 évig tart. Az új harmóniának új formákkal való keresése addig folyik, amíg a művészi lehetőségek ki nem merülnek. Eddig még nem merültek ki.

MIHALIK ZOLTÁN

A MŰVÉSZET TÁRGYA, FORRÁSA

A Jelenkor hasábjain vita bontakozik ki a korszerű művészet kérdéseiről, azzal az igénnyel, hogy tisztázza vagy legjobb esetben felvesse azokat a kérdéseket, problémákat, amelyekkel kialakuló szocialista művészetünk gyakorlatának – erősödése, fejlődése érdekében – szembe kell néznie.

Kialakuló szocialista művészetünk gyakorlata komplex terület. A művészi alkotói módszer és stílus, valamint ennek a módszernek és stílusnak műalkotásokban való realizálódásán túl ide tartozó szférák – többek között – az esztétika tudományának minden diszciplinája, a művészetkritika, a művészetpszichológia, az állam és a párt (elméletileg és gyakorlatilag tisztázott és közismerten megelégedést kiváltó), kultúrát, ezen belül a művészeti életet szervező-irányító tevékenysége, a művészeti szövetségek, intézmények elméleti-gyakorlati munkája, sőt, lehet, hogy furcsán hangzik, a műalkotásokkal találkozó széles tömegek (egyre inkább tapasztalható) reagálásai.

Kétségtelen, hogy a szocialista művészetet nem lehetett létrehozni s a további fejlődést alapvetően meghatározni marxista esztétikával, kormányrendeletekkel, párthatározatokkal, művészeti szövetségek által rendezett vitákkal, műélvezők véleményével – de ahhoz sem férhet kétség, hogy nélkülük sem.

A szocialista művészet megteremtése, erősödése, fejlődése végső soron a szocialista művészi alkotásokban mérhető le. Így magától értetődő, hogy ebben a munkában az oroszlanrész a művészeké, az alkotóké.

Az alkotók társadalmi feltételek között élnek és dolgoznak, amely feltételek konkrét hatásait realizálják alkotásaikban. A műalkotásban realizált hatások maguk is fel-

terelekké válnak, hatnak (a történelmi menetben a maguk sajátos eszközeivel) a történelem alkotóira, a néptömegekre.

Ha ezt, a mozgásból absztrahált általános sémát a szocialista építésünk konkrét mozzanataival töltjük ki, hirtelen megelevenedik. Valóságunk eredményei, hiányosságai, örömei, gondjai, feladatai lüktetnek benne. A séma most már nem séma, hanem élő-eleven valóság, amely ihletet, témát ad a művésznak az alkotáshoz s az alkotásnak feladatot, a tömegek nevelését: tudatuk, érzésviláguk, ízlésük „odaigazítását” a valóság lényegéhez, roppant nagy eredményeinkhez és feladatainkhoz.

A valóságnak ez a dialektikája „kényszeríti” a fent említett területek munkásait, hogy összehangoltan, „közös nyelv”, a marxista ideológia alapján fáradoznak és fáradoznak (szívvel, hozzáértéssel) azon a területen, amit mi művészetnek, ha csak kibontakozóban is – szocialista (korszerű) művészetnek nevezünk.

*

Az alábbi cikk Lantos Ferenc „Fogalomtisztázás” című, a Jelenkor ez évi szeptemberi számában megjelent írására kíván reflektálni.

Lantos Ferenc megkísérelt „néhány kérdést, elsősorban a festő szemével, a képzőművészet oldaláról érinteni”. En ugyanezt teszem. Megkísérlem Lantos Ferenc több kérdést tárgyaló cikkéből az adott kérdést (a művészet tárgya, forrása) elsősorban a marxista filozófia oldaláról érinteni. Szükséges megjegyezni, hogy a kérdésnek erről az oldaláról való megközelítése – mivel művészetről van szó – teret kell, hogy biztosítson a marxista-leninista esztétika elveinek is.

Lantos Ferenc – helyesen – megállapítja, hogy a művészet forrása a valóság. Természetesen ezzel az általános megállapítással a szerző nem elégedhet meg, hanem elemzi a valóság fogalmát, valamint azt, hogy a művészet (képzőművészet) ebből a valóságból mit tükröz vissza.

Kiindulása: egyetnemértése a köztudattal, amely köztudat – ha képzőművészetéről van szó – a valóságot csak a látható világra (természetre) korlátozza s azt állandónak (változatlan) tekinti.

Ezzel a felfogással szembeállítja a valóság marxista filozófiai megfogalmazását, amely szerint a valóság a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás dialektikus egysége. Így közelebb kerülve a művészet tárgyahoz, forrásához megfogalmazza a művészetnek (képzőművészetnek) e tárgyhoz való viszonyát. „A művész nem emelheti ki a három tényező közül egyiket sem külön-külön, mert azok viszonyát kell vizsgálnia, azaz a három tényező a képzőművészet számára éppen egymáshoz való kapcsolatában jelenti a forrást. Ezért maga a valóság és a belőle kiinduló művészet is – külön-külön egyik tényezőre sem hasonlíthat...”

Egyetértetek azzal, hogy rendkívül káros, ha a köztudat – ha képzőművészetéről van szó – leszűkíti a művészet tárgyát a természetre, a látható-világra. Ez valóban a valóság leszűkített és hamis felfogása. De ezzel szembeállítani a valóság filozófiai fogalmát, s azt tenni meg a művészet (képzőművészet) tárgyának, forrásának, éppoly „hamis”, mint az előbbi felfogás. Azért tettem idézőjelbe állításomat, mert Lantos Ferenc megállapítása igaz abban a vonatkozásban, hogy végső soron a művészet tárgya, forrása a valóság. Ez a megállapítás azonban túl általános (hisz más tudatformákra is vonatkozik), mert a művészet tárgyát, forrását csak területileg jelöli s nem konkretizálja a tárgyat, mint a művészet forrását. A kérdést azzal sem lehet megoldani (csak komplikálni), hogy a művészet (képzőművészet) tárgya, forrása, a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás egymáshoz való kapcsolata. Ez is általános megállapítás, amely a művészetet a filozófiához közelíti, s felmerülhet a kérdés, miért választott az emberiség egy ugyanazon tárgy visszatükrözéséhez két utat, két formát.

Végülis hogyan oldható meg (ha megközelítőleg is) a művészet (képzőművészet) tárgyának, forrásának a felvetett problémája?

Lehet-e a természet a művészet tárgya?

A természet a maga (szubjektum nélküli) valóságban – mozgásformáinak megfelelően – a különböző természettudományok (fizika, kémia, biológia stb.) tárgyát képezi. Felvethető – jogosan –, hogy a művészetnek (főként a képzőművészetnek) a természet nem is így képezi a tárgyát, forrását, hanem jelenség szinten: folyó, tó, fények játéka a vizen, táj ősszel vagy tavasszal, a természet leírása prózában vagy kifejezése zenében stb. Valóban, a művészetek ágainál (az alkotói módszer és stílus prizmáján át-csuszítva) a természettel ezen a szinten találkozunk. De véleményem szerint itt sem csak a természet a művészet tárgya.

Amikor olyan művészi alkotással állunk szemben, amely a természetet ábrázolja, látszólagos az, hogy ennek az alkotásnak csak a természet a tárgya. Az *ember is tárgya*, még akkor is, ha maga figurálisan vagy tevékenységén keresztül (híd, ház, vonat stb.) nincs is jelen. Az ilyen alkotás a természetet ábrázolva a tárgyi világot reprodukálja, s így első megközelítésben valóban csak a természet a tárgya. Azonban mélyebben megvizsgálva ez a tárgyi világ helyet ad az emberinek is. Mert a művész, aki a tárgyi világot reprodukálja, e reprodukálási folyamatban kifejezi a természethez való viszonyát is. S ami perdöntő az az, hogy e viszonyon keresztül (tárgyként visszaadva) jellemzi az adott társadalomban, meghatározott korban élő embert is.

Lehet-e az emberi gondolkodás a művészet tárgya?

Milyen tényezőket kell e kérdés eldöntésénél figyelembe venni? Elsősorban azt, hogy az emberi gondolkodás különböző oldalainak megfelelően (hasonlóan a természet-hez) tárgya lehet a különböző tudományoknak, tudományágaknak.

A filozófiatörténet vagy a tudománytörténet képet ad az emberi gondolkodás ismeretanyagban (tudatformákban) realizálódott fejlődéséről. A magasabbrendű állatok feltételes reflexeinek a tanulmányozása összefügg a második jelzőrendszer problémáinak a megoldásával. Az agy és az érzékszervek fiziológiája feltárja a gondolkodás, a legmagasabbrendűen szervezett anyagtól, az agytól való függését stb.

Vagy nézzük meg azt a területet, ahol a gondolkodás (minden oldalával) kétség-telenül a tudomány tárgya: az ismeretelmélet.

A társadalmi gyakorlat (termelés, osztályharc stb.) meghatározott funkciót ad az emberi gondolkodásnak: ez a megismerés, a visszatükrözés. A megismerés tárgya az objektív valóság. Az ismeretelmélet tárgya pedig a szubjektív valóság, a gondolkodás, a megismerés. A megismerés – többek között – azért szubjektív valóság, mert törvényei (pl. a konkrétól az absztrakthoz s ismét vissza konkrétához) csakis rá érvényesek, s ezért nem lehet összekeverni a megismerés törvényeivel feltárt objektív léttörvényekkel pl. Archimédész törvényével. Annak ellenére, hogy a megismerés (gondolkodás) sajátos, csakis rá jellemző törvényekkel rendelkezik – mégis e megismerés (mint az ismeretelmélet tárgya) objektív folyamat. Az objektív jelleg abban áll, hogy a megismerés (szubjektív dialektika) törvényei a társadalmi gyakorlat talaján egybeesnek, „összehang-zanak” a lét (objektív dialektika) törvényeivel. Az egybeesésen belül a lét törvényei a meghatározók.

Ezeket a fejtegetéseket, amelyeket az ismeretelmélettel kapcsolatban vázoltam, vigyük át a művészi megismerés és tárgya kapcsolatára. Ha mi azt mondjuk, hogy a művészet tárgya, forrása az emberi gondolkodás, akkor többlépcsős tévedésnek válunk az áldozatává.

Először. Ha a megismerésnek (ezen belül a művészi megismerésnek) a tárgyát leszűkítjük az emberi gondolkodásra, akkor a tárgyat szubjektivizáljuk, megfosztjuk objektív jellegétől.

Másodszor. Ha a művészet tárgyában elveszíti objektív jellegét, ez tág teret adhat s ad is a polgári esztétikai igénynek. Mert szerinte a művészet feladata tárgyat illetően, hogy az ember érzéseit, hangulatait, gondolatait fossa meg társadalmi motíváltságuk-

tól s e motiváltságtól megfosztott gondolatokat tükrözze vissza. S ez már nem művészet (azok megismerés), hanem tényleírás – amely mellőzve a társadalmi determináltság adott jelenségeiben (érzésekben stb.) való jelentkezését, elvágja az élet igazságaihoz vezető utat.

Harmadszor. A szubjektívizmus nemcsak ezen a szinten jelentkezhet. Hangsúlyozom: a szubjektívizmus s nem a helyes értelemben elismert szubjektivitás. Mert ez utóbbi nélkül semmilyen művészi megismerés, sőt tudományos megismerés sem jöhet létre. A szubjektívizmus jelentkezhet az alkotó szubjektivitásán keresztül is, úgy, hogy e szubjektivitás az alkotás folyamatában nem tart igényt a valóság objektív s determináló jellegére. S így a szubjektivitás rendkívüli módon individualizálódhat, szubjektívizmushoz csaphat át. Ennek a szubjektívizmusnak egyik területe lehet, hogy a művészet tárgya az alkotó élményeire, hangulataira, gondolataira redukálódik. Ez pedig már magában hordja annak a lehetőségét, hogy az érzések, gondolatok nem az objektív valóság tartalmához, szerkezetéhez igazodnak, hanem a tartalom, szerkezet válik az érzések, élmények, gondolatok függvényévé. Sajátosan jelentkezik itt a szubjektív idealizmus.

A fentebb elmondottak konklúziója mégsem az, hogy az emberi gondolkodás nem lehet a művészet tárgya. A tárgya lehet. De nem abban az összefüggésben, ahogyan ezt az emberi gondolkodással foglalkozó tudományoknál említettem. De abban az összefüggésben sem lehet a tárgya, ahogyan ezt a művészettel kapcsolatban felvetettem.

Nem lehet elszakítani az emberi gondolkodást hordozójától, az embertől, az embert pedig az adott, konkrét társadalmi viszonyoktól.

Az emberi gondolkodás hordozója az emberi agy, pontosabban az agy (nagyagy-kéreg) mozgása maga a gondolkodás, s az emberi agy hordozója maga az ember. Az a művész, aki csak eddig jut el, érvelhet reggeltől-napestig, hogy ő nem szakította el a gondolkodást az embertől. Elszakította. Alapvetően azzal, hogy az embert megfosztotta lényegétől, attól, ami e biológiai lényt emberré teszi – a társadalmi viszonyoktól. Az *emberi gondolkodás csakis a társadalmi viszonyokkal együtt lehet a művészet tárgya, forrása.*

Az a művészet, amely eltekint a társadalmi viszonyoktól s *csak* az emberi gondolkodást (ami a társadalmi viszonyoktól megfosztva már nem is nevezhető emberi gondolkodásnak) vagy az alkotó élményét, hangulatát tekinti tárgyának – persze az embert, mint a gondolkodás biológiai hordozóját még megtartva – származás helyzetbe kerül.

Alakjait s a bennük hordozott érzés- és gondolatvilágot valami biológiai-pszichológiai sorszerűség determinálja (freudizmus a művészetben), vagy a festészetben, ahogyan az alkotó látja” eredményeként megismerkedünk (nem az objektív valósággal, mert ettől megfoszt a kompozíció túlságosan felfokozott individuális jellege) – hanem az alkotó látásmódjával (absztrakt művészet). Természetesen ez a látásmód bizonyos értelemben objektív is. Egyrészt a művész esetében ennek a látásmódnak a gyökerei alapvetően nem a művész énjében találhatók, hanem a társadalmi viszonyokban, amelyek konkrét hatásai között a művész él és dolgozik. Hazai jelentkezésénél alapvetően a kapitalis környezet hatásait kell figyelembe venni. Másrészt ez a látásmód úgy is objektív, hogy realizálódva a műalkotásban – hat a nézőre.

A természet és a gondolkodás területének áttekintése után maradt a harmadik terület, a társadalom.

A művészetnek alapvetően ez a terület a tárgya.

A művészetnek azonban nem úgy tárgya a társadalom, mint ahogyan a történelmi materializmusnak, noha a művészet is a társadalmi mozgás, a társadalmi élet átfogó, teljességében való visszaadására törekszik. Csakhogy a művészetben a társadalom (a valóság) tükrözése összehasonlítva a történelmi materializmus tárgy-tükrözésével – más jellegű. Ez a más jelleg a művészet tárgyának a sajátosságából fakad.

A történelmi materializmus a társadalmi mozgást az emberek kölcsönös tevékenységének tekinti. Rangsorolja e tevékenység területeit s megoldja e területek kölcsönhatását. Ez a megoldás vezet el a társadalom lényegének a megértéséhez s ezen belül az Ember helyének, szerepének a tisztázásához. De nem úgy, hogy tárgyában az egyes

embert, vagy az emberek szűk körét vizsgálná, s teret engedve e vizsgálatnál az emberek közvetlen érzéketességgel ható mindennapi tevékenységüknek, társadalmi kapcsolataiknak, tevékenységük természeti környezetének. Azért, mert ez már a megismerés más formájának a tárgya, a művészi megismerése.

Azonban, ha itt megállnánk, ez nagy tévedés lenne. Ugyanis a művészet tárgyát szembeállítani a történelmi materializmus tárgyával – helytelen. Végső soron a művészet tárgya is „odaigazodik” a történelmi materializmus tárgyához. Olyan értelemben „igazodik oda”, hogy a művészet tárgyának „... – valamennyi ágára és műfajára vonatkoztatva – az ember a maga társadalmi kapcsolataival, és az objektív világhoz fűződő viszonyával” (Jegorov: A művészet és társadalmi élet 212. o. Gondolat 1961.) végső soron szinkronban kell lennie a társadalom materialista dialektikus menetével, e menet nagy tömegekre, osztályokra, rétegekre érvényes törvényszerűségeivel. Csakis az a nagy, igaz, időtálló művészet, amely ezt állítja figyelmének középpontjába. Minden olyan művészet, vagy művészeti kísérlet, amely lemond e követelményről – legyen bár a művészi visszatükrözés sajátosságai területén kifogástalan –, nem hat, mert nem hathat az életigazság erejével.

Magától értetődő, hogy fentebb a valóság és a művészet kapcsolatának csak a kiinduló mozzanatát – tárgyat, forrását – vetettem fel. Hangsúlyozva, hogy a művészet és a valóság közti viszonyban ez a tárgy alapvetően leszűkül (ment így teljes) az emberre, társadalmi kapcsolataira, a külvilághoz fűződő viszonyára. A felvetett probléma megoldásához – nézetem szerint – csakis az ilyen irányú vizsgálódás vezethet el.

Csak így érthető meg *egyrészt* az, hogy az emberi gondolkodás csakis a tárgyon belüli jelentkezésével válhat a művészet tárgyává, forrásává, *másrészt* az, hogy a művészetnek (főként a képzőművészetnek) bármennyire is ábrázolási területe a természet, mégsem lehet csak a természet a tárgya.

Visszatérve Lantos Ferenc megállapításához, hogy t. i. a művészet forrása, tárgya: a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás egymáshoz való kapcsolata, én ezt túl általánosnak találom, amely homályban hagyja a művészet valóban tárgyát. A fentiekben e tárgy kiemelését próbáltam megoldani.

Ez a megoldás ellentétes Lantos Ferenc megállapításával is, amely szerint a művészet a három terület közül külön-külön egyikre sem hasonlíthat. Véleményem szerint elég az, ha a tárgyból kiinduló művészet magára a tárgyra hasonlít: az Emberre, munkájára, küzdelmére, a természetet és a társadalmat átformáló erejére, arra, ami visszahúzza, s arra, ami előre lendíti az adott kor társadalmi szintjét. Így a művészet (szocialista) ne hasonlítson az adott kor társadalmi közkereitől megfosztott gondolatokhoz, érzésekhez, a valóság reális törvényeit elvető szubjektívizmushoz, a geometrizáláshoz, a szövettani ábrák szerkesztésmódjához.

Lantos Ferenc cikkében keresi az utat a fent vázolt területhez. Írásának befejező sorai is – a művészet feladatáról – erről vallanak.

A helyes kép kialakításához mégsem jut el. Megakadályozza ebben egy szemléleti tévedése. Azt írja, hogy „... a társadalmi valóság, de különösen az emberi gondolkodás nem is a világ látható és közvetlenül észlelhető szférájában játszódik le, mégis ihletője még a képzőművészetnek is.”

A világot nem lehet felosztani látható és közvetlenül érzékelhető világra (természet), valamint láthatatlan és közvetve érzékelhető világra (társadalom, gondolkodás). Ha mégis felosztjuk, akkor e felosztás csakis a megismerés a világot „elsajátító” folyamatának szakaszaiként kezelhető. Ez a felosztás azonban nem hasonlít Lantos Ferenc felosztásához, mert itt nemcsak a természetet utaljuk át a világ látható és közvetlenül észlelhető szférájába, hanem a társadalmat és az emberi gondolkodást is; másrészt a világ „láthatatlan”, közvetett „észlelési” szférájából nem rekeszthető ki a természet sem. Ez a felosztás veti fel a megismerés érzéki és logikai fokát, amelyeknek alapja a jelenség és a lényeg objektív dialektikája.

A világgal az ember a maga gyakorlatán keresztül elsősorban az érzéki megismerés fokán kerül kapcsolatba. Az érzéki megismeréssel kezdődik el a világ megismerése. Ez a megismerés közvetlen jellegű. Ezen a fokon a jelenség (a tárgyak, dolgok, folyamatok

külső oldala) tükröződik. De a jelenség a lényegét is tartalmazza. Ehhez a lényeghez (a jelenségek belső, rejtett tartalmához) az emberi gondolkodással, logikai megismeréssel jut el. Ez már nem közvetlen, hanem közvetett tükrözés. A közvetett jelleg alapvetően abban áll, hogy az objektív valósággal az emberi gondolkodás az érzéki megismerésen keresztül van kapcsolatban. A logikai fok az érzékszervek által nyújtott adatokat dolgozza fel. Azonban ez nem azt jelenti, hogy a gondolkodás az érzékszervek által nyújtott adatokat tükrözi vissza. Az érzékszervek adata nem más, mint az objektív világ érzékszervünkre gyakorolt hatása (érzet, észlelet, képzet). A gondolkodás így végső soron a tárgyat, az objektumot tükrözi vissza.

A valóságot (világot) visszatükröző megismerés fent vázolt (valóban csak vázlatos, mert nem térhettem ki bonyolultságára, a gyakorlattal való kapcsolatára stb.) dialektikájába egyaránt beilleszthető a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás. Ez a beillesztés teszi Lantos Ferenc kijelentését tévedéssé.

Ez a tévedés vezet el oda, hogy Lantos Ferenc kikerüli a művészet tárgyának, forrásának valóságos tartalmát, nem látja e tárgy központi területét. Legyen szabad idéznem Lantos Ferenc egy korábbi cikkéből („Egy kép születése”, Jelenkor 1963. május): „A mai emberi tevékenységben a küzdelem egyre kevésbé látható. Belső világában játszódik le, a gondolatokban. Az árnyak, a tragédiák, a félelmek az örömök mind belül vannak: béke vagy háború, építés vagy pusztítás, az új vagy a régi.” Ez is azt bizonyítja, hogy Lantos Ferenc szükségképpen nem tud eljutni a művészet központi tárgyához, forrásához.

Az emberek belső világára koncentrál s így látószögéből kiesik az elsődleges: az ember a maga társadalmi kapcsolataival, küzdelmével. Miért elsődleges ez? Az ember belső világában nem lehet semmi olyan, aminek ne lenne meg a megfelelője (mint elsődleges) az embert körülvevő valóságban. Bizonyos értelemben ez még a vallásos képzetekre, gondolkodásra is vonatkozik. Az ember belső világa nem más, mint az ember és a környezete kapcsolatainak, kölcsönhatásának tükröződése az ember fejében: gondolataiban, érzéseiben, vágyaiban. Lantos Ferenc ezt a kölcsönhatást megfosztja éltető elemétől, mikor az emberi tevékenységből a küzdelmet transzponálja az emberek belső világába.

Ha ez a küzdelem nem az emberi tevékenység (gyakorlat) szintjén játszódik le, hanem *csak* az emberek belső világában, gondolkodásában, akkor a fejlődés megállna, egyhelyben topogna társadalmunk. Úgy járnánk el, mint ahogyan Hegel eljárt, aki felismerte az úr és a szolga ellentétét, de ezt az ellentmondást Hegel csak a gondolati, tudati szférában tekinti megoldhatónak. Még pedig úgy, hogy – szerinte – a szolga szabad lesz, ha felismeri azt, hogy nem is annyira ő függ az urától, hanem inkább ura függ tőle. Ez a felismerés szabaddá teszi a szolgát. Szabaddá annak ellenére, hogy gyakorlatilag megoldaná ezt az ellentmondást. Ez képtelenség.

Ellentétben Lantos Ferenc fenti megállapításával, az emberi tevékenység szintjén a küzdelem az újért a régi ellen, a békéért a háború ellen, harc azért, hogy egyre kevesebb legyen a tragédia és egyre több az öröm – minden egyre láthatóbb, s a mi mai valóságunkat nézve szinte kézzelfogható.

A szocialista művészet feladata, hogy a maga sajátos eszközeivel, a haladó világnézet fényében *tegye láthatóvá e látható küzdelmünket, az életünket*. Ez a szocialista művészet tárgya, forrása, ihletője.

PINTÉR ZOLTÁN

ÚTI JEGYZETLAPOK

A Gellértben véget ért a francia PEN küldöttség tiszteletére adott vacsora. Sötéréknek kocsijuk van; a ruhatárnál rövid tanakodás kezdődött: kit vigyenek haza. Én lakom a legmesszebb, a hegyen; rám esett a választás.

Az épülő Erzsébet híd jártunk, mikor Sötér azt mondta:

– Tavasszal megyünk Párizsba.

Nem hittem benne. Elfogadtam a tényt: foglalkozom a francia irodalommal, de közvetlenül, saját szememmel nem láttam, valószínűleg nem is fogom látni Párizst, Franciaországot. Házi használatra, magamnak még elméleteim is voltak erről. Fiatalságomban elmulasztottam az alkalmat; most utazzam, éljek diák módra egy yidegen városban, kezdjek ismerkedni a világgal? Egyébként sem kell szemtől szembe látni. Ott a könyvek; ha képekről van szó, a reprodukciók.

Ez a savanyú-a-szóló elmélet persze teljesen hamis. Szerencsére volt alkalmam meggyőződni a hamisságáról. Tavasszal ugyanis valóban kimentem Párizsba. Életemben először.

Úgy látszik, csak el kell kezdeni. Szeptemberben újra kint voltam, Vézelayben és Párizsban. Ez meg így történt:

Májusban, mikor mint a francia PEN vendégeit, végigvittek minket, Sötérék, Fodor Józsefet meg engem a Loire mentén, az egyik legszebb kastély tövében, Chambord-ban ebéd alatt valahogyan szóba került Teilhard de Chardin. Kiderült, hogy ismerem a munkáit, írtam is róla egy-két kisebb cikket.

– Vézelayben minden szeptemberben tanulmányi hetet tartunk Teilhard de Chardin-ról – mondta Jean de Beer, a francia PEN főtákar. Elővette a noteszát, Sötérre nézett. – Mi a módja annak, hogy Monsieur Rónay részt vegyen az idei *Semaine d'Étude*-ön?

– Meg kell hívni – mondta Sötér.

– Helyes – mondta Jean de Beer és beírta a címet a noteszába.

Ebben sem hittem. Pusztá udvariasságnak véltem; még így is kedvesnek éreztem. Egy magyar, aki tud Teilhard-ról: megtiszteljük vele, hogy följegyezzük a címét. Annyi mindent jegyzünk föl, amiből nem lesz semmi.

Pedig lett belőle. Megérkezett a meghívó levél, de én még mindig nem hittem a dologban; megköszöntem a meghívást, azzal lementem Szárszóra. Ott kaptam meg a tanulmányi hét programját; elrémülve láttam meg az előadók közt a nevemet. Hat hetem volt: égott a fejem fölött a ház. Útlevél, vizum, hat hét alatt? Lehetetlennek látszott. Beadtam a beadandó kérelmeket, és belevetettem magam Teilhard műveibe, hogy ha mégis sikerül, ne legyek készületlen, meg tudjam írni az utolsó héten az előadásomat.

Mintha jó tündérek adták volna kézzől kézre ügyemet: minden sikerült. Az utolsó pillanatban még egy akadály jött, az oltás. Azon is átjutottam. Négy nap késéssel, hétfő helyett csütörtökön, megérkeztem Avallon-ba.

Vézelaynek nincs vasútállomása; tizenöt kilométerre van Avallon-tól. Auxerre-ből sinautóbusz visz oda, erdős dombok közt, egy-egy kis falu mentén. Avallon-ban kiszállni semmivel sem rendkívülibb, mint Ócsán vagy Örkényben; még az állomás-épület is hasonlít az örkényihez. Legföljebb több a taxi: három-négy is várakozik a kis téren, s oldalt egy nagy, zöld autóbusz. Az utasok lassan oszladoznak. Harminc körüli, sötét ruhás férfi nézeget, felém indul, magasra tartva jobbáiban az ismerős, szürke Teilhard kötetet.

Ketten vártak, két belga. Egy perc: kint vagyunk Avallon-ból, az országúton.

– Két szenvedélyem van – mondja mellettem a volánnál a bruxelles-i orvos. – Az egyik Teilhard. A másik Vivaldi.

Helyben vagyunk, gondolom. Egy belga Bruxelles-ből, egy magyar, Budapestről: egyik az óceán egyik partjáról indult, másik a a másíkról, s most megérkeztünk egy közös szigetre. Vivaldiról beszélünk, meg Ephrikiánról; aztán a belga orvos azt kérdezi:

– Ugye most már minden különösebb nehézség nélkül utazhatnak?

Mondom, hogy igen, de érzem a hangsúlyából, hogy ez csak amolyan bevezető kérdés. Valóban; rövid hallgatás és egy szekér elkerülése után jön a következő:

– Ismeri Monsieur Bence Szabolcsit?

A Bencét Bansz-nak mondja, franciás kiejtéssel; annyira meglep ezzel, hogy egy pillanatra föl se fogom, mit kérdez.

– Személyesen nem. De Magyarországon mindenki ismeri Szabolcsi Bence nevét. Vivaldinak is...

Bólogat; igen, éppen erről van szó. Valamikor ősszel Vivaldi kongresszust akarnak tartani Bruxelles-ben.

– Mi a módja annak, hogy Monsieur Bence (Bansz) Szabolcsi részt vegyen a kongresszuson?

Ugvanazt felelem, amit tavasszal Chambord-ban Sötér Jean de Beernek:

– Meg kell hívni.

Kanyarodunk, előttünk a dombon föltűnik Vézelay.

*

A megbeszélések a városháza földszinti termében folytak. Városháza? Vézelaynek mindössze 560 lakosa van; lélekszámra még falunak is kicsi. De aki utcáin jár, városban érzi magát. A *mairie*-ről, városházáról egyébként, úgy vettem észre, némi kis szégyenkezéssel beszélnek. Csak tizenennyolcadik századi. Mert vannak itt ezer esztendővel öregebb falak is: egy 850 körül alapított klastrom maradványai; s itt van a domb tetején, melyen Vézelay épült, a nagyszerű katedrális: román hajó, gótikus szentély, némi tizenkilencedik századi restaurálással; az ívek közt denevérek laknak, egy-egy neszre fölrebbennek és negyedórákig róják fáradszhatatlan, néma köreiket a román hajó homályos végtelenségében.

Vézelay valóban megérdemli, hogy *haut lieu*, kultuszhely legyen. Aki megfordul itt, nemcsak a katedrálisban gyönyörködhetik, s nemcsak a páras alkonyok felejthetetlen szépségében, ahogy a vérvörös nap lassan, hűvösen leszáll az Yonne-vidék szinte dunántúli dombjai mögé. A vándor egyszerre tiszteleghet Szent Bernát emlékének, aki itt hirdette meg 1147-ben a második keresztes hadjáratot, és Romain Rolland szellemének, aki itt töltötte élete utolsó esztendeit. A főutcán a szürke, fehér zsalus ház falán ott az emléktáblája. Ez a ház adott otthont az első Teilhard konferenciáknak is; ma is szállást nyújt a *Semaine d'Étude*-ön részt vevő néhány diáknak.

Egy alkonyon, a lejtős főutcán, a *mairie*-ről a zengzetes nevű *Hotel de Pôste et de Lion d'Or* felé menet megálltam egy percre Romain Rolland háza előtt, s eltűnődtem a véletlenek jelképségén. Mert Romain Rolland és Teilhard de Chardin neve látszólag csak a véletlen jóvoltából kapcsolódott össze Vézelayben: Teilhard unokahúga és szellemi hagyatékának örököse, Mademoiselle Mortier titkárnője volt az írónak, és barátnője az író özvegyének. De ha véletlen, akkor is szimbolikus: a szellemi tágaság, felelősség és humanitás folytonosságát jelképezi; egy mindig fenyegetett, de soha el nem aluvó, és soha el nem oltható fáklya lángjának továbbadását.

Nem fogalmazhattam tovább magamban gondolatomat: autó jött, helyet kellett adnom neki; áthúzódtam az utca túlsó felére, s ott egy másik, egy sokkal vénebb ház falán egy másik emléktáblát pillantottam meg; föliratát a szürkületben már csak nehezen bírtam kibetűzni. „*Dans cette maison est né Théodore de Bèze, pasteur et écrivain...*” Ebben a házban született Béza, a lelkész és író.

Igen: Béza; így, magyarosan, rokonunkká asszimilálva Balassi és Szenczi Molnár Albert révén. Valóban így éreztem: mint aki rokonnal találkozik messze idegenben. Vagy rokon sírkövével egy idegen temetőben.

Kinek lehetne elmondanom, úgy, hogy megértse, mit jelent nekem ez a kopott márványtábla a falon, ez az esőmarta név a táblán, ez a *Théodore de Bèze, pasteur et écrivain*, akit én magamban Bézának hívok? Vézelayben ezeréves falak állnak, kis falvakban tizennegyedik, tizenötödik századból való gótikus templomok, parányi városokban egész házsorok a középkorból; mi ehhez képest az én mosolyogni való, szegény gazdagságom?

Es. mégis gazdagság. Az, hogy közöm van Théodor Bèze-hez, író-őseim Bézájához, s író-őseimen át *személyes* közöm van hozzá, mélyebb közöm talán, mint sok hazafiának, aki úgy megy el ez előtt a ház előtt, hogy még csak nagyobbbat se dobban a szíve.

Megyek tovább, felfelé az utcán, az *Arany Oroszlán* felé; mintha láthatatlan útitárs szegődött volna mellém, magyarázni kezdem neki magamban:

– Nekünk is volt gótikánk, de jórészt elpusztult. Sok mindenünk volt, ami elpusztult. Te legyintesz a párizsi Notre-Dame-ra: lompos, nehézkes, úgy kuporog a Szajna partján, mint egy kofaasszony; Reims-et kell látni, és Rouen-t, és Chartres-t, és mondhatsz még tizenkét nevet, és húszat, és huszonötöt. Én mit mutathatok neked, ha eljössz hozzánk? Legföljebb a Mátyás-templomot, mely mindenestül elfér a chartres-i katedrális szentélyében. Zsámbék romjait mutathatom. Jákot mutathatom. Lébényt. És nagyon kérlek, ne kérdezd meg, mi van ráírva ennek a háznak a falán a táblára. Az van ráírva: MŰEMLÉK. Hogy hány éves? Száz. A legjobb esetben százötven. Ami kétszáz, kétszázötven évről megmaradt, az nálunk már időtlenül régi. Ne mosolyogj. A román, a gót, az nálunk olyan, mint valami Atlantisz. Tengermélyi romemlék. Nálunk a fölszín történelem a barokkal kezdődik. A mi gazdagságunkat nem lehet mutogatni. A mi gazdagságunk láthatatlan és megoszthatatlan. A mi gazdagságunk az, hogy a ti Théodore de Bèze-etek a mi Bézánk is. A mi gazdagságunk az, hogy amikor tavasszal Talciban jártam, erőt kellett vennem magamon, hogy leküzdjem megindultságomat, mert a ti Ronsard-tok Diánája és a ti Agrippa D'Aubignétok Diánája élt itt, s ők jártak itt: a ti Ronsard-tok, a ti D'Aubignétok, akiket én fordítottam: akik nektek koszorús név és fennkölt, vagy csak közömbös emlék, de nekem épp úgy őseim és rokonaim, mint ez a Théodore de Bèze; vér a véremből, mondhatnám, mert hogy magyarul szóljanak, a véremből adtam nekik, s vér lettem én is a vérükből, ahogy magyarul, véremből, életre keltek. Tudjátok ti, mit jelent nekünk a fordítás? Tudjátok ti, mi a mi gazdagságunk?

De már csak magamnak mondom, amit magamban mondok. A láthatatlan útitárs elenyészett, talán abban a pillanatban, amint kigyulladtak a lámpák. Úgy látszik, az efajta láthatatlan útitársak nem szeretik a neonfényt.

*

Hogy egy magyar költő örül neki, ha megjelenik franciául a verse? Mi sem természetesebb. Hogy a francia költő is örül neki, ha magyarul megjelenik: talán kevésbé látszik természetesnek; pedig így van.

Jean de Beeréknél ismerkedtem meg Loys Massonnal, aznap este, hogy Vézelayból visszamentünk Párizsba. Azt hiszem, ezt a találkozást amolyan kölcsönös meglepetésnek készítették számunkra. Nevem hallatára Masson egy kicsit összehúzta a szemöldökét.

– Monsieur Ronáy? (Mert a franciák képtelenek hangsúlyos, hosszú ó-val ejteni a nevemet, s a magyar mély a-ból hangsúlyos, magas fekvésű á lesz náluk; de el kell ismerni: ez már óriási teljesítmény részükről, lehetőségeik legszélső határáig, mert végtére úgy is mondhatnák, hogy Monsieur Roné).

Beleegyezem: én vagyok Monsieur Ronáy.

– Ön fordította a verseimet, 1947-ben, egy antológiában?

Hogyan került el hozzá ez az *Új francia költők* címmel megjelent kötet? Mindenesetre elkerült hozzá. Nem hinném, hogy csak udvariaskodott volna, mikor elmondta,

milyen boldog volt, mikor meglátta a nevét, és négy versét magyarul. Még arra is emlékezett, melyik volt ez a négy vers.

Az eset nem egyedülálló, és a tapasztalat nem csupán az én tapasztalatom. A francia költők számára egyáltalán nem közömbös, hogy magyarul megszólaltatjuk őket. Rangja, tekintélye van előttük a költészetünknek, és a magyar vorszfordításnak. Ez különben ma már szinte közhely, József Attila, meg *A magyar költészet antológiája* sikere óta. Nem is erről akarok beszélni. Hanem a kialakulni kezdő másik „tekintélyünkéről”. Ha amazt így lehetne jelölni: „a magyar költészet Franciaországban”, emezt így foglalhatjuk össze: „a francia költészet Magyarországon”.

Tavasszal, miután a francia PEN vendéglátása véget ért, még néhány napot Párizsban töltöttem; sor került rá, hogy előadást tartsak a Magyar Intézetben, ezzel a címmel: „A francia költészet helyzete Magyarországon”. Nem értem be pusztá felsorolással, igyekeztem kitapintani a mélyebb kapcsolatokat. Beszéltem, többek között, arról a *Klasszikus francia költők* című, másfél ezer lapos antológiáról is, amelyet az Európa kiadó jelentetett meg az év elején, s amely akkor már második kiadásban is fogytán volt. Előadás után az Intézet igazgatója, Báti László, egykori egyetemi társam, (és szeptemberben a vészelay-i tanulmányi hét másik magyar előadója), fogadást adott, s bemutatta a *Klasszikus francia költők* második, egykötetes, igen szép kiállítású kiadásának egy példányát, mely aztán kézzől kézre járt a szép számban jelenlévő francia költők közt.

Ezt az antológiát hárman szerkesztettük. A középkori részt Lakits Pál, a tizenhatodik, tizenhetedik és tizennyolcadik századit én, a modernet Szegvár Csengery József; a kiadónál a munka gondozója Lator László volt. A mű megjelent; a közönségnek, úgy látszik, tetszett, mert két kiadás is elkelt. Annál kevésbé tetszett kritikusainknak.

Volt olyan kifogás, hogy az antológia túl bő. Minek ez nekünk? Miért nem egyedül csak a hetvenhétszer szentesített antológia-darabokat közli? Hogy merészelünk mi, zöldfülű magyarok, „fölfedeztetni”? Miféle vakmerőség ez: hogy néhol más tetszik nekünk, mint a franciáknak? Hiába próbáltam szempontjainkat megmagyarázni az előszóban, a megrováson ez mit sem változtatott.

Mások piszkálgattak benne, mint finnyás gyerek a főzelékben. Neveket pécéztek ki, leplezetlen utálkozással. Hogy kerül bele ez? Hogy kerül bele az? Kirakták legeyeiket a tányér szélére és fintorogva eltolták a tányért.

Azért is megróttak, mert csak halottakat vettünk föl. Az előszóban azt írtam, egyébként teljes egyetértésben a kiadóval: valahol határt kell szabni; mi ezt szabtuk határnak, teljes tudatában annak, hogy ez a határ épp olyan önkényes, mint egy másik volna, mert ebben az esetben minden határ önkényes. A kritikus erre közölte velünk, hogy határunk önkényes. Azt, sajnos, nem közölte, mi volna jobb határ helyette.

De hagyján a határ-viták. Ami a legjobban meglepett, az az anyag gazdagságától való leplezetlen utálkozás volt, valamint az a szigorú figyelmeztetés, hogy nekünk, „idegeneknek”, semmi jogunk sincs rá, hogy eltérjünk a szentesített francia szabványtól. Az előszóban elmondtam, hogy igenis el akartunk térni ettől a szabványtól, s elmondtam azt is, miért akartunk eltérni. Mindegy. A körmünkre csaptak, sarokba állítottak. Még jó, hogy nem kerültünk pellengérre.

Párizsban kiderült, amit különben amúgyis szentül hittem: hogy munkánk nem rossz munka. Senki sem próféta a hazájában. Amiért a magyar kritikusok megszidtak, azért a francia költők megdicsérték.

Legelőször is a „fölfedezéscinkért”. A tartalomjegyzékből megállapíthatták, mi van az antológiában. Kiderült, hogy mindaz, ami itthon kárhoztatott és okvetetlenkedő fölfedezésnek, már-már kotnyeleskedésnek számított, megfelel a mai, haladó ízlésű költői közvéleménynek. Ők is nagyobbnak, jelentősebbnek tartják, hogy csak egy-két példát említsek, Sponde-ot, Chassignet-t, La Ceppède-et, sőt még a pajzán Papillon de Laphrise-t is, mint az édeskes Desportes-ot. Ők is szeretik Scarron-t, épp a fanyar önróniájáért; ők is szeretik Saint-Amant-t, épp a nyers, harsány, eszem-iszom öblösségeért; ők se kedvelik különösebben Musset-t, viszont ők is nagyon nagyra becsülik Nerval-t. Egyetlen fintor nélkül megértették, hogy valahol csak be kell fejezni egy való-

gatást, és hogy mi ezúttal a halottakkal fejeztük be; nem utálkoztak, amiért egy-egy olyan költő és olyan vers szerepel, akit és amelyet nagyra ugyan mi sem tartottunk, fordítását viszont nem volt szívünk elhagyni. Guillevic rábökött Louise Arckermann nevére, kérdően rám pillantott, aztán újra a tartalomjegyzékbe, s azt mondta: „Ahá, értem. Lőrinc miatt.” Tudniillik Szabó Lőrinc fordítása miatt.

Két költőn vitatkozunk egy kicsit Guillevic-vel, Frénaud-val: Verhaeren és Jammes-on. Egyiknek sincs manapság „árfolyama” Franciaországban. Maeterlinck sokkal nagyobb Verhaerennál, mondták (épp úgy, mint a belga Goffin, mikor nemrégiben itt járt); Jammes pedig, *un peu fané*... Igen, a franciáknak Jammes ma már egy kicsit hervadt; de nyomban megértették, hogy ez amolyan „speciális magyar ügy”, mint ahogy Verhaeren is speciálisan „középeurópai”: a szimbolizmus „betörésének” hagyományai, a fordítás hagyományai, Kosztolányi hagyományai, és így tovább. Vannak ilyen különös eltolódások és változatok, és nemcsak a költészetben. Rodin például, talán Rilken át, azt hiszem, egy árnyalattal „több” nálunk, mint hazájában. Tavasz utam alkalmával néztem meg múzeumát; valami kis csalódás maradt bennem. Ősszel említettem csalódásomat Pierre Emmanuelnek (a Rodin-múzeum közelében lakik). Elmosolyodott. Nem rajong Rodin-ért, mondta. *C'est un peu fané*...

Szóval a franciák meg voltak elégedve az antológiával. Igaz, nem nekik készült, de ők legalább meg voltak elégedve vele. S az, hogy így ismerjük, velük ennyire együtemben, értékelési elmaradozások nélkül ismerjük, szeretjük és fordítjuk költészetüket, s a mi szemünk nyomán még ők maguk is érdemesnek tartják lefűjni a port egy-egy érdekesebb „kincsükről”: – mindez alaposan növelte a „tekintélyünket”.

Annak ellenére, hogy igényes hazai ítéseink megbuktattak.

*

Húsz, huszonöt éves fiatalember annyit habzsol, amennyi belefér. Ötven körül már vigyázunk az egészségünkre. És megválogatjuk a fogásainkat.

Tavasszal Mademoiselle Contensou, a párizsi PEN ház elragadóan kedves igazgatónöje végigkalauzolt az Arts Modernes múzeum egyik épületén; pár nap múlva, már mint delegáción kívüli magánember, megnéztem a másik épületben a Kandinsky kiállítást, aztán végigvándoroltam egy sereg termen, s végül zúgó fejjel és káprázó szemmel visszatértem megpihenni Rouault-hoz.

A Louvre-ba már el se jutottam.

Most, ősszel óvatosabb voltam. Nem általában „a Louvre-ba” mentem, hanem alaposan megnézni a francia klasszicizmus festőit, meg a Delacroix kiállítást a Louvre-ban. Korán, már nyitásra odaértem, és jó másfél órán át majdnem egymagamban szemlélhettem, amit akartam, elsősorban Poussin-t. És megint eltűnődhettem azon, amín addig is sokat tűnődtem. Azon, hol a határ barokk és klasszicizmus közt. Az egész francia klasszicizmus nem csak klasszicizált barokk-e? A Louvre-ban, négyszemközt Poussin-nal, és gyönyörködve Poussin-ban, ugyanazt a kis zavart éreztem, mint tavasszal Versailles-ban. Klasszikus ez, vagy barokk? Vagy egyszerre mind a kettő? Néztem *A szabin nők elrablása* című képet, a „barokk” lovat, az ölbekapott nő „barokkul” eliszonyodott arcát. S aztán, alig valamicskét odébb rebbenő pillantással, ugyanazon a képen, baloldalt a klasszikus nyugalma csoportot. Néztem egyik *Bacchanáliáját*, a „klasszikus” jelenet mögött a háttér „barokk” égboltozatát. Ugyanaz a kérdés, mint Corneille-nál.

Később, az empíre klasszicizmusában már nincs semmiféle probléma. A művész elhatározza, hogy klasszikus lesz, s az is lesz, tűzön-vízen keresztül. Nézem David híres, ieverően óriási vásznát, *A Horatiusok esküjét*. Soha hidegebb pátoszt, soha feszebb pózt. Nézem ezt a másikat: *A lictorok Brutus elé viszik fiait bolttestét*. Soha üresebb, soha jegesebb fájdalmat. Halott képek, halott világ; a falnyi vásznak szinte konganak az ürességtől. Csak Gériacult csodálatos lovai élnek.

Aztán belépek a Delacroix kiállítás nagytermébe. Zúg a szél, lobognak a zászlók, órvénylenek a szenvedélyek. Egy arc, a fájdalom szakadékaival: Chopin. Sosem hittem

volna, hogy ilyen. Hogy ilyen megrázó. Hogy aki festette, nem is festő volt, hanem lélekklató. Lélekidéző.

És milyen csodálatos festő! Ez a telivér romantika, ezek a nőrablások, orientalizmusok, sivatagi tigrisek, oroszánvadászatok: – milyen messze van tőlünk mindez. Majdnem olyan messze, mint David kardotnyelt Horatiusai. És mégis, a szinte vadul romantikus téma ellenére: lélegzetállító közelség. Nem tudom, mi ez; napokig, hetekig kellene itt bolyongnom, képtől képig, hogy tisztázzam magamnak. A színek élnek? A kompozíció? Színekben, kompozícióban valami nagy, mély, már romantikán-túli, már Baudelaire-rel rokon szenvedély. Mert egyre Baudelaire jár eszemben, *A jároszok híres szakasza: Delacroix, lac de sang...*

Delacroix, rőt vértó, melyet zöld fenyves árnyal,
kísérteties és gonosz angyal-tanya,
hol bosszús ég alatt harsonák raja szárnyal,
mint Weber különös elfojtott sóhaja...

De Szabó Lőrinc itt egy árnyalattal fakóbb, legalábbis az első sorban: a vértóra szinte ráveti a zöld fenyvesek árnyát, elrejtve egy pillanatra szemünk elől a vértó démonait: „*Delacroix, lac de sang banté de mauvais anges...*” Ez az *banté*, ez a magyarban talán vissza sem adható kulcs-szó: ez Delacroix, ez Delacroix megdöbbenően modern romantikája, ez a színei, ez a Chopin-arca; és ez a hatása.

Kísértett bennem egy másik vers emléke is. Pierre-Jenn Jouve költeménye, az *Allegória*, ez a pompás Delacroix-transzpozíció. Itthon, hetekig, még álmaimban is *banté de Delacroix*, előkerestem. Nagyjában ezt éreztem ott. Delacroix mozdulatlanul örvénylő zászlói, mozdulatlanul lobogó lángjai közt, a művészete orkánjában. A költemény mottója Baudelaire félsora: *Delacroix, lac de sang*. S így hangzik:

A vadállat melynek karmai számok
Mely szörnyű gyilkosságok ívét hordja szügyében
S szemében vak hatalmak rőt tébolya vet lángot
Egy véres női kart marcangolva sötétben
A reménytelenül sűrű sivatagon
Hol minden porba hullt egy testet vonzsol át
Roppant áldozatot szerelmest egykoron
Ki a harc lelke hunytán bátran harcolt tovább
S a védők karjai riadtan fölmerednek
Hódolva a mező vérlucskos vad urának
A béke jeleként! s már zokogni se mernek
A lakomán melyet távolból körülállnak.

Csak egy maradt ott nyíl a fegyvere
Egyetlen egy csak egy tétova késsel
Fölgerjed sebzett atléta-szíve
És a bűn oroszánját megöli pusztá kézzel.

Mikor első párizsi utam után először találkoztunk, Kellér Bandi azt kérdezte:

- No, *olyan* volt?
- Milyen?
- Amilyennek gondoltad?

Körülbelül olyan volt. Hasonlított, mint képhez élő modellje. Egy valami volt egészen más: az emberek.

Nem mondom azt: ilyenek a franciák. Más nyilván másféleképp találkozik. Idegesekkel, vagy gorombákkal; egykedvűekkel, vagy utálatosokkal. Nekem, úgy látszik, szerencsém volt: csupa elbűvölő franciával találkoztam.

Említettem már azt a bizonyos előadást a Magyar Intézetben. Fél nyolcra kellett ott lennem, a Pierre Curie utcában.

El kell mondanom: én mindenhová odatalálok a metrón. Mármint oda, ahol ki kell szállni. Kiszállok, följövök a föld alól: mindennek vége. Egyetlen egyszer sem fordult elő, hogy a helyes irányba indultam volna. De ha kabalából épp az ellenkező irányba megyek, mint amerre eredetileg akarnék: akkor is rossz. Mindig fordítva van. (Eleinte resteltem ezt; de nyáron Guillevic elárulta, hogy a metróból följövet ő sem tud tájékozódni. Ez egy kicsit visszaadta önbizalmamat.)

Természetesen megint rosszfelé mentem, pedig előzőleg alaposan tanulmányoztam a térképet. Nyoma sincs a Pierre Curie utcának. Ráadásul járókelőnek se, akitől kérdezősködhetném.

Végre föltűnik egy öreg néni; boltból jöhet, jobbában is, baljában is egy-egy teli szatyor. Nehézkesen baktat, mint az ilyen teherhordó nénikék mindenütt a világon. Hozzá lépek, megkérdem, merre az utca. Leteszi a nehéz szatyrokat, szemlátomást jól esik neki, hogy megpihenhet. Megmagyarázza az utat. Előre egyenesen, természetesen fordítva, mint ahogy mentem, és balra a második utca, majd abból az első jobbra. Megköszönöm, sietek tovább.

Hatvan, nyolcvan lépést tehettem, az utca változatlanul néptelen; de mögöttem kétségbeesetten kiabálnak:

– Monsieur! Monsieur!

Megállok, bár nem hinném, hogy nekem szól. Visszanézek.

A kis öregasszony szalad utánam lélekszakadva, majd fölbukik himbálódzó szatyraiban. Hétrét görnyedve, lihegve áll előttem. Kis, csipogó hangja csupa könyörgés.

– Bocsásson meg, Monsieur. Rosszul mondtam. Nem a *második* utca balra, hanem a *harmadik*.

Féltartja kócos verébke-fejét, csuparánc kis arcán föltündöklük a francia nők felejthetetlenül bájos mosolya.

Ez pedig a Père-Lachaise temetőben történt. Chopin sírját kerestem. Valahol itt kell lenni, és nem találok. Sűrű, meleg tavasz volt, május vége. A körönd padjain, az óriási gesztenyék alatt öregek levegőztek. Megkérdeztem egy öregúrtól, nem tudja-e, hol fekszik Chopin.

Nem. Ő nem, de az a hölgy ott, a másik padon, az talán igen.

Odamentem hát a hölgyhöz. Bocsánat, nem tudná megmondani...

– Lengyel? – kérdezi.

– Magyar.

– Á, magyar... A maguké Liszt, ugye? Jöjjön velem; ha megmagyarázom, úgyse talál oda. Majd elvezetem.

Toronyiránt lefelé a dombon, megyünk a síremlékek kötömbjei közt; kőváros, óriási gesztenyék alatt: ez a Père-Lachaise.

Elöttem megy, három, négy, öt sor síron át. Aztán megáll, kissé oldalt, három mohos lépcsőfok látszik.

– Nos, uram – mondja – megérkeztünk, már csak ezen a lépcsőn kell lemennie. És most magára hagyom, a maga kedves Chopin-jával.

Egy bölintás; egy percre, mint a napfény, elborít a csodálatos francia mosoly. Mire észbe kapok, és megköszönném a szívességét, már csak egy fehér batiszt blúz villanását látom egy sírkő mögött, eltűnőben.

Lemegyek a három lépcsőn, ott állok, szemközt Chopin sírjával. Szemközt Chopin sírján Clésinger gyászoló múzsájával.

A síron egy csokor ibolya, meg egy csokor rózsza. A Père-Lachaise sírjain alig-alig látni virágot. Csak kő, kő; hallgatag gesztenyék alatt óriási, néma kőváros.

De Chopin sírján mindig van virág.

RÓNAY GYÖRGY

EMLEKEZÉS A BATSÁNYI JÁNOS KÖRRE

Ahogy olvasgatom a *Jelenkor* júliusi számát, érdekes cikk bukkan előm, László Lajosé, a pécsi Batsányi János Irodalmi Társaságról. Megemlékezik benne az irodalmi társaság elődjéről is, a Batsányi-Körről: „1927-ben az Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészkarán megalakult egy Batsányi nevét viselő irodalmi kör. Tagjai az egyetemi ifjúság legjobbjai voltak, akik az emigránusoktól, turulistáktól eltérően forradalmi demokratikus eszméket vallottak, sőt kapcsolatuk volt az egyetemi fiatalok *seattlement* mozgalmával is. A kör elnöke a fiatalon elhunyt tehetséges Kováts József volt, akinek *Emberök útra kelnek* c. posthumus regényét számontartja a magyar irodalomtörténet. A kör tagjai voltak többek között: Bajcsa András, Dénes Tibor, Fejtő Ferenc, Ijjas Jankovits Antal, Kardos Tibor, Kósa Lajos, Zsikó Gyula. Betiltására a 30-as évek elején az élesedő osztályharcok idején került sor.”

Mindez igaz. Azonban a valóság különösképpen a történetileg kibontakozó valóság, adatszerűen is eltér, gazdagabb is volt. Ez esetben is a statisztikai adatok adta kép fakó a valósághoz viszonyítva, és maguk az adatok is módosításra szorulnak. Ez a Kör a mi ifjúságunkat jelentette, mely sokkal elesettebb volt, mintsem a fentebbi idézetből kiderülne, de ugyanakkor nem egyszer szép, és vakmerő is.

A mai magyar irodalomtörténet és társadalomkutatás keresi az elődöket: sorra nyitja fel a két világháború közötti folyóiratok lapjait és archivumait. A *Nyugat*, a *Válasz*, a *Szép szó*, az *Apolló* egymásután vallanak súlyos, de sok szempontból döntő évekről. Ebbe a folyamatba illik bele László Lajos érdekes cikke, Megidézte a Batsányi Kört. Mivel pedig e sorok írója a három alapító egyike és a kör névadója volt, a csoportosulás vezetője, a jóbarát Kováts József pedig már rég halott, a harmadik alapító, Dénes Tibor viszont külföldön él, csak én tudok felelni a Kör nevében. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a „Társaság” – mert nem Kör volt a neve, hanem Társaság – negyedik alapító tagja Kolozsvári Grandpierre Emil volt, akinek neve hiányzik László Lajos cikkéből. A többiek sorra csatlakoztak hozzá. Igaz, hogy forradalmi demokratikus eszméket vallottunk, de ez éppen úgy fejlődés eredménye volt, mint pl. a csehszlovákiai Sarló Mozgalom kibontakozása a prágai, pozsonyi, brnoi „Magyar Akadémiai Hallgatók Szent György Köré”-ből és a csehszlovákiai magyar cserkészmozgalomból. Az egy Kolozsvári Grandpierre Emilt kivéve, aki független helyzeténél fogva nem is kényszerült rá, hogy belépjen valamelyik diákszövetség tagjai közé, mi valamennyien csak folyamatosan hagytuk el a reakciós és ugyanakkor demagóg diákcsoportosulásokat.

Amikor 1927. őszén a pécsi egyetem Klasszikus Filológiai Intézetében, – melynek akkor könyvtárosa voltam, – Kováts József, Dénes Tibor és én összeültünk, hogy megalapítsuk a Társaságot, inkább csak az irány volt világos előttünk, mint a program. Éppen ezért, mint minden ilyen esetben – a címadás rendkívül fontos volt. Kováts József valamiféle „Fiatal Magyarországra” gondolt, Dénes Tibor, aki modernista katolikusként sodródott hozzánk, Prohászka Ottokár neve körül keresgért, én Batsányi Jánosra gondoltam, és társaim elfogadták a javaslatot. Ebben az időben már második éve tartott Tolnai Vilmos professzor nagy kollégiuma a nyelvújítás koráról és Kazinczy Ferencről. Mi fiatalok meglepett érdeklődéssel fordultunk Kazinczy ellenfelének, a talpai varga fiának, Batsányi Jánosnak alakja felé, akiben a meg nem alkuvó forradalmárt láttuk, a nép képviselőjét a költészetben, embert, aki élete végéig szenvedett meggyőződésért, egyszóval nekünk való hőst. Kazinczy szerepében is főleg azt értékeltük, hogy a jakobinus mozgalom lelkesedését vitte át az irodalomra.

Ilyen előzmények után „alakultunk meg”, és tüstént belügyminiszteri engedélyt kértünk a Batsányi János Társaság megalapításához. A Horthy-rendőrség azonban nem adta meg az engedélyt, ellenben az egyetem hatáskörébe utalta, hogy ha a Bölcsészeti Kar vállalja értünk a felelősséget, – gyanús lévén már maga a Társaság neve is – akkor ám, működünk az egyetemi hatóságok ellenőrzése alatt! Hivatott bennünket

Nagy József professzor, a Bölcsészeti Kar akkori dékánja, és ironikus mosollyal kérdezte: „Miért éppen Batsányi?” Ránéztünk és nem válaszoltunk. Elnevette magát, és nem erőltette a válaszadást. Majd a jóindulat és enyhe fenyegetés különös keveredő tónusában bocsájtott el bennünket: „Maguk mint egyetemi kör működhetnek. Jól vigyázzanak, nehogy kikerüljenek védelmünk alól!”

E „biztató” szavak után tartottuk meg első ülésünket. A megnyitót Kovács József tartotta, akit a Társaság elnökéül választottunk. Én a névadó Batsányi János alakját méltattam, de immár úgy, hogy alakjának programadása valamelyest kibontakozzék. A Társaság már ekkor hangsúlyozta, kifejezésre jutott az elnöki megnyitóban, a Batsányi-előadásban, hogy a nép demokratikus jogaiért küzdünk az irodalom eszközeivel, a parasztság elesett sorsának megjavításáért, földreformért, hogy valljuk a szomszéd népekkel való demokratikus együttműködést. Törekvéseinkben erős nyomot hagyott Szabó Dezső romantikája, az *Elsodort falu* hangulata, de szoros szálak fűztek a Bartha Miklós Társasághoz, melyet Fábian Dániel szervezett, és ahhoz az irányzathoz, mely a társaság folyóiratában, az *Új Magyar Föld*-ben (1927, 1, 2, 3.) jutott érvényre. Ekkor még e Társaság keretében működött Kodolányi János és József Attila is, akik csak 1930-ban váltak ki, és addig jó néhányunk számára bizonyos iránymutatást jelentettek.

Nagy hatással voltak reánk Károlyi Mihály – Jászi Oszkár polgári radikális forradalmi irányzata, Vámbéry Rusztemmel leveleztünk, aki rokonszenve jeléül folyamatosan megküldte folyóiratának, a *Századunk*-nak számait. Ez a folyóirat azután tovább munkálta világnézetünk alakulását. Itt kell megjegyeznünk, hogy Társaságunk eltérően más korabeli ifjúsági csoportosulásoktól, teljesen „vagyonatlan” volt: támogatást nem kért társadalmi szervektől, és így nem is kapott. Abból indultunk ki, hogy olyan folyóiratot, amilyent mi szeretnénk, úgysem tudunk kiadni. Már pedig pénzre csupán kiadványok céljából lett volna szükségünk. Ezért tevékenységünk irodalmi felolvasásokban és vitákban merült ki. A társaság irodalmi ülései zsúfoltak voltak. A pécsi bölcsészeti kar nem volt nagyszámú, 50–60 főből állott, ezek a fiatalok viszont úgyszólván teljes létszámban résztvettek összejöveteleinken. Munkánk hatása oly mélyrehatónak bizonyult, hogy hamar felhívták a figyelmet agitációnk „veszélyeire”. Ennek ellenére az összejövetelek irodalmi programja emlékezetem szerint nagyon vegyes volt. Felolvastunk verseket, novellákat, regényrészleteket, tanulmányokat, népballadákat és népdalokat, melyeket nyári szabadságunk alatt gyűjtöttünk. A népi folklóre gyűjtését egy időben a Sarlós Mozgalom kezdeteivel és attól függetlenül mint politikai munkát tekintettük. Együtt is járt a parasztság életének, szörnyű helyzetének megfigyelésével és az erről szóló beszámolókkal is. Viszont a felolvasott versek és novellák akárhányszor nem közvetítettek semmi világnézetileg megragadó mozzanatot. Sőt éppenséggel az individualista és lélektani irodalom friss hajtásai voltak. A Társaság megnyilvánulásai közül a legkevésbé lehetett ellenőrizni a vitákat, ezek folytak a legszabadabban s valójában itt formálódott a Társaság arculata. Az éles viták sokszor hajnalig, a társaság magát alkotó négy-hat ember között zajlottak le, diákszállásokon, hónaposszobákban és jellejük valóban viharosnak nevezhető.

A Társaság ezenközben tudomást szerzett 1928. tavaszán a magyar egyetemi ifjúság készülő nagy Ady-ünnepségéről, és elhatározta, hogy azon képviselteti magát. Társaink Kovács Józsefet és engem küldtek Budapestre. Ekkor jutottunk kapcsolatba Balogh Edgárral, a Sarló egyik alapítójával, aki az Ady-ünnepségek alkalmából kiadott gyűjteményes röpiratot szerkesztette, a nagy feltűnést, ellentmondásokat kiváltó, nem egyenemű, de roppant izgalmas és sokat sejtető „Ifjú szívekben élek” c. kiadványt. Nem is csoda, hiszen Ady megrázó és mozgósító költeményei mellett itt jelent meg először Móricz Zsigmond híres cikke, „A költő és az ifjúság”, Kodály Zoltán tanulmánya a „Népzenéről” és Kodolányi János itt írta le, hogy a Szovjetunióban a kommunista társadalom kísérlete sikerült. A *Nyugat* kritikusa, Szász Zoltán egyszerre bírálta balfelől a füzetben megnyilvánuló sovíniszta és a fajelméletet követő hangokat, s az ugyanezen füzetben erőteljesen fellépő s a szocializmus felé tekintő megállapításokat, törekvéseket. A füzet

perspektíváját tartotta izgalmasnak, és mint irodalmi megnyilvánulást komoly reményekre jogosítónak.

Részt vettünk Móricz Zsigmond 25 éves írói jubileumának ünnepségein is és a Társaság nevében kettőnk neve szerepelt az erről szóló beszámolók egyénemelyikében.

Eltávolodnánk a valóságtól, ha nem mondanánk meg, hogy nagy és felkavaró élmény volt számunkra Szabó Dezső előadói művészete, aki az Ady-ünnepségek előadójának feladatát vállalta nem önszántából, de Balogh Edgár, Féja Géza, és mások felkérésére. A tárgy (ha nem is a pontos cím, melyre nem emlékszem): „Ady és a magyar demokrácia” volt, de természetsszerűleg Szabó Dezső a saját Ady-képét mutatta be, – mint mindig, – ezúttal is önmagáról beszélt, és ellenségeiről és az akkori magyar társadalomról. Tulajdonképpen ennek bemutatása váltotta ki a legmélyebb hatást belőlünk, de nemcsak belőlünk, hanem a kongresszust ellenőrző, jelenlevő rendőrtisztviselőből is, aki többször lekopogta és félbeszakította a szónokot, felhíván rá a figyelmét, hogy ha így folytatja, megvonja tőle a szót, s az ünnepi gyűlést feloszlatja. Nem volt szilárd, tudományosan kialakított világnézetünk, hogyan is tűnt volna fel, hogy Szabó Dezső a parasztság felemeléséhez, a munkásság emberi életkörülményeihez, az egész magyar nép demokratikus boldog jövőjéhez nem objektív kritériumok révén kívánt eljutni, hanem motu proprio, Szabó Dezső nemzetformáló erejével, kiáradó „nagy szeretetével”, és a kiindulópont, a premissza, a Bethlen-rendszer és a neonacionalizmus maró bírálatán túlmenve nagyon is hasonlított az Etelközi Vérszövetség elveihez. Szabó Dezső előbb minden „jövevényt” el akart távolítani a fajmagyarság „asztalától”, hogy azután imigyen igazságot téve majd ismét mindenkit odaengedjen. Beszédében jelen volt a nyomor, a kizsákmányolás, az elnyomás, a dózsölés, de teljesen hamis kategóriák között. Az ifjúságra azonban főként az akkori jelen bírálatával és a jövő ígéréssel hatott.

S hogy ez így volt, arra bizonyítékkal felhozhatom azt a gyors evolúciót, mely bennünk végbement. A kialakuló csehszlovákiai Sarlós Mozgalom, a Bartha Miklós Társaság balszárnya, a szegedi egyetemi hallgatók mozgolódása, amely akkor még jobbára agrár-szociális tudományos kör volt, mely rokonszenvet ébresztett bennünk, és elég szoros kapcsolatokat is teremtettünk. Kezdtünk a szomszéd népek felé nem a hivatalos revansista politika szemszögén át nézni. Barátkoztunk csehekkel, jugoszlávokkal, románokkal. Kováts József 1930-ban egy erdélyi szünidei látogatása során megalakította az Erdélyi Fiatalok mozgalmát, melyben rajta kívül a Jancsó-testvérek és a kolozsvári magyar ifjúság legjobbjai vettek részt. 1931–32-ben én magam egy féléves, Kováts József egész éves ösztöndíjat kaptunk a római Accademia D'Ungheriába. Ez nekem már második ott-tartózkodásom volt, mert 1928–29-ben az intézmény alapításának évében egy teljes évet töltöttem lenn. Ott-tartózkodásunk kétfelé osztotta a Batsányi Társaságot, mi ketten odalenn folytattuk és Dénes Tiborék, Kolozsvári Grandpierre Emilék idehaza, ámbátor az idők járása egyre nehezedett. Éppen ezért nem is tudom ellenőrizni László Lajos adatát, mely szerint a Társaságot betiltották volna. Hiszen elég volt annyit mondani, hogy „nem kívánatos ülések tartása.” Az atmoszféra, az osztályharc élesedése valóban bénítólag hatott, s a Társaság lassanként elhalt.

Az Accademia D'Ungheriában működő részleg története ez volt. A társalgó termek rendkívül éles viták színtereivé váltak. Mikor Ispánky József szobrászművész ösztöndíjra Dózsa-szobrát, – mivelhogy a szakértők szerint nem volt elég művészi, – vagy a hirhedt véres pacsai vásár és csendőr-sortűz tényei eljutottak közénk, olyan heves viták zajlottak le, melyek felkavarták az egész magyar sziget nyugalalmát. Rendbontóknak kezdtek tekinteni, majd minden további nélkül kommunistáknak, jóllehet mi ezt akkor nem érdemeltük meg. Része volt e vélemény kialakításában annak a farsangi farce-nak, melyet ketten írtunk, s amelynek az volt a lényege, hogy két magyar paraszt betéved a Magyar Intézetbe, s látja azt a tömérdek haszontalanságot, pénzposzcékolást és egyebet, melyet ott a magyar nép terhére művelnek. Mi ketten játszottuk el a tréfát az akkori igazgató, Miskolczi Gyula s minden igaz lélek szörnyű felháborodására. Mikor azután az ekkor ott lévő magyar társadalmat ábrázolta egy fali kari-

katurán Jeges Ernő festőművész nem valami egyéni invencióból, de a közhangulat eredményeként úgy jelentette meg az ösztöndíjasokat és az őket irányító elveket és személyeket, hogy az fölöttébb tanulságos a Batsányi-Társaság befejező akkordjait illetően. A képzőművészek, jogászok, irodalomtörténészek mind egy világító, sugárzó nap korong alatt helyezkedtek el, melynek küllői között az intézet kurátora, Gerevich Tibor mosolygott áldástosztólag. Mi ketten Kováts Jóskaival a többiekettől elválva a jobbszálen állottunk s fölöttünk a moszkvai vörös csillag világított.

Állami, fegyelmi következményei nem voltak a tréfának, de mikor én hamarabb visszautaztam Magyarországra, a gyűlölet teljes egészében Kováts Józsefre zúdult és alig érintkeztek vele. A Batsányi Társaság ekkor felbomlóban volt. Kováts József hazatért Kolozsvárra, még próbált alkotni, de inkább a halállal bírkózott. Szívbaia, mely éveken át gyötörte, teljesen elhatalmasodott rajta. Fejtő Ferenc már korábban kivált közülünk, Pestre került, majd a Szociáldemokrata Párthoz csatlakozott. Patkós György, akinek neve ugyancsak kimaradt László Lajos listájáról, pedig a társaság magjához tartozott, – színházi szakembernek készült. Előbb Pécsen, majd Pesten került színházi környezetbe, míg végül az Imrédy-rendszer idején a Nemzeti Színház vezetését szerezte meg és a Felszabadulással el is tűnt Magyarországról. Kolozsvári-Grandpierre Emil, aki mindvégig a legfüggetlenebb szellem volt, első regényében, a *Rostá*-ban a mi társaságunkat és Pécsen, a kis várost igyekezett ábrázolni már fiatalon is érett művészettel és több helyütt találóan. Egy későbbi regényében, a *A nagy ember*-ben Patkós György alakját perszifflálta, akivel azért lépett szorosabb barátságra, hogy mintegy tudományosan megfigyelje, ámbár bizonyos fokig gyönyörködött is a fixa idea megnyilvánulásaiban egy emberben. Én magam teljesen logikusan kezdtem vonzódni afelé a jel felé, amelvet fejünk felé festettek, és jóbarátom Boros István tanár révén, akivel a városi kereskedelmi fiúiskolában kerültem össze, a *Moskauer Rundschau* olvasója lettem. s a marxista irodalomból is kezembe került egy-két dolog, habár minden rendszer nélkül és főként Lenin „*Állam és forradalom*”-ja német kiadásban. De ennél tovább nem jutottam, megtorpantam a Horthysta rendőrség terrorakciói láttán. Mikor 1933-ban Budapestre kerültem és Gál István felvette velem a kapcsolatot, az újonnan meginduló közép-európai humanista folyóirat, az *Apollo* (1934) alapítói közé jutottam. A folyóirat azon szándékában, hogy előmozdítja a szomszéd népek közeledését, revans és bosszú szítása helyett békére törekszik és a népeknek az elnyomott osztályok segítségével való összefogására meglepően folytatódta a Batsányi-Társaság törekvései és ezért megfelelő kereteknek tekintetem a további munkára. Tanulmányaim ezirányban is tendáltak: a magyar és lengyel humanizmus, a magyar és a cseh humanizmus, a magyar és a dalmát humanizmus kapcsolatait elemeztem. Nem csekély szerepet játszott a folyóirat ideológiájában 1934-ben megjelent tanulmányom, *A virtuális Magyarország*, egy eddig még soha meg nem valósult, csak igaz emberek szívében élő Magyarországról. E tanulmányomnak akkoriban nagy visszhangja támadt olyannyira, hogy Ignótus a *Magyar Hírlapban* vezércikkben foglalkozott vele. Ez a gondolat az *Apollo*-ban mint „virtuális Közép-Európa”, egy új demokratikus együttműködés programjaként jelent meg, kibővülve, de a dolgok természetes logikájaként.

Az egykori Batsányi-Társaság tagjai elvesztették egymással kapcsolatukat, s csak alkalmanként találkoztak. De a Társaság elvégezte történeti funkcióját, az adott helyen és az adott időben, s ily módon megszűnése – vagy szünetelése újratámadásáig – már nem változtatott eredményein.

KARDOS TIBOR

ÖTÉVES A JELENKOR

A Jelenkor szerkesztősége a folyóirat öt éves fennállása alkalmából Pécsen, 1963. október 20-án a Városi Művelődési Ház nagytermében ünnepi irodalmi estet rendezett. Az est műsorában Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Csorba Győző, Fodor András, Őrsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Takáts Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Thiery Árpád, Tüskés Tibor és Weöres Sándor szerepelt.

A Jelenkor szerkesztősége Kassák Lajost és Kodolányi Jánost is meghívta, ők azonban betegségük miatt nem tudtak Pécsre utazni.

Kassák Lajos novemberi számunkban közölt Emlékkoszorú című versét és az alábbi üzenetet küldte el szerkesztőségünkbe.

Kedves Barátaim,

megkaptam és köszönöm szívélyes meghívásukat a Jelenkor jubileumi estjére. De sajnos, be kell jelentenem, hogy ingatag egészségi állapotom miatt személyesen nem lehetek jelen a körökben, bár örömmel szorítottam volna meg a kezüket azért a derék munkáért, amit lapjukban fejtenek. Minden számukat érdeklődéssel olvasom el, mert túljutottak a provincializmus határvonalán, versenyben állnak a pesti lapokkal és érzékelhető a tovább fejlődésük lehetősége. Mindez nem csekélység mind a szubjektív művészet, mind a társadalmi kultúrálódás szempontjából.

Külön dicséretre méltó, hogy körükben vendégül látják az érdemes idősebb nemzedéket és helyet adnak a most érlelődő fiataloknak. Nem képviselnek klikk-szellemet és nem szítanak ammórális rivalizálást.

Szóval: az út, amin haladnak, elismerésre méltó és sokat ígérő.

Kívánom, hogy lendületük ne lankadjon és a mércét saját meggyőződésük szerint emeljék mennél magasabbra.

Szeretettel és meghecsüléssel küldöm üdvözlétemet.

Kassák Lajos

Kodolányi János az alábbi levelet intézte a Jelenkor szerkesztőjéhez.

... Meghatottan köszönöm meglehangú meghívó leveledet. Fáj a szívem, nem lehetek közte-tek az emlékeztetés napon. Milyen boldogság volna számomra, ha Pécsen, igazi és valódi szülővárosomban és otthonomban, még egyszer, hacsak néhány percre is, felállhatnék az emelvényre, amelyről olyan sokszor mondtam el legfájdóbb és legégetőbb igazságaimat! De már erről többé szó sem lehet, a betegség tökéletesen levett a lábamról, s amit még tenni és mondani tudok, csak magán útján tehetem. Szívben és lélekben Veletek vagyok, barátaimmal, a közös igazságban, a közös célokban és a közös munkában. Gondolatok rám is, ha a pécsi szellemi mozgalmak útjáról, sorsáról és jövőjéről emlékeztek...

Kodolányi János

Kodolányi János magnetofon-szalagon küldte el üzenetét az est résztvevőibez, melyből az est műsorában részletek hangzottak el. Az üzenet egész szövegét itt közöljük.

Amikor most a magnetofon-készülék elé ülök, hogy néhány szót czen az úton a magam hangjával üzenjek Pécsre, az emlékek olyan raja rebben föl bennem, hogy nem is tudom, melyikhez nyúljak, melyiket ragadjam meg, melyiket mondjam el önöknek, kedves hallgatóim. Mennyire szeretnék ott állni személyesen abban a városban, ahol tízéves koromban iskoláimat kezdtem, és ahol még két esztendővel ezelőtt látogatóban jártam, hogy megnézzem – tán utoljára nézzem meg – ezt az olyannyira, oly forrón szeretett várost és ezt a megyét, amelyhez tartozónak érzem magam. Mondom, akkor talán még oda tudtam volna állni segítséggel, személyesen is, hogy az elmúlt időkről emlékezzem, de most már erre képtelen vagyok.

Pedig milyen jó volna, ha az arcomon és a szememben is látnák, mennyire igazat mondok, amikor szülővárosomnak és szülőföldemnek Pécsen és Baranyát mondom mindenki előtt.

Mi volt nekem olyan kedves abban a városban? Talán az, hogy azokat a keskeny, ódon utcákat, amelyeknek történelmi szépségét azóta már tudatosan felismerték és ápolják, akkor 10–11 éves koromban már olyan csodálkozó áhitattal jártam, mint később, amikor már tisztán tudtam és láttam és értettem, hogy milyen világban járok én ott? Talán azok a csodálatos kirakatok csillognak ismét előttem, amiket gyermekkoromban karácsony előtt bandukoltam sorra-sorra, és csodáltam bennük

a gyönyörűségeket, amelyeket nem tudtam megszerezni magamnak, de amelyek talán mint élő motívumok mégis belekerültek a műveimbe, és így mégiscsak a birtokomba kerítettem őket. Vagy talán a Mecsekre kanyargó szerpentin utak árnyékos-fényes, borongós hangulataira emlékszem ismét vissza nagyon intenzíven és nagy fájdalommal és gyönyörűséggel, ahol első szerelmeim képét hordoztam magamban és első diákkori tapogatózó verseimnek a szavait görgettem gondolatban a nyelvem alatt? Mire emlékezzem szívesen? A csodálatos őszi szüretekre a Fröhweis-völgyben, ahol bőszenyájú lányok és menyecskék daloltak egész nap a szőlőtőkék között; és bent a préházban lakásadó asszonyom öreg édesapja, Böhm bácsi, igazi német alapossggal és gondossággal csavarta a hatalmas faprés nyomórúdját és kóstolhatta kis pohárban a lecsurgó mustot? Vagy az első őszi-barackokra, amelyeknek hamvasságát, pirosságát, súlyát, ízét és illatát sohasem lehet elfelejteni, és amelyekhez az én Akarattyám ugyancsak piros, aransárga és illatos barackjai mégsem fognak hasonlítani soha? Vagy azokra a jóbarátokra emlékezzem-e, akikkel első nagyképű, kereszteslovagi vitáink folytak, és akiknek a nevére is alig-alig emlékszem már? Egy ódon iskolára a Hunyadi utcában, amelynek lépcsőjén alig lehetett felmenni a lezuhanás veszélye nélkül, annyira rozoga, idejérmúlt és pókhálós volt a tudománynak ez a mégiscsak szentelt csarnoka?

Mire emlékezzem, mire emlékezzem? Most lélekben és képzeletben ott állok azok előtt, akiknek a szemsugara annyiszor villogott felém: fiataloké és öregeké, lányoké és asszonyoké, és képzeletben ismét szembeézek velük feljük fordulok, és el kellene mondanom nekik az én igazamat, az én életem tanulságát és summáját – mert hiszen lesz-e még alkalmam ennek az elmondására ebben az életben?

Mi volt ez a tanulság és mi volt ez a summa? Mi volt az emlékeken, a Pécshez és Baránához kötő sok-sok évtizedes szépségen és rútságon, gyönyörűségen és kétségbeesésen felülemelkedő igazság, amit még meg kell mondanom? Az igazság az, kedves barátaim, hogy bár látszólag és láthatólag meddő volt az életem, meddők voltak a küzdelmeim, eredménytelen a hitem, eredménytelen és sikertelen a munkám, mégiscsak ezért volt érdemes élni; és ha újra elkezdhetném, lépérlépcsőre ugyanezt az utat járnám végig, – mint ahogy ugyanazokat az utcákat, ugyanazokat a kirakatokat, ugyanazokat a házakat, ugyanazokat az embereket járnám, keresném és találnám meg, akiket régen. Ugyanezt a munkát kezdeném el, és – ha talán okosabban, hajlékonyabban, engedékenyebben, – de semmiképpen sem lényegét megváltoztatva venném fel megint az élet által eléem dobott kesztyűket és a harcot, és küzdeném végig; nem törődve a következményekkel, mint ahogy nem törődtem velük akkor, és nem törődtem a haszonnal vagy a haszontalansággal, amik ezt a küzdelmet végigkísérték... Meg kell értenie az embernek, hogy nem véletlen, hová születik, hol él, hová tartozik, milyen nyelven beszél, mit hisz, mire teszi föl az életét, mit tagad és mit nem vall a magáénak, mit ölel magához, és mit utasít el magától... És nem véletlen, milyen sors az, amit az embernek végig kell küzdenie, vállalnia kell, meg kell hajolnia előtte, és tudomásul kell vennie – akármennyiszor zugolódik is gyenge óráiban, és bárhogy szeretne tőle néha-néha szabadulni. Én is hányszor akartam – és nem tudtam soha. És végezetül meg kellett értenem, hogy a sors csak súlyosabbá válik, ha szabadulni akar tőle az ember, és annál súlyosabb a teher, mennél nehezebb szívvel veszi az ember a vállára.

Azt is meg kell mondanom, mint summáját az életemnek ebben a pillanatban, hogy semmit sem bántam meg, semminek a megtörténtét nem kívánnám meg nem történtté tenni. És nagy szót mondok: az ellenségeimet sem szeretném meg nem születetteknek tudni. Így ahogy vannak, mint ellenségeimet tartom magamhoz tartozóknak őket. Barátaim és ellenségeimet, a szépséget és a rútságot, a gyönyört és a szomorúságot, az életet és a pusztulást egyaránt és egyetlen mozdulattal ölelem magamhoz – és az idegeneket is, akiket hányszor kíséreltem meg barátaimmá tenni, de legalábbis tüzetesen megismetni őket.

Ebben a pillanatban nincsen helye semmi szépítésnek és semmi ámtásnak. és önök, ha csak egy-egy sorát olvasták is életművemnek, nagyon jól tudják, hogy sem a szépítésnek, sem a másításnak nem voltam soha barátja. Tekintsük a tényeket úgy, ahogyan vannak, és olyannak, amilyenek. Ott Pécsen és a nehéz válságok idején nagyon sokan tagadtak meg engem, akik évtizedeken keresztül barátaimnak mutatkoztak, és nagyon sokan hagytak cserben akkor, amikor leginkább egyedül éreztem magamat. Hallottam ott bölcs tanácsot, hogy „Kodolányi műveket alkosson és ne politizáljon” – akkor, amikor valóban művek nagy sorát hoztam létre, a politizálás lehetetlenné tételére pedig erőszakkal fogták be a számat. És nagyon sokan szállingóztak el olyan helyről, ahol énmeltemet szavazni kellett volna, hogy vajon a Janus Pannonius Társaság volt irodalmi elnöke megszólalhat-e Pécsen kiadásra kerülő antológiában vagy sem. És nagyon sokan csendesen és aggodalomasan körültekintve suttozták védekezésül: „Ne haragudj, de nem tehettem mást, szívemben és lelkemben együttérzek veled.”

Mindent, ami szép és ami felejthetetlen, és mindent, ami visszataszító ése elfelejteni mennyire jó volna, ott ismertem meg 10 éves koromtól 56 éves koromig, addig a pillanatig, amíg – miközben ott a színház deszkáin egy csodálatos színésznő már súlyos betegen, agyvelőrákban játszott a darabom főszerepét – engem szívtrombózással vittek öles hóban és hótorlaszokon keresztül a mentők a balatonfüredi szívkórházba.

Barátaim! Ha valaki elmondhatja, hogy életét, eszmélkedését, tudatát és tudását, élményeit, emlékeit, indulatait, szeretetét és gyűlöletét, élete munkáját és műveit, – műveit, amelyek sok-sok sűrű kötetre szaporodtak évtizedek során – egy városnak és egy földnek köszönheti, azt én itt most elmondom és kimondom. És ha az első csepp anyatejet nem itt szívtam is magamba, de az eszméletnek, a lelkesedésnek, a jót- és nagyotakarásnak, a szeretetnek és a vállalásnak első csepp, bár keserű tejét: anyatejét, itt szívtam, Baranyában, itt szívtam Pécsen. És itt szívtam a virágoknak és gyümölcsöknek zamatos levegőjét is, amely a költőt élte és táplálta bennem: azt az öregembert, aki most másképpen nem tehetvén, a hangját küldi el el önöknek és a kézfogását...

Szeretettel:

Tessányi István

Nagy István rajza

SZÉLJEGYZET

GLOSSZA A GLOSSZÁRÓL GÜNÁR ÜGYBEN

A nemrégben megjelent szerelmes leveleket bemutató antológia kemény kritikát kapott a Kortársban. A kritikus felháborodottan tiltakozott az ellen, hogy Heine mopszlinak nevezte magát, s mások – kultúránk nagyjai – még jobban megalázkodtak szerelmeseik előtt. Kritikája vakvágányra futott, mert olyasmit bírált, amihez semmi köze: mindenki azt írja szerelmének, amit akar. S ha ezt közléstesszük, akkor nem bűnről, hanem kegyeletsértésről lehet csupán beszélni. A kritikus beszélt a levelek rossz pedagógiai hatásáról is, de mellébeszélt. S ezt gyorsan kihasználták a kritika ellenzői és szellemesen belecsíptek a kritikusbá az Új Írás „fülén”.

Pedig valóban gonosz, rossz könyv az, feltétlen harcolni kell ellene. Ha már vissza nem dugathatjuk a rotációs gépekbe, s elkobozni nevetséges lenne, legalább mutassunk rá bűneire, hogy ezzel az újabb hasonló kötet megjelenését megakadályozhassuk.

Nemcsak abban van a hiba, hogy magánhasználatra írt leveleket a nyilvánosság elé dugunk, hanem a válogatásban is. Ezeknek a leveleknek a többsége nem igazán forró, emberséges, nagy érzéseket mutat be, hanem néhol kispolgárian giccses, szinte barokkos csúrcsavarossággal kicicomázott szövegeket. Nem egyet Ráth Végh is közölhetett volna furcsaságai között. Tudjuk, hogy a régi emberek régmódin gondolkodtak, de nem tudjuk, miért kell ezzel traktálni azokat, akik feltehetően a leginkább fogják a kötetet böngészni: a fiatalokat. Minden időben, minden korban írtak olyan szerelmes leveleket is, melyekből ma is táplálkozhatunk. Ebben az antológiában nem csupán az ilyeneket találjuk, hanem sok olyant, amin nem formálódik, csupán romlik az ifjúság „szerelmi nyelve”. Bánja az ördög, hogy minek nevezi magát a levélíró; gúnárnak-e vagy mopszlinak; miattam akár lajhárnak is, de írásának szelleme legyen olyan, ami megragad! Ha ezt nem sikerült elérnie, akkor valóban bestsellerről van szó, amin lehet vihogni, lehet kipírulni, de nem lehet épülni. A szerelmi levelezés nem tankönyv, s nem „Illik nem illik?”-szerű olvasmány – ez kétségtelen; a könyvkiadás viszont nevelni, építeni akarjon, egészségesen élő, érző, szerető emberiséget kialakítani.

Ráadásul nem is biztos, hogy a levelek írója olyan, amilyennek a levelekből megismerszük. Nyilvánvaló, hogy az ügyes hódító igazodik a meghódítandó alany felfogásmódjához, nyelvéhez, stílusához. Hiszen elég nehéz megszerezni azt, akinek természetével éppen ellentétben állunk. Tehát a legelső feladat: fegyvereidet hangold az ellenfélhez, írd a nyelvén, használd a neki tetsző képeket, szavakat. Mutasd fel azokat a tulajdonságokat, melyek szerelmednek leginkább tetszenek! Ezt nagyon jól tudta Heine is és Bajor Gizi is; miért ne élt volna vele.

Egyébként izetlenség is ez a kötet. Izetlenség, mert nem szolgál semmit. Még azt sem, hogy közelebb hozza íróinkat az olvasótáborhoz. Különösen az írókat, költőket nem kell ilyen módon olvasóközönségbe hozni, hiszen valamennyien nyilvánosan publikálták szerelmi érzéseiket. Minek az olvasók orra alá nyomni azokat, melyeket nem szánt a nagyközönségnek? Az Új Írás glossza-írójának nyilvánvalóan nincs igaza. Nem kapjuk ki az olvasók kezéből Ady nagyszerű, egészséges erotikumot árasztó költeményeit, inkább kezébe adjuk, hogy magánlevelezése helyett azokból igyekezzen a költőt megismerni. Miért harcolnának az Óda örökszép sorai, nagyszerű szerelem- és világnézetmegvallása ellen? Inkább azt olvassa az ifjúság, mint az Új Írásban közzétett József Attila-Vágó Márta levelezést. Bosszantó volt látni, hogy az Óda József Attilája milyen esetlenül bukdácsol azokban a levelekben: nyilván idomulni akart a nagypolgár Vágó Mártához, stílusához.

A bevezető szakaszban kegyeletsértésről beszéltem. Szinte látom némelyek arcát, mikor műfelháborodottan tiltakoznak ez ellen a megbélyegzés ellen. De szívesebben nézném az arcukat akkor, mikor publikálva látják néhány levelüket. Talán éppen azokat a szerelmes leveleket, melyeket szívesen elégettek volna már régen (s talán már el is égették).

F. Kovács Ferenc

PÁRBESZÉD

EGY HANG A RÁDIÓBÓL: »A tervek szerint november 2-án kezdik forgatni a Hunnia Filmstúdió „Miért rosszka a magyar filmek?” című új produkciójának felvételeit. A forgatókönyv Csúrká Istvánnak az Új Írásban megjelent azonos című novellájából készült. A satirikus, vidám történet egy készülő film forgatását kíséri végig, s bemutatja, hogyan lesz egy társadalmi drámaként induló filmből végül zenés, táncos revü. A filmnek több mint 60 szereplője lesz.«

AKI VISSZABESZÉL (naivan odalép a rádióhoz, halkra állítja a hangerőszabályozó gombot, s imígyen szól): – Tisztelt bemondó elvtárs! Legyen szíves, forduljon hátra, és szíveskedjék amaz irányban bemondani a következőket. Mindnyájunk előtt közismert dolog, mármint a szerény mozi-

jegyváltó közönség, valamint a rádió- és televízióelőfizető honpolgárok előtt, hogy a földkerekségen évente kereken 3 ezer filmet készítenek. Tudjuk azt is, hogy a magyar filmgyártás évente megtervez mintegy húsz filmet, el is készít 14–16 darabot. Így tessék mondani; darabot, mivel mi nem mindegyiket nevezzük alkotásnak. Nyilvánvaló előttünk az is, hogy olcsóbb dolog szonettet írni, mint filmet készíteni. A pénzt az állam adja, tehát *mi* adjuk; világos, hogy meg kell nézni; mire adjuk. Mi is megnézzük utólag, mi, munkások, parasztok, értelmiségiek, egyebek, hogy mire adtuk a pénzünket, de nem egyszer már nem is vagyunk rá kíváncsiak. Mert annyira és annyian megnézték, akiknek ez a tisztuk és sorsuk, hogy a filmekből már kimarad mindaz, ami miatt nekünk érdemes lenne megnézni. Olvastuk aztán újságban azt a hírt is, hogy például Fábri Zoltán filmrendezőnek nemrég négy érdekes és neki tetsző forgatókönyve volt, viszont egy ötödiket bíztak rá, forgassa le. Tessék továbbítani: a mozinéző honpolgár szeretné érteni, hogy például egy olyan filmrendező, aki a „Körbinta” című filmet meg tudta csinálni, és Brüsszelben a nagy szavazáskor szavazatot is kapott, miért nem tudja megmondani, hogy melyik forgatókönyvből tudna ő jó hasznos, művészi filmet készíteni? Mert ezek szerint a filmrendezői szakma akkor olyasmi, mint mikor valakit megtettek magyar kir. közjegyzőnek, akárhogy is csinálta, azt csinálta, amit elétek, holtnapjáig. Mert mi azt hisszük, hogy a filmrendezés *művészet*, amivel lehet világhírnevet szerezni, de meg is lehet úgy *bukni*, mint a mi tsz-elnökünk, akit most váltottunk le a közgyűlésen, s besoroltunk malacfiázató-segédnek. Olvastuk, hogy a stúdiócsoporthok *önállóak* lettek, maguk döntik el, mit filmesítenek meg. Erre az egyik csoport, a *Fejér Tamásé*, mindjárt bevásárolt, s megfilmesíti azt a pamfletet, amit filmgyári közös munkálkodásukról írt egy belső filmíró. Tehát nem a „Körbinta”, a „Hamu és a gyémánt”, az „Iván gyermekkorá”, a „Kopár sziget”, vagy mit tudom én, melyik film után következő nagy film forgatókönyvét veszik elő, amit évek óta sugorognak, várva a „tisza égbolt”-ra, nem, hanem egy pamfletet a szakmáról. Közben, kérem tisztelettel, a televízió megcsinálja a „Honfoglalás”-t, ami érdekel bennünket, amit vitatunk meccsen, odahaza, cigarettaszünetben, a dülödtben, arról nincs film, vagy ha van, az csak olyan *idegsokkos*, kérem szépen, mint az az öntözéses film volt. Dehogy akik nem szakadtak meg a Hunniában a jó filmek gyártásában, azok most magukat figurázzák ki drága pénzen, az, kérem tisztelettel, olyan, mintha mink, férfiak röpgyűlésen arról számolnánk be, hogy „*Miért kielégítetlen a feleségem?*” Csakhát, mi mozijegyvásárló honpolgárok, ilyet nem csinálunk. Az ilyesmi nem a nyilvános önkritika kategóriájába tartozik. Az ilyesmiről *hallgatni* szokás. Inkább nekigyürkőzik a férfi, és... – Szóval ezt tessék megmondani... (Kíváncsian felerősíti a rádiót.)

MÁSIK HANG A RÁDIÓBÓL: *Tánczenét közvetítünk. Első számunk: „Ne legyen túlbeves, bisz úgy nem érdekes...”*

AKI VISSZABESZÉL: Igen? Csak türelem? Jó. Majd nézzék meg a látogatói statisztikát féli év múlva!

Varga Imre

JUGOSZLÁVIAI CSÁRDÁSDALOK

Nótás ifjakkal ismerkedtem meg a nyáron. Jugoszlávia északi csücskéből jöttek, a baranyai Kopacevo (Kopács) községből való paraszt ifjak voltak, 17–20 évesek. Tengerparti nyaralásra mentek.

A boszniai-hercegovinai hegyek között döcögött velünk a keskenyvágányú vonat. Útközben sokat daloltak. Föltűnt, hogy mennyivel több csárdást énekelnek, mint hasonló helyzetben a hasonló korú magyarországi ifjak szoktak.

– Honnét tanulták a sok-sok jóízű csárdásdalt, amit annyira jól esett nekem – a messzi idegenben – órákon át hallgatni? Vass Gábor ifjúval hosszasan beszélgettünk, és azóta is levelezünk. A csárdásdalforrásaitak érdekesen mesélte el.

Körülbelül 25 csárdásdalt tanult az iskolában. Nemcsak a tanítójától az énekórákon, hanem egymástól is. Ezekben ráismerünk a mi énekestankönyveink kedveltebb dalaira, például: Tisza partján mandulafa virágzik, Által mennék én a Tiszán ladikon, Kocsik, szekér, kocsisán, A Vargák ablaka, Sárgát virágzik a repce, Megyen már a hajnalszillag lefelé, Szánt a babám, Már minálunk babám... Feltűnik Bihari másfélszáz éves kedves népdala, a Jaj de nagyon régen volt és soká lesz, de Chorin Géza 1930-as évekből való városi csárdásdala is; Sárga csizmát visel a babám, vagy a századforduló kedvenc „magyar tánc” dallama, az elpusztíthatatlan nagy verbunkos-ívelésű dallam, a Ritka búza... Egy iskolás szövegű is akad: Iskolában szívesen vagyunk. Az Úgy tetszik, hogy jó helyen vagyunk itt-tel zárul a sor. Valóban, – a magyar csárdásdal ápolása szempontjából – s jó helyen tanultak ezek a jugoszláviai magyar ifjak.

Három csárdásdalra emlékezik, amit hagyományosan muzsikálnak a kopacevoi lakodalmakon. Az egyik régi népdal, a másik kettő múlt századi; illetve századfordulói népies műdal: Ez a kislány

akkor sír, mikor koszorú van a fején, Szentirmay: Jaj de csinos menyecske lesz ebből a lányból, és Hoppe: Lakodalmom van a mi utcánkban...

Hűsz-huszonöt csárdásdalt tanult a téli és tavaszi bálokban. Ő maga is muzsikál, kottázní is tud. A bálakon tűnnek föl az újabb dalok, mint például a faluból elvágás népdali megfogalmazása: Nem akarsz a kis falumban asszony lenni, vagy a mostanában feltűnt népies csárdásdal: Házasodni akarok, olyan asszonyt akarok... De zengenek a régiak is, mondjuk az olyanféleregiek, amelyeket az 1914-es világháború katonái is daloltak már: Márványkőből van a Tisza fenéke, Ennek a szép barna lánynak dombon van a háza, Alma a fa alatt, Fehér szőlőt nem eszi meg a darázs, továbbá a századforduló népies műdalai, például Dóczy: Nádfedeles kis házikóm, Szentirmay: Kis kendő, nagy kendő, Fejér: Szép asszonnak kurizálok, Lányi: Minek a szöke énnékem, Kádas: Kék a búzavirág, Dankó: Budapesti Duna parton Béla cigány muzsikál. Ez utóbbi eredetileg hallgató volt, és a hódmezővásárhelyi Cutor Béláról szólt. Baranyában csárdás lett belőle, és budapesti Béla cigány... Budapestről jutott el hozzájuk az utolsó 15-20 évben, feltűnt, divatos népdalunk: Mához egy hétre már nem leszek itt.

Egyébként a noviszádi rádiót hallgatják leginkább, és abból körülbelül 10 dalt tanult mostanában, még pedig ilyenfélét: Bor, bor, bor, Tizenkettő, tizenhárom, tizennégy... Ezt a két dalt a rádióban népszerű Moholi Lakodalmos című falusi közvetítésből tanulták. Egy régít is tanult onnét: Vékony héja van a piros almának, és egy egészen újat, ami ma a legnépszerűbb a faluban: Az én apám olyan volt, hogy a szép lányt meg a bort igen nagyon szerette. A kezdő-sorból kitűnik, hogy ez egy nagyívűlésű, sokszótagos új szerzemény, kellemes dallam, humoros szöveg. És hát új! A szerzője egy bácskai muzsikusanító.

Végül az öregektől vajon mit vesz át az ifjúság? Szemérmesen bevallja, hogy van már kedvese, és sok téli estét töltött el náluk a barátaival. Muzsikáltak, énekeltek, és tanultak néhány régi magyar nótát – még pedig a kislány édesanyjától, aki persze még nem is igen mondható öregnek, hiszen 50 év körüli legfeljebb. Ezeket tanította: Hideg szél fúj, édesanyám adja ki a kendőm, Erdő, erdő, erdő, marosszéki kerek erdő... Csinálosi erdő... Lám, milyen messzire elnyúlnak ezek az erdők!...

Melyik csárdásdal tetszik mostanában leginkább? Erre is kissé pirulva válaszol, mert valahogy a saját érzéseit tükrözi, amit mégis jobb szeret a szív rejtgetni:

Van nekem egy szép szeretőm, ölel a pici kis karja.
Csókot adott a nevető pici kis pi-piros ajka.
Elnők uram, adja ki a cédulám, hisz alig várom,
Esztenőre, vagy kettőre ő lesz a pici kis párom!

Mintegy 100 csárdásdal került elő a jugoszláviai kopacevoi fiatalok emlékezetéből, mégpedig mindegyiket igen jóízűen, kedvvel fújta mind. Szép csokor ez! Szinte példaképp állíthatjuk az itthoni magyar ifjúság elé: annyit igazán illik tudni. De még fontosabb, hogy szépen és örömet keltően kell dalolgatni. Dehát hol hall manapság 100 csárdást a magyarországi utas, egy-utaztában?

Nem az ének-zene tanításunkban van valami hiba?

Volly István

MÉGISCSAK TOLVAI!

Az Élet és Irodalom 1961. évi 7. számában „Vigyázat: tolvaj!” címmel glossza jelent meg, s arról tudósított, hogy Kónya Lajos figyelmeztetésére összehasonlították a költő egyik régebben publikált versét Bencze Józsefnek a Kortárs 1960. szeptemberi számában megjelent versével és meglepő hasonlóságokra bukkantak. Figyelmeztetik „az ifjú költőt”, hogy „az irodalomban is van erkölcs – sőt jog is.”

Két héttel később a lap glosszaírója megint foglalkozik Benczével (9. sz.), hangsúlyozza, hogy „Bencze József esetében nem plágiumról van szó, mindössze egy gyengébb ellenállású költőről, aki egyelőre keresi saját hangját és élmény-kincsét, s aki élénken reagált egy Kónya versre, s annak egyes motívumai – nyilvánvaló, hogy öntudatlanul! – az ő versébe is betolakodtak... Ne mossuk el a határokat a költői utánérzés és az erkölcsi fogyatékoság között. Óriási a különbség.”

S két évvel később, 1963. április 21-én a Szabad Föld 9. oldalán megjelenik egy vers „Nyitány” címmel, „Bencze József” aláírással, amely mégis az „erkölcsi fogyatékoság”-ra bizonyíték.

Álljon itt „Nyitány” című versem, melyet nyolc évvel ezelőtt írtam, s mely két alkalommal jelent meg: Először a Somogyi Néplap 1959. április 12-i számában, majd a Somogyi Írásban 1961. júniusában; s mellette a Szabad Földben megjelent „változata”. Bencze mindkét kiadványnak munkatársa volt abban az időben, a verset minden kétséget kizáróan ismerte. Igaz, hogy Bencze mázolgatta, pofozgatta a verset, mégis a címen kívül négy sor teljesen azonos, két sorból csak a névelőt

hagyta el, s öt sorban egy-egy szót változtatott meg. Az ütem ugyanaz, a rímek kis híján teljesen megegyeznek.

Ebben az esetben világos, hogy Bencze nem a „saját kútfejéből merít”, sajnálatosan és közönvégyesen lopásról van szó.

Bertók László

NYITÁNY

*A vasúti töltésen,
poros talpfák hátán
mérícsnél két fiatal
tavasz fordulásán.*

*Kinyílt a messzeség,
bele kell csak nézni.
Sinre áll a karcsú lány,
egyensúlyoz – méri.*

*Sinre áll a fiú is,
kettőn áll a vásár:
megfogja a lány kezét
egy szívdobbanásnál.*

*Simogatja a mezőt
tavaszi szél kedve,
lelépnek a sin közé
egymásra nevetve.*

*Virágot lát a leány,
a fiú letépi.
Odaadja, ha a lány
'csókkal fizet neki.*

*Messze néz a szív, a szem,
egy vonatot várnak.
Ha berobog, nekivágnak
a kerek világnak.*

1955.

Bertók László

Megjelent a Somogyi Néplap 1959. április 12-i, majd a Somogyi Írás 1961. júniusi számában.

NYITÁNY

*Vasúti töltésen
síró sinek hátán
kattog két kicsi szív,
úgy viszi a vágány.
Kinyílt messzeség
bele kell hát nézni,
sinre áll a kis lány,
egyensúlyoz, méri.
Sinre áll a szívem is,
kettőn áll a vásár,
találkozik álmunk
egy szívdobbanásnál.
Simogatja a mezőt
virágos szél kedve,
szaladunk mi boldogan
a napba nevetve.
Távolban a két sin
együtt fut a nyárba,
mint robogó vonat,
közös boldogságba.*

Bencze József

Megjelent a Szabad Föld 1963. április 21-i számának 9. oldalán.

SOMLYÓ GYÖRGY: A KÖLTÉSZET ÉVADAI

Nem tudom, hányan leszünk kritikusok, akik Somlyó György tanulmánykötetének végigolvasása után kellemetlenül érezzük magunkat. Én magam titokban remélem: a szégyen érzésében, pontosabban átérzésében nem állok majd egyedül. Úgy vélem, a „hivatásos” kritikusok jórészt ráfér már a rendíthetetlen önbizalom megingása – nem látni ugyanis, hogy kritikánk egészének bajaiból ki miért vállalja a felelősséget, a stagnálás okaiból ki mit vesz a lelkére. Íme, itt egy költő, akinek e sorok írója csak kevés versét tudta megszeretni s aki szemléletének nagyvonalúságát, szuverénitását és mélységét csak a *Piero della Francesca*-val és az ezt követő nagyívű versekkel bizonyította ellenállhatatlanul... aki most példát mutat nekünk a lobogó ügyszetetre, a vállalkozások szellemi fedezetének megteremtésére, az elfogulatlanságra, a *magátólértetődő* bátorsága. Belső biztonsága, okfejtésének lendülete akkor is lefegyverzi az olvasót, ha nincs mindenben igaza. Vagy ha egyáltalán nincs is igaza. Tévedéseire, olykor kissé kontúrtalanul sodródó téziseire nem lehet diadalittassan vagy fölényeskedve rácsapni – ezek leírásához is van elegendő oka. Olyan vitapartner ő, aki rendkívül okosan választotta meg alapállását, egész érvrendszerének kiindulópontját: hadat üzent mindenfajta korlátoatlanságnak, vakbuzgóságnak, doktrinárságnak, elvi és gondolati kényelmességnek. Írásait fel lehet fogni becsvágyó versenyműveknek is: a marxista kritikán *belül* hogyan lehet érvényre juttatni az egyéniség elevenségét, mozgalmasságát úgy, hogy mindez mégse menjen a bizonyítandó elv, állítás tisztaságának, precizitásának rovására. Vállalja saját szubjektivitását, de sokkal kiműveltebb, semhogy szubjektív *akarna* lenni. Szenvedélyesen hisz abban, hogy amit ír, fontos irodalmunk dimenziói kitágításának szempontjából. Szenvedélyes makulátlansággal ír, mert a kifogástalan irályt az értekező próza minimális követelményének, alapföltételének tartja.

A kötetéről kialakult benyomásaink közül az első: Somlyó György színes, kellemes, szeszesszerűtlen érelet ki az elmúlt pár esztendő során – s a műfajon belül rengeteget fejlődött saját régebbi kezdeményezéseihez képest. A második benyomás, amely az elismerés szíves szavai után a feszült figyelmet kényszeríti a méltatóra: Somlyónak van koncepciója, van ügye, emellett választott feladatainak kibogozásában tisztelendő lelkiismeretességet mutat. A koncepció lényeges ismeretű jegye: tartunk lépést a világirodalommal, keressük meg a vezérlő csillagokat az egyetemes költészet, a világlíra oszlatlan egén. Az ügy: a hozzájárulás a művészet, jelesül a líra, végső soron a művészeti közizlés okos, nagyvonalú korszerűsítéséhez. Somlyó György egész eddigi pályáját ez a sokoldalúan tornáztatott becsvágy jellemzi s úgy gondoljuk, hogy e becsvágnak a jelen esszé-sorozattal felelt meg a leginkább. Lelkiismeretességét bizonyítja, hogy nem hagyatkozik mondatai ruganyos írásmására – ha kell, filológus, ha kell korrekt verstudós. Széles körből veszi érveit és példáit. Nemcsak értesült – tájékozott is, s ez előnyösen különbözteti meg sok gyakorló kritikusától. Amikor kritikai gyakorlatunk számára ellenszenves jelenségekről ír, gondoskodik arról, hogy megnyilatkozásai ne tűnhessenek csupán csak személyes érdekűnek: egész sor remek idézetet vonultat föl a maga igaza mellett a klasszikus kritikai hagyatékban Diderottól Aragonig.

Minden rendben van hát? Somlyó minden érnye ellenére is ki kell mondani: tanulmányai megvesztegetőek, de gondolati alapvetésük nem egészen szilárd; s egyáltalán: a meglepő ötletek, a fortélyos bravúrral táncoltatott mondatok, az olvasót bűvölő hasonlatok és asszociációk nem szerveződtek új nagy gondolatokká. Igazából Somlyó deskriptív alkat: nagy beleéléssel, gyengéd ott-honossággal jellemez, portréi remek ecsetkezeléssel készültek – ám kedves költőinek költészettörténeti jelentőségét, korszakos vívmányait korántsem állítja az olvasó elé pregnánsan, félreérthetetlenül. Módszere végül is az igényesen felfogott impresszionizmus marad, amely nem engedi meg az alkotó személyiség fejlődésproblémáinak felvetését, az eszmei pozíció és a művészi megismerés konkrét, adott társadalmi bázisának türelmes elemzését. Somlyó mintha félne, fázna világnézet, elviség érvényrejuttatásától – az elvi megalapozottságú kritikával kapcsolatban a merevség, a szeretetlenség, az akaratlan egyenlősítés veszélyei torlódnak fel benne. Jogos az a meggyőződés, hogy a „korlátok” pusztá méricskélése kicsinyes fontoskodás, ám ebből nem következik, hogy módszertanilag és etikailag elhanyagolhatónak egy bármily jelentős alkotó határainak, belső arányainak, reális gondolati súlyának fölmérését. Nos, Somlyó tanulmányai azért nem lehetnek teljesértékűek, mert a szeretet és a megértés jelszavával bár, bennük ő maga is módszerbéli-redukcióra kényszerül. Nem véletlen, hogy Aragon „Befejezetlen regény”-éről írt szép tanulmányában ez a gondolat marad kifejtetlen: „A Befejezetlen regény az ifjúság elvesztése fölötti fájdalom költeménye, igen, s az illúziók veszte fölötti

fájdalomé is. De egyben az eszmények megszerzésének költeménye. És ebben van szinte világirodalmi méretű újdonsága.” Egy későbbi passzusában Somlyó csak deklarálja, hogy a kommunista eszméről van szó, holott Aragonnál épp ez a korszakos diadal! A fejlődés világnézeti irányja elhanyagolhatóságának érzése magyarázza következő gondolatát is: „Minden igazán jelentős mű azért jön létre, hogy szerzőjét – és vele olvasóit is – átsegítse az élet valamely nagy megrázkódtatásán. Aragon *Befejezetlen regénye* arról vall, hogy óvta meg magát a költői – egy nehéz időszakban – az emberiségbe vetett hitének elvesztéséből. Ettől segíti megóvni olvasóit is.” Nem mindegy azonban, *bogyan* és *merre* segíti alkotóját a mű. Nem mindegy, hogy mekkora távlatot nyit előtte, milyen szintű összefüggés-látáshoz segíti! Somlyó gondolata további közelítést igényelt volna egész sor nagyon lényeges következtetés érdekében. Hadd mondjuk ki azonban azt is, hogy a marxista módszertani tudatosság sem eredményez *okvetlenül* olyan talpraesett, szép portrét, mint amilyent Somlyónak Aragonról nyújtania sikerült.

Somlyó György főként a francia líra nagy modern csillagaival foglalkozik könyvében, de ki-egészíti a listát a század olyan reprezentáns egyéniségének arcképével, mint Chaplin, Picasso – s a magyar lírából nagy problémaérzéssel nyúl olyan teljesítményekhez, amelyekkel a világ elé rukkoltathatunk. Be kell érnnünk a felsorolással: József Attila, Radnóti, Szabó Lőrinc, Illyés művészetéről e kötetben emlékeztessen emberi, emellett okosan kritikai mondatokat olvashatunk. A *költészet évadai* az utóbbi évek legolvashatóbb magyar tanulmánykötete – ennek kimondását a kritikus jó lélekkel vállalja. Mindenképpen komoly hozzájárulás az esztétikai-kritikai fogalmak, a hiteles mértékek tisztázásához – szerzőjének vélekedéseit, tündőzéseit általában a figyelemreméltóság szavával tüntethetjük ki. Az elején jónéhány kritikus indokolt szégyenérzését említettük meg Somlyó György kötetének elsorangú irodalmi színvonala, hatásossága, problémagazdagsága alapján. Nos, ez a könyv kritikusait – általában a mai magyar kritikát! – a benne felvetett problémáknak az eddiginél komolyabb vizsgálatára szólítja fel, sőt: kötelezi.

Horváth Zsigmond

GALAMBOS LAJOS: KESERŰ LAPU

Galambos Lajosról homlokegyenest ellenkeznek a vélemények. Volt kritika, mely Móriczhoz mérte – nem a törekvést, hanem a teljesítményt. Mások fanyar legyintéssel szocialista Croninnak minősítették. Aligha pusztán személyes vagy politikai elfogultság van emögött. A fiatal író valóban furcsa magafelédtséggel elegyíti írásaiban a friss és eleven megfigyeléseket és a kopott patronokat, a pártos szenvedélyt és a híg érzelmességet, a mélyebb hatásokat és a hebehurgya hatásvadászatot. A fenti párhuzamokat mégsem vehetjük komolyan. Cronin cinikusabb és raffináltabb volt, másrészt nemhogy túlértékelés, de sarkallatos tévedés Galambost Móricz mellé tenni, azaz realista írónak tartani. Az így vélekedőket nyilván írásaik külszíne, a bennük föltárló életanyag gazdagsága és érzékletessége, a heves társadalmi érdeklődés és tán néhány naturalista ízű epizód tévesztette meg. Ám amit Galambos csinál, az romantika a javából. A romantikus író is a valóságból merít, de hogy mit kezd vele, miképp szublimálja illúzióvá, ennek folyamatát és következményeit Gyulai Pál már alaposan föltárta a Jókairól szóló ismert kritikáiban.

Galambos is alig várja, hogy miután megismertetett egy valóságos társadalmi problémával, a kívánt megoldást hőseinek s önmagának mihamarabb előlegezze. Sőt, ennek elemeit ügyesen elhelyezze már a probléma kiterítésénél is. Ami akár jó szerkesztő készsége is vallhatna, ha nem egyszerűsítően le mindjárt az adott élethelyzetet. Sajnos, Galambosnál többnyire az utóbbi történik. Itt van mindjárt új kötetének címadó kisregénye. Megkapó, ahogyan az író Virrasztó Erzsikét, a hivatásáért lángoló tanítójelöltet újjára elindítja. Erzsit helyhiány miatt nem veszik föl a főiskolára. Ahogy bánatában hazafelé tart, s rádöbben, hogy otthon, talán az életben is fölösleges: tele van remek apró lélektani megfigyelésekkel. Találóa, mély együttérzéssel elevenedik meg a Virrasztó-család nyomott légköre, az anyagi gondokkal való reménytelen küszködés, a kiégett szülők esettsége, szálnalmas dicsékvése és önzése, a fölöslegesség, a tehetetlenség kínzó lelkiállapota. De ezután az írás mindinkább átcsúszik a téma illusztratív megoldásába. Sok, riportszerűen eleven és szenvedélyes részlet – egy mesterkelt, patronokra poentírozott cselekményre fűzve. Ersi segédtanítónak kerül egy falusi iskolába. A szerzőt mindinkább elragadja a hősnője iránti szeretet. De úgy emeli meg alakját, hogy közben környezetét a sárba nyomja. Nemcsak romantikus, de hiteltelen eljárás is ez. Ersinek egyetlen emberileg ép kollégája nincs. Csupa gonosz, rosszindulatú ember veszi körül, akik még a segédtanítóságot is irigylik tőle, vagy törtek, gyávák, meghunyászkodók. Oly éles, plakátszerű elrajzolásokkal, hogy létezésükben kételkedni vagyunk kénytelenek. Két évfolyamtársa közül az egyiket a sportegyesület nyomja be pedagógusnak, a másik unatkozó szépasszony, aki így akar megfelelő szeretőt szerezni magának, s autóval viteti magát a „helyszínre”. Nohis, épp pedagógusnak megy el az ilyen. Ami a faluból látszik, az is Ersi tisztaságának kontrasztjára hivatott. A gépállomás igazgatója szerelmi szempontjai szerint válogatja meg női beosztottjait, a téves brigád-

vezetője basáskodik a pedagógusok és nyilván az egész falu fölött. Mindezt betetőzi az iskolában kitört bortányt kivizsgáló központi kiküldött, aki ahelyett, hogy igazságot szolgáltatna a hösnőnek, unalmában elcsábítja. De még ez sem elég. Mikor az iskola öreg igazgatóját nyugdíjazzák, föltétlenül a csábítónak kell a helyére kerülnie, aki a kellemetlenné vált lányt mindjárt el is helyezi az isten háta mögé, egy tanyasi iskolába. Persze ennyi szerencsétlenséget és rosszindulatot ellensúlyozni kell valamivel. A szegény Erzi is megtalálja párját, természetesen egy családott férfi oldalán, akit otthagytott a felesége, s a történet végén Eriszel kéz a kézben elindulnak az emberibb jövőért folytatott harc nehéz útján, miután a szerző is végigjárta a hiteles probléma regényesség- és érzelmességét olvasztásának könnyebb útjait.

Galambos máskor is hajlamos az igazságot alárendelni a hatásnak. Ez már nem is romantika, hanem kopott filmdramaturgiai fogások alkalmazása. Demonstratív példa rá a *Tirpákok* című novella. Galambos szándéka itt is igaz és helyes: egy „baloldali elhajló” erőszakoskodásainak leleplezése. Cser László hiteles és meglévő típus, de Galambos belőle is plakátot csinál. Mikor a hős már teljesen elszigetelődött, rájön, mi a megoldás. „Fogadjanak be maguk közé” – kéri a „vén tirpákok”, a szövetkezet legtekintélyesebb tagját, akit mellel 6 üttött el az elnökségtől. Vajon mit tesz egy Galambos-hős, hogy befogadják? Megerőszkolja a „vén tirpák” lányát. Baloldali elhajlás a magánéletben. A főlháborodott apa persze bosszút áll. De nem első haragjában, hanem illőn kívárra, hogy a írónak ideje legyen Csere politikailag is leleplezni, a térsz-elnökségről leváltani. Most már szabad a vásár. A vén tirpák ekkor, fél éve elteltével bicskázza meg lánya csábítóját és a szövetkezet tönkrettevőjét. Persze Cser nem hal meg azonnal, hogy módja legyen merénylője személyét elhallgatni és ezzel megtérését az olvasónak bebizonyítani.

Magától értetődik, hogy a hatáskeresésnek ezek a módjai visszahatnak az ábrázolt problémára is. A kötet legbátrabb, legkeményebb írása a *Jobb emberek vakációja*, döbbenetes beszámoló három elfajzott vidéki funkcionárius dárídójáról. Az író szubjektív szándéka itt is vitathatatlanul elismerést érdemel. De a művészi bátorságot csak az eredmény mérheti. Galambos jogos főlháborodással sorjázza föl a néptől való elidegenedés riasztó jegyeit, de észre sem veszi a voltaképpeni problémát, hogy mi tette hőseit olyanná, amilyenek, miképp váltak a valaha becsületes munkások és szegényparasztok basáskodó ingyenélők. Csak éppen utalunk Móricz rokon-témájú *Lakomájára*: mennyire benne van minden magyarázkodás nélkül a dárídózó urak egész „gcenezise”. Pedig Móricz hősei úgy viselkednek, ahogy ez tőlük természetes, elvárható. A magukat kommunistának nevező funkcionáriusok dárídója annál inkább magában foglalja a „hogyan lehetséges ez” kérdését, az öreg térsz-parasztét, még a soffórét is, a főlháborodás néma megtestesítőjét. Amint a soffór csak belül háborog, az elbeszélő sem jut el a diagnózisig, s be kell érünk az ábrá vá egyszerűsített igazsággal, hogy vannak jó és rossz funkcionáriusok, ami tételnek romantikus, ábrázolásnak zsurnalisztikus. Riportnak „kitalálás”, novellának érleletlen ez az írás. A művészet ott kezdődne, ahol Galambos befejezi: „Vannak. Valahol ott van mindegyikük” – mondja róluk. S mert nem felel a miérre, ezt akár végzetnek is hihetjük.

Az *Orosz asszony* nagyvonalúbb és magasabb igényű írás az előzőknél. Ebben a kisregényben az író egy fiatal magyar mérnök és orosz felesége szépen induló szerelmének megromlását követi nyomon. A férfi rajong Tányáért – mennyire igaz és meghatározó, amint napestig vár rá a könyvtár kapujában, vagy már itthon, mézeshetekben az almafa hegyibe mászik, hogy feleségének kedveskedjen! Galambos éppen ebben, az izzó szenvedély megjelenítésében, helyénvaló és tiszta romantikájú emelkedettségében tudja sugallni a későbbi drámát. Tányának, az orosz asszonynak a hazaváltás nehéz stációit kell végigjárni, bár mindenki a legnagyobb szeretettel és megértéssel fogadja. Bele is tudna gyökerezni az idegen, más-hagyományú környezetbe, ha a férje nem lenne értetlen és önző, elvakult szerelmében nem tekintené a maga kizárólagos tulajdonának Tányát. A probléma hallatlanul izgató. Ám, mint hőse, az író sem tudatosította eléggé. Tányá hallatlanul bonyolult emberi problémája leszűkül a fölöslegesség, elszigetelődöttség kérdéscé: arra, hogy Tányá dolgozni szeretne, a férje pedig nem engedi. Így az asszony származása merőben véletlen, járulékos elem lesz: a történet bárkivel megeshetne. Férjének vakságában is mind nagyobb hangsúly esik erkölcsi fölfogásának konzervativizmusára, kisszerű féltékenykedésére, s végül az igényesen induló kisregény eszmei rezüméjét tekintve alig különbözik egy, a női egyenjogúsítás akadályairól szóló Nők lapja-riporttól. Mindennek megvannak a maga elkerülhetetlen következményei a művészi ábrázolásban. A regény közepe felé szinte oldalanként, sőt bekezdésenként váltakoznak a szép, művészi megoldások és a sztereotip helyzetek véletlei. Milyen giccses Tányá bemutatkozása a fiú szüleinek. Anyósá, az öreg parasztasszony, „hamvasarcúnak” nevezi a lányt. „Hogyan óvjalak? Hogyan óvjalak mindentől, hamvasarcú, hogy olyan maradj, amilyen vagy?” Beszél így egy parasztasszony? Ezt követi a szép almafa-jelenet. Tányá túlradó hangulatú menekülését az éjszakai erdőben a férj eképp kommentálja: „Ennyik vagyunk: egyetlen sete lépés az öntudatlan ébredéstől az öntudatlan sírig. Lényegesek vagyunk-e a mindenségben, vagy csak mi magunkat tartjuk lényegesnek?” Ez a mélyértelmű bölcsesség tudniillik egy lélektani bukfcncet van hivatva eltakarni: a férfi alig várja, hogy megtudja,

miért maradt ki éjszaka az asszony, mégis elutasítja a magyarázatot. Tánya végül visszatér hazájába, s bár levélből nyilvánvaló a szerencsés befejezés lehetősége – ami persze nem javítana az eredendő probléma leegyszerűsítésén –: az író ragaszkodik a mélabús záróakkordhoz. A férj lehajtott fejjel ült, mint aki elpazarolta mindenét, s kifosztottan kell már bolyongania a közönyös nap alatt.” Mi, az olvasók is egy kicsit kifosztottnak érezzük magunkat.

Mindössze két írás akad kötetben, ahol csaknem zavartalan az örömünk: a *Legények* és a *Kék kenyér*. Ezekben igény és megvalósulás végre harmonizál egymással: ha az író belül marad az adott téma körén, biztonságosan és szépen ábrázol. A *Legények* Antal Ferije megkéseli társát, mert az kibeszélte a hűgát. A tett után még odaszól a hűgának: Csak húzigáltasd magad a legényekkel! Mire a lány kuncog: Ajjaj. Vagyis az áldozat nem hazudott, s Feri nem haragból, de egy hibásan fölfogott és fölforgatott világrend érdekében cselekszik. A befejezés merészen utal a técszen együvé került gazdag és szegények nehezen oldódó feszültségére. „Ott a faluban még mindig nincs béke? – kérdi a bíró. Antal Feri nem bánt meg semmit, s azt mondta: – Nincs kérem.” Ez minden nagyotmondás nélkül is a lényegre tapint. S a *Legényekkel* kapcsolatban már ki lehet ejteni, nagyon szerényen, mint mesterét, Móricz nevét. Szép írás a *Kék kenyér* is, egy elhagyott asszonyról, aki minden hónap végén a férje öltönyét viszi zálogba. De végül oly keveset kap érte, hogy a becsűs segítségére szorul – persze nem ingyen.

Merre tart Galambos Lajos? Tehetsége kibontakozása, vagy eltékozlása felé? Ez még újabb írásaiban sem dőlt el, mégis makacsul hiszek az előbbiben. Másképp egy szót sem lenne érdemes ejteni. Rá kell azonban szorítani magát a „kevesebbet, de jobban” önfegyelmére. Ezért pecézgettem a hibáit – amiket nem is kellett nagyon pecézgetni: eléggé szemet szűrőak. Viselje ezért a felelősséget az a lelkenkezés, mely tehetséges, de távolról sem kiforrott írásait érdemükön fölül magasztalta, nem volt hajlandó tudomást venni a bennük lévő komoly művészi fogyatékokokról, s ahelyett, hogy figyelmeztette volna a pislákoló írói öntudat veszedelmeire, minden kontroll nélkül utat nyitott átabotában megoldott műveinek. Ez öncsalás és porhintés, sokat ártott Galambosnak, nemkevésbé fiatal irodalmunk organikus fejlődésének. És elkerülhetetlenül kikényszerítette a hálátlan szerepet: Ein Mann muss Bluthund sullen.

B. Nagy László

CSANÁDI IMRE: ÖRDÖGÖK SZEKERÉN

I.

Csanádi Imre összegyűjtött versei most egy kötetben jelentek meg – 25 év, egy negyedszázad termése. Félig-meddig már egy életmű – mindenesetre több annál, hogy kezdetként, indulásként értékelhessük. Pedig sok szempont csábítana erre, és igazán szívesen tennénk – költészetében mindig inkább a lehetőséget, mint a megvalósulást éreztük. Többet mondhatnánk azzal: mi lehetne belőle – mint azzal, hogy mi lehetett volna. Végleges-e ez a becsukódás, mi okozza, melyek a formái, tartalmi és főleg tartási, világnézeti (elsősorban nem politikai világnézetet értek itt) jelei?

A kötet csúcseit (igen biztató kezdet után) az *Erdei vadak, égi madarak* verseiben érzem. Kiemelték már (többek között Károly Sándor a Magyar Nyelvőr 1957. 2. számában, elsősorban Csanádi nyelvvel foglalkozó cikkében) verselésének tömörségét, a magyar verselés hagyományainak nyelvi-eszmei megőrzését – azt, amit Csanádira gondolva magamban a magyar vershez, népdalhoz-népballadához való hűségnek nevezek. Károly Sándor idézett, igen érdekes, és a nyelvi megjegyzéseknél jóval többet értő és értető cikkében a versformán túl jónéhány olyan mélyebb versalkotási tényezőt kimutat, amelyek ezt a hűséget bizonyítják (egy-egy sor lezártágának hasonlósága a népdalhoz, rövidsége, Aranyra emlékeztető tömörség, inverziók, közölés, stb.). Az Arany-Illyés vonalhoz való kapcsolódásra még számos példát találhatunk; ilyen mindenekelőtt a kötet kiemelkedő, legszebb verse, a címadó *Erdei vadak, égi madarak*. Az, ami ehhez az említett vonalhoz leginkább kapcsolódik: a vers tartalmi-formai puritanizmusa, tisztasága – mondanivalójában, és – mégegyszer – formájában is. Az egész vers ezt a végtelen tisztességet és tisztaságot árasztja, a hűséget – kihez is? A balladák szegénylegényeihez, betyáraihoz, ezek világához, valóságához. A ballada-tudó Csanádi ezt így fogalmazza meg:

Nézhesen tisztán, meg ne piruljon
miattam utódom
s melyből vétettem, nevemre a köznép
el ne komorodjon.

Egy mélyebb hűség üzentét is érezzük ebben a költeményben: az erdei vadaknak, égi madaraknak, egy ősbib, örökösebb, természeti világnak kötését:

Erdei vadak, égi madarak –
 eszmék, izotópok
 örvénylésében meghalljam mégis
 mint búgtok, sikongtok

s ennek a kötésnek morális tartalma, felhívása, az ebben a világban önmaga felismert felelősségére
 bízott ember magányos helytállása:

Erdei vadak égi madarak
 érjetek oly készen:
 szólít halálom: nyugodtnak találjon,
 eldőlni ne késsem.

Aranynál, és még Illyésnél is mennyivel keményebb, zárkózottabb hang – mennyire hiányzik minden személyes, lírai ellágyulás, megrezzenés, félelem. (Vessük csak össze Illyés régóta kísértő halál-témaival, ahol mindig is érezzük az egyéni tragikum tettenetét – hiszen ez a vers is lírai valóság, lírai program!) A végig nyugodt, pontos ereszkedő ritmus, a keményen metszett sorvégek, a kifejezések szemérmes, csak befelé világító tüze-fénye: mind ezt a mélységes befelé-fordulást, elzárkózást bizonyítják. Az idézett tanulmányban van egy nagyon figyelemreméltó részlete, melyben a szerző észreveszi Csanádi két sorának képszerűségében a metafora és a hasonlat teljes hiányát, tehát a tökéletesen tiszta, szikár költői megjelenítő erőt („Már a ködön átszillan a dér – gyenge nessel pereg a levél”). Ez a puritanizmus, tisztaság lesz azonban később megköthetője is ennek a költészetnek. Csanádi költészetét át- meg átjárja a népdalok, népballadák formájával való telítettség – nála következetesebben mai költészetünkben alig használják a magyaros versformát. Szidja is egy versében a jambust!) Ha azonban végiglapozzuk kötetét, csaknem minden formája megtalálható sémákra épül, kis fáradsággal valamennyi versében megtalálható a megfelelő népdalformáció. Hol van verseiben az új, hol van forma-teremtő ereje? Érezhetően visszafogott, visszafojtott, mint ahogyan a kép-alkotó szabad szárnyalást is tudatosan nyesi vissza. Az új formák életrehevítéséhez nincs ereje? Nincs elég szenvedélye? Vagy talán nem is akarja, mert tudatosan korlátozza mondanivalóját? Az bizonyos, hogy verseinek érzelmi töltése csaknem mindig az indulat, vagy a lemondás – két olyan tartalmi elem, amelyek kifejezéséhez tökéletesen alkalmazkodik a soronként-strofánként lezárt, mindig ereszkedő ritmusú, tehát mindig befejeződő, semmibe szálló, elfüstölő magyar versforma. Arany, Illyés igen, de Csanádi új formát nem alkot, képeiben is még inkább, még szemérmesebben „fogott”; – hanem – s itt kapcsolódik mégis ehhez a költői vonulathoz –; átlép valami gondolati, s ugyanakkor epikai kicsengésű költészetbe. Az az érzésünk, hogy Csanádi sohasem engedi meg a versnek, hogy az alkotót felszabadítsa, nem engedi, hogy réssé váljék, amelyen keresztül fájdalom, keserve kiömlhet. Tartalmilag pedig egyre inkább csak ez a fájdalom, keserűség kap hangot, s egyre ritkábban olyan mély-szépségű, formailag is olyan bravuros skálán, mint például a *Szüret múltán* című, 1957-ben írott versben:

Hideget fújnak a felhők,
 feketéll velük az égbolt,
 nyugtalan, tömör bikákként
 sikongnak szívtepő tébolyt.

Dagadnak rozoga dongák,
 szesz sziszeg hánytorgó muston.
 Homlokán vér-mocskos repkény,
 alszik a gyönyörű isten.

A maga-vállalta felelősség fogná vissza Csanádi szavát, vagy a lassú belefásulás, lemondás? Egyre ritkább az olyan igazán „csanádiasan” szép vers, mint az *Erdők és vizek*, amely természet-szerűleg, sugarasan előre-néző, bizakodó is:

Alföld, Alföld, ébredő föld,
 Alföld, erdők és vizek,
 tavad harsog a jövőből,
 zúg terebély tölgyesed.

Bizonyos, hogy a költő minden kritikusanál sokkalta jobban érti művét – így hát versekről szólni nyugodt lelkiismerettel csak az olvasókhöz lehet, s szinte nevetséges minden olyan

kritika, amelyben a tanácsadásnak csak nyomát, halvány árnyékát is érezhetjük. Szent György maga találta meg sarkányát – és talán nem is minden költőnek kell megvívni a sarkánnyal, s olyan is van, aki némává sérül a harcban. Csanádi azt írja (valószínűleg némiképpen sértetten) *Fejfa* című „irodalmi dohogásában”:

Kortársi közönyben verseim nyugosznak –

NEM IGAZÁN JÓK
ÉS
NEM IGAZÁN ROSSZAK

Vannak azonban közöttük megrázóan szépek, s ami ennél is fontosabb talán: emberileg igazán tiszták. Ez a tisztaság olyan vonzó, amelyhez hasonlót ma nem nagyon találhatunk. Ez a tisztaság talán még az elszoruló, elnémuló torok fájdalmát is megéri.

Beney Zsuzsa

II.

Negyvenes éveibe fordult pályatársai közt aligha van még valaki, akinek eddigi java termését időbeli sorrendbe rakni, egy kötetbe foglalni annyira indokolt és sürgető lett volna, mint Csanádi Imre esetében. Már első könyve, az 1933-ban kiadott *Eszteendő terhével* is tizenhét év adósságát igyekezett törleszteni. A késve megszólalás óvatossága okozta, hogy a magáratálalás erőteljes hangjával nagy feltűnést keltő második kötet, az 1955-ben *Erdei vadak, égi madarak* is jókora pótlást adott még a kényszerűségből hordozott „eszteendő” terhéből”. S végül most a huszonöt év költői munkáját további kiegészítésekkel összegező gyűjteményben meglepetve látjuk: a versek csaknem fele 1945 előtt íródott.

Ha végigtekintünk ezen a rekonstruált, részeivel immár szervesen egymáshoz illeszkedő költészetben, az igazi meglepetést az időrendi arányok külsőségei mögött, éppen a váratlanul felbukkanó belső értékek, az alig ismert, alig méltánvult művészi dokumentumok hitele, s a kirajzolódó pálya egészének meghökkentő tanulságai szolgáltatják.

Csanádi a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején írt versei bárkit meggyőzhetnek: ezeknek a – szokásos ifjonti zsongókra alig emlékeztető – férfiasan érett írásoknak a háború előtti magyar költészet Babbitól Illyésig, és Kosztolányitól Erdélyig terjedő mégoly gazdag mezőnyében is saját színe, rangja lehetett volna. Mi, egy évtizeddel fiatalabbak, akiknek szellemi tudatosodása csak a háború után kezdődött, még többet mondhatunk Csanádi korai verseiről. Mártírtagédiák megrázó öröksége mellett bennük maradt meg leghívebben az általunk is megélt háború országos katasztrófája. Ifjúságuk szerint legfogékonyabb kortársai: Benjámin, Pilinszky, vagy Rákos Sándor talán mélyebben szenvedték az üzöttség, kitaszítottság személyes élményét, de nincs még valaki, akin olyan sokféle módszerességgel tiportak a történelem hernyótalpai, mint rajta, aki ennyre bőrén tapasztalhatta egy nép megaláztatásának kínjait. Gondoljuk csak végig a fiatalember sorát, aki a Győrffy kollégium lehetőségei, a parasztból értelmiséggé válás igényeihez méltó életformája helyett kaszárnnyak lélekölő világába jut, s frontra szánt áldozatként járja a megszállás, az elhurcolások és menekülések, a „lángban forgó napok” és a „fasizmus karneváljának” poklait, hogy végül szökött katonaként több évi fogság legyen osztályrésze. Ilven évtized után csoda-e, ha az elmúlt tizenöt év hányattatásai is jobban megviselték őt, mint néhány szerencsésebb társát. De mivel a gyötrelmek árán művei jövőjét is megváltotta, úgy vélem, ha kései korok nemzedéke kíváncsi lesz még, mit élt át, hogy érzett, gondolkodott Magyarországon, századunk derekán a „népségből kilábalt nép-fia”, az *Ördögök szekerekén*-ből olvashatja majd a legalaposabb, legmegbízhatóbb választ.

A kötet elején levő ifjúkori versek egyik feltűnő tulajdonsága, hogy kifejezésben, formában tiszták, metszően pontosak. A Nyugat-korszak mesterségbeli eredményeit magáévá tett 18–20 éves költő ép oly könnyedén vágja szonettbe, mint ahogy klasszikus, veretes mértékre is virtuóz leleménnyel igazítja mondanivalóját. A nyelvi fordulatokban, a szavak eredetiségében, dinamikájában már ott érezzük a későbbi Csanádi Imre saját hangját, egyéniségét. („feszlegetnek a lomha vitorlák”, „a hold alabástrom sarlaja...”, „hibogó szekerek”, „lelkek pirkálója a halál.”) S feltűnő még, hogy nemcsak a zamatos új kifejezések, de a paraszti, természeti élet tárgyi világa is milyen gazdagon árad bele a korai költeményekbe. Mindez nem valami elvont irodalmi népiesség hatására, saját hajlam és tudatosság jegyében történik. A formailag markáns megnyilatkozásokban mindenütt kemény tartás, éles hang, plebejus indulat érződik. Az *Elégia esti porban* c. egyik legszebb ifjúkori vers például tele van villámló erővel, feszültséggel, a pöffeszkedők iránt társadalmi dühvel: „... jobb ha nem is látsz, mert szemed első póre szavára / ostorcsapta szemem szikrázva, lobogva felelve.” A barbár, önmészítő lázadozás mindinkább megleti tárgyát, mint például a vitriolosan

gúnyos *Segédjegyző* c. versben, sőt Petőfi, Illyés bátorságával a népharag ilyen sistergéseit is le meri jegyezni: „Ki kőne irtanyi az urakat!...”

Bárhogy mélyítsük, finomítsuk az elemzést, a kötet első ciklusaiból kétségtelenül kiderül, a Vértes aljáról származott Csanádi Imre bizony nem a „nagy könyvben” annyit hánytorgatott meditatív pannón költők utóda, sokkal inkább a nyakas sárréti prédikátor örököse, aki percre sem tudja feledni közösség iránti felelősségét, aki nem megy el szótlantul semmiféle ámitó, vagy mételeyező gazság mellett. Fonák helyzetét fölismerve a karpaszományos tisztjelölt törvényszerűen jut el ugyanoda, ahova Illyés híres disztichonjában:

... Lettél, ami vagy,
meghatároz, mint termést fája, multad.
Határozd meg, ha van erőd, mivé légy!

Ebből a kiindulásból magyarázható az 1944-ben írt versek lobogó hevű tiltakozása, bátor és konokon elszánt antifasizmusa. Jó tudni, hisz oly kevés szer emlegetik, hogy a népi értelmiség fiataljai közt voltak, akik ebben az időszakban is józanul tájékozódtak, világosan és körültekintően fogalmaztak. (L. az *Egy frontra-indítandó dunántúli tünődése* c. verset, vagy a *Fasizmus karneválját*-t, melynek indulatos, félelmetes víziójához hasonlót csak Martyn Ferencnek a náciizmus elleni rajz-sorozatában ismerek.)

A fogság, a megtevédt ország bűnét magára vevő zord tanulság után hazatért költő még újra és újra nekirugaszkodik az 1944–45-ös élmény megírásának. A *Szökött katoná* és a *Lángban forgó napok* töredékes voltukban is mutatják a vállalkozás rendkívüli értékét, az elvetéltségben, a szét-daraboltságban is imponáló monumentalitást, ahogy az átélt háború összefüggő lírai freskóját meg akarta teremteni. A *Lángban forgó napok* részleteiben először használ Csanádi oldottabb, némiképp a *Helység kalapácsára* emlékeztető egyenetlen versformát. Ez a zaklatott, szaggatott, nekifeszülő, elernyedő hanghordozás még csak fokozza a földidézett emlékek hitelét. Az élmény közvetlen frissége láttatja velünk egy történelmi korszak dokumentumokkal fölértő képeit. Igen, ilyen volt a nyilas világ Győrben, így rabolt a német, így vonultak kettős házatlanság átkát hordozva a bukovinai menekülők, így bukdácsoltak a csordaszám hajtott lantszárvú tinók. Lesz-e majd valaki, aki ezt az élménykört Csanádinál teljesebb művészi egységbe foglalja? Sorsszerűnek érzem, hogy belőle sem futotta többre, s egész híján el kell fogadnunk a töredéket, úgy, ahogy a kiásott torzó is híven jellemezhet valamely elpusztult várost.

*

Igazi költői magáratallálását, „másodvirágzását”, ahogy a vonatkozó ciklus élén találóan jelzi, csak első kötete megjelenése (1953) után érte meg Csanádi Imre. Az *Erdei vadak, égi madarak* új termése láttán minden hozzáértő megéreztte, hogy írójában az 1945 után töretlen lendülettel indult legjobb fiatal költőknek rangbéli versenytársa támadt. Már akkor észrevehetjük, amit most az egész *Ördögök szekerén* bizonyít, a költői nyelv gazdagítása tekintetében Csanádi jelentősége leginkább Nagy Lászlóéhoz hasonlít. Nyilván sokan sejtítik, de határozott nyíltsággal még nem mondták ki: a kortárs költészet nyelvezetébe, hangzásának zenéjébe ők ketten hoztak legtöbb új szint, erőt, dinamikai feszültséget. Olyan eredendő készséggel rendelkeznek, amelyet könyvből tanulni, ügyes kifundálással pótolni nem lehet. S éppen amiért nyelvalkotó képességük gyökerekből táplálkozó, szerves valami, hetyke merészségük mindig összefér a nyelv organikus természetével, nem tesz rajta erőszakot, nem metszi át eleven ágait, csak olyképpen, ahogy oltáskor szükséges a termés nemesítésére, serkentésére.

Kettejük közül Nagy László az ösztönösebb, forradalmibb újító. Már első kísérleteiben is a középkori magyar vers lapidáris-robosztus tagolása kísért. Később a délkelet-európai népköltészet belső lüktetését tudta új meg új intuitív formákban, a muzsikás szimetriák kerülésével is saját temperamentumához idomítani.

Csanádi ugyancsak a magyaros verselés híve. 1945-ben, Berdicsevnben, amikor Nagy Lászlónak még hírére sem hallhatta, így tagolja sorait: „Dél nyugat saika hördül, / csapzott arcunkba port vág, —”

Csanádi nyelvének igazi súlya azonban nem a ritmikában rejlik, hanem az egymáshoz rendelt szavak indulati feszültségében, sajátos inverzióiban; a verselés belső mágneses erővonalaiiban. Ezek mozgástörvényeinek pedig nincs más titka, mint amire Illyés figyelmeztet a „Költő nyelvről” legutóbb írt cikkében: „Nem írásmű az, amelynek a fölszíne, mondhatnám a bőre alól nem világ ki alkotójának homlokráncolása, szemszűkidése, de még karlendítése, lépésrakása is.” Nos, Csanádi verseiben mindigt ott érezzük az eleven mozgást, a nyers, de a forma kertébe mindig jól illeszkedő gesztusokat. A legszigorúbban kötött klasszikus metrumokban is (*Halottvirág éneke, Kalendárium, Régi jó tanító úr*) könnyedén szökkennek, forgalódnak, szinte ficáinkolnak a teremtő jókedv spontán gesztusai.

Mindemellett Csanádi inkább tudatos, fegyelmezett, mértékhez igazodó költő. A mértéket pedig, akár fölszabadító mestere: Erdélyi József, elsősorban a népköltészetben találta. Ugyancsak minden költőtársnál többet merített a magyar költészet élő és elfeledett hagyományaiból. (A régi magyar költészet legavatottabb ismerőjét irodalomtörténészek és akadémikusok benne tisztelhetnék, ha egyáltalán eszébe jutna valakinek e fölismerésből hasznot hajtani.) Már 21 éves korából való prózaversében (*Mennyei paradé*) visszhangzik a kálvinista magyar zsoltár archaikus fönsége: „A hold ragyogó, királyian tündökleles, teljes. *Regnál önmön dicsőségében.*” A görög tragédiákat fordító olasz mártír költőt idézve a klasszikus örökség jogán, feszélyezettség nélkül írja le: „... morajlik messzünnen Euripidesz.” Az *Esti bazatérők* nemes realizmusa a *Családi kör* Arany Jánosának felel a Dunántúlról. A bukovinai asszony Csanádi versében is „síratozza” lányát, akár a csángó, székely balladákban. Népköltészet és költői hagyomány ilyen szerves áthasonítása mutatkozik az *Ördögszekér* c. vers lendületes-hajlékony sorpárjaiban, vagy a Berzsenyi-formát villogó tiszta látomással sűrítő *Hajnali káprázatban*, – nem is szólva az eredeti XVI. századi nyelvet páratlan élet-erőre támasztó *Bornemisza Péter* c. költemény verseléséről.

A népköltészetten és a régi magyar költészetten kívül még egy forrása, titka van Csanádi nyelvi frissességének: maga a természet. Hogy mennyire ismeri, mennyire nem szakadt el tőle a városban sem, bizonyosságul elég csak megfigyelni hányféle madár szól verseiben, s hogy ezek a madarak milyen karakterisztikusan, sohase az irodalmi szokvány szerint dalolnak. A gerle bulikol, a csókák csikognak, a fülemile csatinázik, „tyüühüöhö”, mondja a pipiske, „gülürü-giri”: füttyül a rigó. „Hrührü”, még az éjszaka tücskeit is hívebben zengeti. Csanádi zenei hangokra való különös fogékonyságát ugyancsak jól példázzák a *Karácsonyi pásztorok*, akik hosszú ökörszarvon túlkölgetve-tutulgatva így fújják: „stillutlullu”.

*

Az *Erdei vadak, égi madarak* értékeiről annak idején sok szó esett. Ma változatlanul megragad bennünket a címadó vers himnikus szépsége. S bárhol nézzük a környező strófákat, mitsem halványultak az efféle szuggesztív ragyogású sorok: „Ringnak a felhők gyöngyház-hattyai délnek”. Van azonban egy 1954-es vers, amit a továbbiak ismeretében különös szorongással olvasunk újra. *Kitérő* a címe, a tehetetlen hanyattatás, a társaktól lemaradás keserősége szól belőle:

Hát erre jutottál? nézed foga-hulló
ebként keserűen, mit tudnak a társak –
szégyelnek-e? szánnak? elzúgnak előtted,
téged kikerülnek: érzed, lemaradtál.

Jobb volna hisz erdön csörtetni mogorván,
megtépve kiülni egy árva oromra,
hogy még fölúvöltsd a csillagtalan égre
torkodba-gyülemelő farkas-zokogásod –

Annak idején úgy hitük, a helyére talált költőnek nem lesz oka többé a félrevetettség kudarcával küszködni. S ime nyolc évvel később a *Keserűdes* c. vers a kudarc bevallásának még önmargangolóbb, még illúziótlanabb hangján szól:

Mit szépitgeted? kihulltál,
lom vagy, padlásra szorultál, –
ezt érdemli a mulya.
Új szelek fújnak fölötted,
új kamaszok kiröhögnek, –
lettél „élve múmia”.

Nem kókler pedig, se kalmár, –
váltál (hitted) forradalmár,
legalábbis lázadó...

Kétkelkedhet-e valaki ez utóbbi sorok igazságában? Írójuknak mért kellett hát odajutnia, hogy következő versében már-már az utókor jóvátételében is kétkelkedik, majd meg vigyorgó koponyaként néz szembe a tragikomikus tényekkel, hogy félrepöccintik, fitymálják, elhallgatják egészen? Van abban valami kegyetlen determinizmus, hogy a jövőendő, melyre cikkem elején appelláltam, Csanádi Imre költészetéből nemcsak azt láthatja majd, milyen nehéz volt a háborúba zülött Magyarországon fiatal költőnek lenni, de a későbbi versek szikár gyötrődése, vadult keserősége, s közből a görcsös elnémulások arról is meggyőzhetik utódainkat, milyen nehéz volt itt, olykor

szinte lehetetlen a termékeny költőelődök méltó örökébe lépni. Csanádi sorsa nem átalánosítható, de nem is egyetlen példa az értékek közelmúlt-beli kallódására. S ha felelős szavú íróként társai helyzetét számbavéve így vallott: „... magát pusztítva-rágva / tengett-lengett a vakvilágba, / kárhozóban, nagyjából a java” – szavait senki sem utasíthatja el olyan felszínes ürüggyel, hogy mindez csak egy tépett érzékenység sötét kényszerképzelete volt.

Csanádit valójában minden sérülés, félreállítottság ellenére a társadalmi optimizmus rögeszmeje tartotta életben, az, hogy „használni tudnék!” s hogy „Nincsen pöröm a szocializmussal.”

Az *Erdei vadak, égi madarak* meredek íve a továbbiakban töredezettebbé válik. A várt lírai áradás helyett az utolsó évck mintegy nyolcvan új verséből minduntalan kihangzik a fanyar zokszó, a szarkasztikus öngúny, mégis nem egy pezsdítően eredeti, fiatalos lendületű kísérletre bukkanunk köztük. Ide sorolnám a *Pünkösdi pajzánkodót*, melynek Weörest idéző játékos-groteszk rigmusai bátor nyersséggel vegyülnek a mindennapi élet harsány színei. („...bányászgyerek jól keres / pláne ha baggeres...”, „...bámulj fatorony / megy a Mari motoron.”) Két hasonlóan improvizált, szeszélyes lüktetésű vers: az *Ünnepdelutáni rapszódia* és a *Reggeli rapszódia* még inkább elárulja az új társadalmi valóság iránti mohó éhséget. A változó falu világának képeit kevesen villantották föl ilyen fűszeres elevenséggel, ilyen hiteles költői látteletként. E versek formaalkotása is szokatlan lehetőségeket ígér. A többnyire zárt egységekben, szabályos szakaszokkal építkező költő ezúttal megbizonyítja: a spontán szabadvers törvényeihez is ért. Egyik későbbi, látszatra kötetlen versében (*Szorongás* a címe) olyan mázsás erővel feszülnek össze a szavak, úgy sűrűsödnek, ritkulnak a mágneses erővonalak, hogy a forma szabálytalansága maga is a művészi fokozás cszközévé, a véletlenek széttráthatatlan egységévé szerveződik.

Ami a líra gátszakadását illeti, az igazi zúdulással Csanádi továbbra is adósa önmagának. Érdekes megfigyelni, hogy Erdélyi, aki stílusa, nyelve puritán tisztaságával Csanádi egyik példája, lírikus természetében mennyire különbözik tőle. Az ő verseiben szüntelenül ott lüktet a gondolat-rítmusok magasra szított, lázas, a semmiből is dalt fogadó lihegése. Csanádi sokkal érdekesebb, súlyosabb alkot: – a népdalos könnyedéből ezért is tér vissza minduntalan a kemény-hangzós, páncélos metrumokhoz, a klasszikus verselés új, meg új virtuóz, modern levegőjű példáit produkálva. (*Gyermekörömök elégiája, Kalendárium, Vásárcsarnok* stb.)

Az itt és előzetesen tárgyalt okok mellett még egyet említhetnék, mely miatt nem tud Csanádi görcesten lírikus lenni: metsző iróniáját. Kevesen vannak így megáldva, megverve a gúny és öngúny racionalizmusával. Ám az indulat heve, a szellemesség féktelen kedélye szinte mindig átlobban a fanyar meditáción. Nemegyszer éppen azokat a Csanádi verseket érzem leglíraibbnak, melyekben az önmarcangoló őszinteség és a fájdalmas öngúny egymást izsítja. (*Komisz teleim elégiája, Burokrepszó*)

Különben pedig kár volna fetisizálni, valamifajta elvi föltételekhez szabni a tiszta lírát. A régi krónikás énekekre emléktetű Az 56-os évre c. költemény epikus felsorolásából bensőségesebb, igazabb vallomás szól, mint sereg hasonló témájú patétikus írásból, – épp úgy, ahogy az *Erdők és vizek* csatornák villámától hasogatott Alföldjének leírása is jóserejű költői látomássá teljesül Csanádi kezén.

*

A minap megjelent gyűjteményes kötettel párhuzamosan egyik folyóiratunk első lapjain ugyan-csak olvashattuk a költő markáns, lendületes új verseit. A valóságtól megittasult, a közösség gondjain, reményein erőre buzduló telt hang szól ezekből is. Kár, hogy nem kerülhettek be a kötetbe. Vagy talán ez az elkülönítés jelképezi: az „ördögök szekerének” lélektrázó, megaláztatásokkal kövezett útja véget ért, – egy izig-vérig szociális költő árvasága föloldódhat végre az emberek között? Merjünk bizni az ő hitével, úgy ahogy a Holdba csapódó Emberi Mű láttán biztatta magát:

Szurkos égbolton, gyűrűbércek ormán,
tündökölt mint egy Jelenés, suhogva,
Rothadás pangó Mocsarába vágott
csillag-erővel. –

Mást ha nem, példát, vigaszodra, láthatsz:
egyszer értelmet kap az érdem, egyszer
célhoz ér, burkát kirepeszti, egyszer
eljut a Földre.

Fodor András

NANDU

A Nandu azok közé a könyvek közé tartozik, amelyekről nagyon nehéz határozott véleményt, ítéletet alkotni. Élelátás és fölényes, biztos emberábrázolási készség párosul benne elnagyolt-sággal, önkényes cselekménybonyolítással és helyzetteremtéssel.

Főlényes és biztos az író emberábrázolása, ha Szentgály Ferenc grófot, a feleségét, vagy még inkább a gróf két gazdasági tisztviselőjét, Egerszegi és Szimics alakját tekintjük. Minden mozdulatukat kedvvel, a művész szenvedélyével kíséri nyomon, s amellet mindenütt érezni a rejtett ironiát, vagy a félremagyarázhatatlan ítéletet, hogy anakronizmusként élnek, élhetnek még itt és így a XX. században. Egyes helyeken szinte a pamflet határáig is elmegy. Jakab gróf (Ferenc gróf sógóra) és Fräulein Luise (társalkodónő és titokban a gróf – nem minden-napi módon megformált – szeretője) pedig már csaknem operett figurákká válnak...

Nos, ha ez és ennyi volna a Nandu témája, tartalma, minden rendben volna, mert Bókának szinte félelmetesen merész és következetes ebben a logikája, főlényesen pontos a megjelenítő ereje. A főtéma azonban mégsem a „kegyelmes” grófi-hercegi család élete és ámokfutása 1914-től napjainkig, hanem Déneskének – Kötni „baromorvos” kisfiának pályafutása, akit Ferenc gróf különös és társadalmilag szintén jellemző körülmények hatására örökbefogad.

Bóka László szereti a groteszk helyzeteket, el-lentétek görbétükreben nézni s megmutatni a világot, az embereket. Minden biznnyal ezért választotta most is témául ezt a meglehetősen sajátos, sikamlós társadalmi és emberi szituációt. – Kétségtelen, hogy az egészséges paraszti ösz-tönökkel, emlékekkel telt fiúcska belecsöppenése a főúri családba, már önmagában sok mindent felkavar, s egy kicsit görbétükör elé állítja az ottani életet. A cél azonban nyilván az, hogy eb-ben a görbétükörben az egész úri Magyarország kellő kritikát kapjon, másrészt ezzel párhuzam-osan valamiképpen kiformalódjon egy másik, egészségesebb világ, aminek érdekében kitör a forradalom 1919-ben.

Déneske mindenesetre kakukkfióka, idegen test marad ebben a családban. Csakhogy ez önma-gában nem sokat mond, hiszen egyébként fenntartás nélkül megszereti a grófot, „Ferenc-apat”, s Adélt, Falconieri olasz herceg gyönyörű felesé-gét, Ferenc gróf másik szeretőjét – messziről is imádja. Igaz, hogy ugyanezkor barátságot tart kertész Pistivel, aki vastagon megmondja véle-ményét a kegyelmes grófokról, Adél hercegnőről, meg mindenről és mindenkiről, amit és akit csak maga körül lát, de ez a barátság is olyan roman-tikussá válik a regényben, hogy semmi esetre sem lehet döntő jelentőségűnek tekinteni Déneske életében. Ehhez nem elég kidolgozott kertész

Pisti alakja, s a környezet, amibe Déneske rajta keresztül kerül. Mi hát az, ami Déneskét mind-inkább szembeállítja főúri környezetével? – Ta-lán a zene? Mert hiszen a grófot Déneske pa-raszti talpraesettségen kívül rendkívüli zenei ér-zéke kapja meg, azért fogadja örökbe. Talán a zene az, ami segíti? Talán ez változtatja Dé-neskét forradalmárrá?

Bóka rendkívül érzékletesen ír a zenéről – bár elég óvatosan, rapszódikusan és líraian ah-hoz, hogy szakmai kérdésekben elcsúszhatna. A cselekménynek ez a vonala eléggé motivált. Déneske nevelője, Leonhardt atya ugyan kiváló zenei képzettsége mellett papí korlátozottság-ban szenved, de ott van Krizosztóm atya. Ő túl-segíti minden nehézségen. (Mellesleg megjegyezve Krizosztóm atya felvilágosult, korlátlanul szabad, félcimtesen bizarr, furcsa, megszállott lénye a legfantasztikusabb s talán a legtorzóbb alakja Bókának.)

Déneske mindenesetre eljut a modern forra-dalmi zenéig – és furcsa módon ebből a vallá-sos-materialista-eklektikus összevisszaságból Dé-neske „forradalmár”-ként kerül ki 1919-ben – annyira, hogy a bukás után menekülnie, emigrálnia kell.

Ettől kezdve a regény már inkább csak váz-lat: képek, jelenetek felvillantása az utolsó, aránylag rövid s jelképesnek szánt Nandu című fejezetig. Ettől kezdve tulajdonképpen mindent az olvasóra bíz az író. Szó sincs tehát arról, hogy Déneskének, a főhősnek belső fejlődését tovább is nyomon követné, művészileg feltárná. Pedig, mint az előbbiekből kiderült, egyáltalán nem ki-alakult jellemről van itt még szó. Ha akarjuk hisszük, hogy Déneske olyan zenész lesz, akiről aztán iskolát neveznek el a felszabadulás után, de ha nem akarjuk, nem hisszük. – Ferenc gró-fot meg egyszerűen faképnél hagyja az író. Utol-jára Bécsben találkoznak vele egy kisvendéglő-ben, ahol felkeresi s hívja haza az ott éppen kisvendéglői zenészként működő Déneskét. De ez még a 20-as évek eleje. S hogy aztán mi tör-tént, legfeljebb a párizsi életből felvillantott ké-peket jelzik.

Röviden: a főhős fejlődését lényegében 1919-ig kísérjük nyomon. A társadalmi kép is eddig ele-mezhető a regényben, de furcsa módon az is a grófi oldalról. Az ironia, gúny mutatja, hogy az író a másik oldalon áll. Emiatt azonban, mivel a főhős Déneske és nem a grófi família, s Dé-neske fejlődését csak a grófi család kebelében láthatjuk, a regény kissé széthullóvá válik.

Az egységes világkép egyébként is hiányzik a regényből. Az író minduntalan elragadja a bohémia. Ebben aztán kedvére tobzódik. Nem mindennapi írói ereje viszont éppen ezeken az elragadtatott oldalakon, fejezetekben mutatko-zik meg igazán. De hogy mennyire nem ad egy-séges szemléletet, azt mutatja az egyes alakok formálása is. Kit szeretünk meg a regényben? Déneskét? – Talán. De érezzük felemasságát. – Furcsa módon megszeretjük azonban az egzal-

tált, extra Krizosztóm atyát, a félbolond Jakab grófot, Adél hercegnőt, meg kertész Pistit (bár Pisti alakja kertész létére kissé a jószívű lumenproletár figurája).

Hogy mi alakul ki bennünk Mihály grófról (Károlyi Mihály) és Tivadar grófról (Batthyány Tivadar)? Az író nem szán rájuk energiát, helyet. Periférián mozognak. Károlyi Mihály szerepe a regényben semmiképpen sem szerencsés, hiszen például Ferenc gróf, az erkölcsileg a nihil szélére jutó főúr is szinte már fölötte áll, mert bár semmit sem ért a politikához, legalább őszinte ember, és ösztöneiben teljes életet él. Sőt még a forradalom lényegét is jobban felfogja fogságban szerzett tapasztalatai alapján, mint Mihály gróf, s bár végtelenül gyűlöli, de ismeri „Lenin fiainak” fölnyét, erejét.

Egy kiváló képességű író elszerkesztett, vagy eléggé meg nem szerkesztett regénye a Nandu, – de semmi esetre sem érdektelen s egyes részeiben olyan írói eredményeket csillogtat, amelyek magukkal sodorják az legigényesebb olvasót is.

Seres József

Simor András:

TERELD A FELHÖKET

Már a „Tűztánc” antológia költői között is figyelemreméltó volt Simor friss, politikus hangja, az azóta elért eredményeit pedig újságokban, folyóiratokban megjelent verseiben lehetett lemérni. Sajnálatos, hogy kötete ilyen sokáig váratott magára, s az meg egyenesen érthetetlen, hogy miért nem szerepelt Simor a „Tiszta szigorúság” c. antológia fiatal költői között, amely egyik céljával azt tűzte ki, hogy teljes képet nyújtson arról a fejlődésről, melyet a „Tűztánc” költői 1958. óta megtettek.

A „Tereld a felhőket” olvasásakor elsőnek Simor szenvedélyessége, magasfeszültségű vibrálása ragadja meg az olvasót. A kötet három, egymástól élesen elváló témakörét – a fasizmus-ellenességet, az ellenforradalmi erővel való szembeszegülést (mely szocialista rendükbe vetett erős hitével párosul) és a szerelmet – egyaránt ez a hang hatja át. A fiatal költőknél szinte elkerülhetetlen könyvtármű anyagot Simornál nem lehet megtalálni. Csak a valóságban és teljes mértékben átélv válik nála verssé.

Megdöbbenő és kitörülhetetlen a kisgyermek-kori élmények közül a fasizmus, mely az édesanya elvesztésének fájdalomával tetőződik. Ez az első témakörön állandóan végigvonuló érzés az, amely ilyen sorokat szül: „mama hová mész?” elgömbült szájjal sír a gyerek, / anyját kutatja, hiába nézi a fényképeket / mosolya nélkül nő fel, lassan élni tanul / keresi a törvény éveken át / kóknokul... / Ebben gyökeredzik a „Kiáltás” nép-

balladás hangvételű víziója, az „Emlék, 1945”, az „Édesanyám ne szídj meg” fájdalmas nosztalgiaja, de az szüli a „Vihar csattog” sorait, s ezt akár Simor ars poeticájának is vehetnénk:

„Sietek. Lökném az időt.

Belém martak, hogy versem vér lett

Múltamat már, mint a kinőtt

inget, levetném. Ennyit ércik.”

Az üldöztetés és a fasizmus emlékeihez igen szorosan kapcsolódnak az ellenforradalmat és eszméit tagadó versek. Ezek mondanivalóban és élményanyaguk hitelességében legalább annyra jelentősek, mint az antifasiszta témával foglalkozók. Simor is azokhoz a költőkhöz tartozik, akiknek irodalmi indulása abban a történelmi leg kiélezett helyzetben történik, melvet így iel-
lemez: »Fintorognak a belvárosi ablakok. / Rólót ereszt a zavar. / A Dob utcában részeg átkozódik. / azt hiszi: / magyar. / Úrsek az embe-
rek, / mint a kifosztott kirakat. / Gyűrűző tév-
hitek vizében / remegik pikkelyes halak: / „Ne
merüljön a mélybe halott, / ne hozzanak vért
a habok.”» Ez az idő – az ellenforradalom le-
verése és a konszolidálódás – lépésről-lépésre
lemérhető verseiben. A szocializmus igenlése, a
munkáshatalom szerető féltése az, ami mélyen
áthatia ezeket a verseket. („Viadal”, „Nincs
béke”, „Éiben virrad”, „Mozdíthatatlan éj, mi-
ként a tenger”).

Ennek a kettős témakörnek reprezentáns „nagy versei”: a „Küzdelem”, a „Bulgária” és az „Ébredés”. A „Küzdelem” pontos és mélyen költői átértése és felmérése életünk 1945-től napjainkig tartó szakaszának – benne szocialista eszmélésünk és fejlődésünk minden felívelése és buktatója. Az „Ébredés” – pontos lírai számvetés a történelemmel – a múlttal és a jövővel.

Simor szerelmes versei a többihez mérten szintelenebbek, egysíkúak, bár jónéhányból nem hiányzik a szenvedély sem. Magányos és félszeg szerelem ez, kereső és halk. Az egésznek mot-
tója talán a „Fán érik” c. négysoros: „Fán érik
a szerelem / No ki szedi le / De egyedül van,
akinek / nincs senkije se.”

Szólni kell még a kötet sajátos formai gazdagságáról. Többnyire szerény, igen egyszerű, közérthetőre törő formákat használ a költő, a népdal formától a szabadversen át a szonettig, de ez az egyszerűség nála soha sem hat primitívnek.

Simor már beváltott ígéret, a kötet után írott versei egy teljesebb, több rétegű szerelmes köl-
tészetet mutatnak („Álmod hálóját kiszakítod”), és ha megtartja a társadalom változásaira, a politikai eseményekre hangolt ilyen mértékű és finomságú reagálását, jelentős politikai lírikusaink között tarthatjuk számon.

Sződy Szilárd

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

Katona Szabó István: Borika. Regény. – Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest. 6,60 Ft.

Nagy Lajos: A lázadó ember. Regény. I–II. – Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest. 17.– Ft.

Gabriel Chevallier: Botrány Clochemerle-ben. Regény. I–II. Fordította Lányi Viktor. Olcsó Könyvtár. – Szépirodalmi. 6.– Ft.

Kuprin: A gránátköves karperec. Elbeszélések. Fordította Gellért György és Tábor Béla. Olcsó Könyvtár. – Szépirodalmi. 3.– Ft.

Kosztolányi Dezső: Édes Anna. Regény. – Szépirodalmi. 22.– Ft.

Barabás Tibor: Török daráló. Történetek egy kisfiúról. – Szépirodalmi. 12,50 Ft.

Katona Szabó István: A harmadik kakasszó. Regény. – Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest. 9,40 Ft.

Mályuszné Császár Edit: Adatok a magyar rendezés első évtizedeihez. Színháztörténeti Könyvtár 7. szám. – Színháztudományi Intézet.

Staud Géza: A magyar színháztörténet forrásai II. rész. Színháztörténeti Könyvtár 8. szám. – Színháztudományi Intézet.

Le Théâtre Hongrois en 1962. – L'Institut des Sciences du Théâtre en tant que Centre Hongrois de l'Institut International du Théâtre.

Forradalmi magyar irodalom. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Szerkesztette Szabolcsi Miklós és Illés László. – Akadémiai Kiadó. 40.– Ft.

Roger Martin du Gard: Vén Európa. Regény. Fordította Illés Endre. Olcsó Könyvtár. – Szépirodalmi. 3.– Ft.

Remenyik Zsigmond: Akár tetszik, akár nem... Színművek. – Szépirodalmi. 25,50 Ft.

Deming Brown: Soviet Attitudes toward American Writing. – Princeton University Press, New Jersey.

Dámaso Alonso: Spanische Dichtung. Versuch über Methoden und Grenzen der Stilistik. – Fracke Verlag Bern und München.

Tóth Judit: Tűzfalak. Versek. – Szépirodalmi. 8,20 Ft.

Salamon Pál: Útban magunk felé. Kisregény és novellák. – Szépirodalmi. 14,50 Ft.

Pándi Pál: Elsüllyedt irodalom? – Tanulmányok. Szépirodalmi. 6,20 Ft.

Longosz: Daphnisz és Chloé. Pásztorregény. Fordította Détszhy Mihály. Olcsó Könyvtár. – Szépirodalmi. 3.– Ft.

Szimonov: Élők és holtak. Regény. I–II–III. Fordította Brodszky Erzsébet. Olcsó Könyvtár. – Szépirodalmi. 9.– Ft.

Tatay Sándor: A fehér hintó. Regény. I–II. Olcsó Könyvtár. – Szépirodalmi. 6.– Ft.

Csebov: Elbeszélések. Diákkönyvtár. – Szépirodalmi. 450 Ft.

Szántó György: Aranyágacska. Regény. I–II. Kincses Könyvek. – Szépirodalmi. 12.– Ft.

Mai szovjet irodalom. Válogatta, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Kosaras István. Iskolai Könyvtár. – Szépirodalmi. 13,50 Ft.

Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok. 1785–1848. – Akadémiai Kiadó. 90.– Ft.

Kiskunság. – A Szakszervezetek Bács-Kiskun megyei Tanácsának irodalmi, művészeti és tudományos időszaki kiadványa. – Kecskemét, 1963.

Varga József: Ady útja az „Új versek” felé. – Irodalomtörténeti Füzetek 40. szám. – A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete. 12.– Ft.

Lengyel Géza: Magyar újságmágnások. – Irodalomtörténeti Füzetek 41. szám. – A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete. – 24.– Ft.

Hajnal Gábor: Farsang-temetés. Versek. – Szépirodalmi. 14,50 Ft.

Szabolcsi Miklós: Fialat életek indulója. József Attila pályakezdése. Irodalomtörténeti Könyvtár. II. – Akadémiai Kiadó. 85.– Ft.

Vörösmarty Mibály: Csongor és Tünde. Drámai költemény. Olcsó könyvtár. Szépirodalmi. 3.– Ft.

Szabó Pál: Kék ég alatt. Három kisregény. – Szépirodalmi. 31.– Ft.

Móricz Zsigmond: Árvácska. Csibe. - Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest. 10,- Ft.

Oravecz Paula: Kócos. Regény. I-II. kötet. - Kincses Könyvek. Szépirodalmi. 12,- Ft.

László Anna: Várjuk kedden. Regény. - Szépirodalmi. 23,- Ft.

Sándor Kálmán: A legsoványabb tehén esztendeje. Regény. - Szépirodalmi. 26,50 Ft.

Rácz Olivér: Megtudtam, hogy élsz. Regény. - Kelet-szlovákiai Könyvkiadó. 39,- Ft.

Rejtő István: Thury Zoltán. Tanulmány. - Szépirodalmi. 25,- Ft.

Hidas Antal: Más muzsika kell... Regény. - Szépirodalmi. 42,- Ft.

Nemeskürty István: A magyar széppróza születése. Tanulmány. - Szépirodalmi. 21,- Ft.

Lányi Sarolta: Énekszó. Válogatott versek. - Szépirodalmi. 20,50 Ft.

Csanádi Imre: Ördögök szekerén. Versek 1938-1963. - Szépirodalmi. 24,- Ft.

Simon Béla rajza